

אגרות בעל-התניא

א.

הרשמת רבנו לחברה קדישא
(מפנקס דחברה קדישא דק"ק לאוני)

א

היום יום ט"ו כסלו תק"י לפ"ק נתקבל הילד שניאור זלמן במוהר"ב להח"ק
שיהי' שמש י עד הבר מצוה שלו. באופן שיתן א"ז עשרה ברוסעס³, כל ברוסע
חמשה קלאפטער⁴, לבנין בית הכנסת, ובכל שנה ושנה מחויב א"ז הנ"ל ליתן ח"י
ג"פ⁵, ואי"ה אחר כלות משך הנ"ל יהי' כאחד מאתנו.

ב

זקני תלמידי חכמים כל מה שמזקינים דעתם נתוסף בתורה וביראת ה' תוסיף
ימים ושנים. בנחתלא שנת הי"ג זמן קהלה להקהל בני חבורתא קדישא. ה"ה החכם
המו"ר חנא ופליג החתן מוה"ר שניאור זלמן בהרב המופ' מוהר"ב, דין ורע ברוך זה
ינחמנו כי סליק לגבוה בין אסיפת חכמים, היום אור ליום ג' שהוכפל בו כי טוב
ט"ו כסלו תקכ"א⁶ לפ"ק.

נאום יעקב י במוהרצ"ה זללה"ה.

נדפס בס' בית רבי פרק א'.

יחוסו של רבנו : ר' שניאור זלמן — בן ר' ברוך — בן ר' שניאור זלמן — בן ר' משה —
בן ר' יהודה ליב — בן ר' שמואל — בן ר' בצלאל — בן הגאון מרנא ורבנא יהודא ליחא זצ"ל
(מהר"ל מפראג) מגזע הגאונים המיוחסים לדוד בן ישי. (לוח "היום יום" מתוך רשימותיו של
אדמו"ר הרי"ץ מלובאוויץ. בס' בית רבי וב"הרב מלאדי" מובאות סברות וראיות שונות על
יחוסו של רבנו ועל שמותיהם של זקניו).

על ר' ברוך אבי רבנו אין בידנו כמעט כל מקורות. ב"ספר הזכרונות" לאדמו"ר מלובאוויץ
מסופר באריכות על בואה של משפחת אבותיו מפוזנא והתאחוותם במדינת רייסין (כינאי
משפחתם ה' "פוזנער" ובן נקרא גם ר' מרדכי אחי רבנו, שהי' רב באורשא), אבל ספר זה
אינו מגיע אלא עד ימי בחורו של ר' ברוך. בבית רבי רפכ"ד מסופר כי ר' ברוך לא יכל
לסבול את הכבוד שהי' בנו רבנו חולק לו, ולכן עזב את עירו לאוני והי' נודד ממקום למקום
עד שהגיע לעיר סוליש בהונגריא. שם חי זמן מה ושם נפטר. אודות פטירתו מסופר שם
באריכות. ב"הצופה לחכמת ישראל" (בדפוס תרפ"א עמ' 270) כותב הרב י"י גרינצאלד כי
ר' ברוך ברח מביתו להונגריא, הי' איזה זמן מלמד במונקאטש וזמן מה בסוליש, ושם נפטר
ביום ח' תשרי תקנ"ב. לפני פטירתו לא רצה לגלות מי הם בניו. (בבית רבי מאריך בזה, עיי"ש).
לאחר זמן בא רבנו אל העיר והי' וביקש מחילה על קברו בפני עשרה אנשים. הרב גרינצאלד
מסביר את הדבר כהתנגדותו של ר' ברוך לחסידות. בספרו מקורות לקורות ישראל באונגריא
(ברגסס תרצ"ד, נספחות עמ' 91) מביא הרב גרינצאלד את מצבתו של ר' ברוך בסוליש : "איש
תם וישר הרבני המ' ומוסלג מו"ה ישראל ברוך ב"מ אברהם ז"ל, נפטר ח' תשרי תקנ"ב לפ"ק
תנצב"ה". בני"ל הובא גם ב"שם הגדולים מארץ הגר" (פאקש תרע"ד) וב"שם ושארית".

אבל כתובת המצבה הנ"ל הריהי ראי' לסתור את כל הסיפור הזה : (א) שמו הי' ברוך ולא
"ישראל ברוך" כמובח מכל חתימותיו של רבנו בשם אביו. (ב) שם אביו הי' שניאור זלמן ולא

אברהם, כנור לעיל. ג) הוא נפטר לפני שנת תקנ"ב. שהרי יודעים לנו שלשה נכדים של רבנו שנקראו בשם ברוך, והם בני כניו ר' דוב בער ור' חיים אברהם ובן בתו פרידא. האחרון הביא לדפוס את התניא בשנת תקס"ו (עי' לקמן בהערות לס' נ"א). ואי אפשר לומר שהי' או פחות מכן י"ד. — על כרחך שוקנו ר' ברוך, שהוא נקרא על שמו, נפטר לפני שנת תקנ"ב. בעל בית רבי מעיד (שם) כי כמכתבים המובאים אצלנו לקמן בס' ד' ו' וחי' משנת תק"מ ותקמ"ב. שהיו למראה עיניו במקורם בגוף כ"ק, מוכיח רבנו את אביו בברכת החיים. אם נניח שהי' נכדו של רבנו הג"ל בהדפיסו את התניא לא פחות מכן ס"ו, נוכל לקבוע את זמן פטירת ר' ברוך בין תקמ"ב לתק"ן. (ועי' כמכתב דלקמן ס' כ"ד משנת תקמ"ט, שלפי אחד המקורות מוזכר בו ר' ברוך כחתימתו כנו בברכת החיים. אם נכונה גירסא זו הרי ששנת פטירתו היתה בערך תק"ן).

1) "שמש" היתה או הדרגא הנמוכה ביותר בחברא קדישא. בתקנות הח"ק של ק"ק דרויא בשנת תקכ"ג. (רשומות א' עמ' 441) אנו מוצאים: "מי שיתחבר איוה איש לח"ק מהיום ולהלאה אוי יהי' כך משפטו: ג' שנים יהי' שמש, ואח"כ יהי' שייך למצוה ג' שנים ואח"כ יהי' שייך להתמנות ולקלפי, והיינו שנה א' יהי' שומר תקנה ואח"כ ב' שנים כעל תקנה ואח"כ ג' שנים רואהי' שכון, ואח"כ ד'...". 2) ד"ת אביו זקנו. רבנו נקרא על שם אבי אביו ר' שניאור זלמן. אביו זקנו המוזכר כאן יכול להיות איפוא סב אביו הגאון ר' משה פיוזנר (שחי עדיין כזמן הברמצוה של רבנו. — ספר השיחות קיץ הש"ת עמ' 59) או אבי אמו ר' אברהם הגון מלאוני (שם). 3) קורות עצים. 4) קלאטער — 3 אמות רוטיות. 5) גדולים סוליש — שם מטבע. 6) ט"ו כסלו לא חל כיום ג' בשנים תקי"ד ותקכ"ב. כתקכ"א חל יום ג' ב"ו כסלו, ובעל בית דכי משער שהי' כתוב ט"ב כסלו ונשתבש ל"ט"ו, ולפיכך קבע את שנת לידתו לתק"ה. בקונטרס "חיי אלול ה'תש"ג" כתוב כי רבנו נולד בח"י אלול תק"ה. (פרשת הולדתו מסופרת שם בארוכה על סמך המקובל אצל צאצאיו איש מפי איש). לפי זה צ"ל תקי"ח כמקום תקכ"א. כי גם בתקי"ח חל ט"ב כסלו ביום ג'. (ופירושו המלים "בנתמלא שנת ה'י"ג" — קודם שנתמלא). 7) הוא מח"ס ישועות יעקב על המדרש. אח"כ הי' רב בק' סלענצא. (בית רכי בהערה).

ב.

אנה"ק מהרב קדוש עליון מו"ה מנחם מענדל נ"ע מש' תקל"חית.

בעו"ה י, יום ב' י"ג שבט שנת תקל"ח, פה העיר ק"ק צפת תובב"א.

מרחוק אקרא לשלום אמוני ישראל, ראשי אומות בית ישראל, כעת יאמר להם מה פעל אל, תפארת רוס עיני ישראל, ראשי גולת אריאל, המכים את שני אריאל, המה השרים אבירי הרועים, גבוהים מעל גבוהים, ובפקדש על גבי ראשיהם נטוים כעין הקרח הנורא, שרי התורה, גאוני עולם אורי ישראל וקדושי, אשר לא יערכם פאר ותהלה, שמש הוא העולה למעלה, והכל תלו במאמרו, ומפני ששם נחתים כל העולם, כבוד שרי חכמי ודייני מדינת וואלין וליטא ורייסין, וסביבותם י"א. — ה' ישמרם.

אחד"ש הוד יקר תפארת גדולתם. באתי להשיב מפני הכבוד הדר והוד מלכותם מלכי השלום. אף כי לא ראיתם עד הנה. ובוודאי אלו חזיתם מקמי' הוי שפיר טפי' בעזה"ת. אבל חטאתינו מנעו הטוב. לכן אחלה נא אֶדוּנִי שירצה לפניהם משאת כפי באגרת שלומים כראות פניהם פני אלקים. והנה אנו מבקשים ודורשים שלומם וטובתם לעולם.

ואבשר אותם בתווך איש בשד"ו לקראת דעהו שלום בואי בעו"ה פה אדמת קודש עיה"ק צפת תובב"א. אני וביתי. ולמען אחי ורעי אדברה נא שלום. בואם

מקטנם ועד גדולם, שלמים חיים וקיימים יחד כולם, עשירים ועניים ואכזוניים, איש וביתו כאו שלום, ור' הצליח את דרכנו ונטה כנהר שלומנו, שלום לנו, ולא לפי מעשינו ומערכינו עשה נפלאות גדולות לברו למענו, ומלכד הפרץ אשר נפל מישראל מרוכ הפרסום דרך בחזיון קולות אשר שלט עין הרע כעוה"ד להפקר ספינה אחת עם כמה נפשות, ר' יגדור פרצות, וימליצו טוב כער כלל ישראל, ובוראי זכותם היא שעמרה לנו, ור' הוא הטוב, וגם מזה לא הניח ידו הטובה מלהטיב, אשר הגדיל והפליא ומפליא לעשות להציל מן הספינה ההיא, כשלשים איש חוץ מדרך הטבע, ומזם כהתלהכות לבם לאה"ק באו משם לכאן, והנם היום אתנו, וספרו לנו גדולים מעשי אלקינו.

והנה להודיע מעניני מאורי אור הארץ הקדושה, המפורסמות א"צ רא"י, ובמעט אשר טעמתי ויאודו עיני, אבל פחד פחתי בראותי מקום אשר הללו בו אבותינו ואינם, בעון שנאת חנם, ועדיין לא הוטהרנו מעון לכות נפרדות עם אנשי קרית חוצות, מורי ורבותי שבכל עיר ועיר, אשר מעשה שטן הצליח ער היום הזה, לכן אמרתי טוב לי כי עוניתי לבקש שלום ולדרפהו, ואת שלום אחי אנכי מבקש לכל הנוגעים בדבר הזה, אשר אם חטאתי נגד כבוד ר' ונגד כבודם כבוד מלכים, אשר על אנשים ואומר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי, ומחלה אני את פניהם ער בוש, ואחרי אשר עשיתי המוטל עלי, מעתה אין הדרך תלוי אלא כרומע"ל אדוניי, וכטחוני בר' אלקים ובהם ההולכים בדרכי ודכקים במדותיו, מה הוא רחום אף הם כן, והוא רחום יכפר עון, וכמו"כ יעשו גם הם שלא להיות אכזרי ולא ירחמו ח"ו לעבור על המדה.

והנה היא דרכי מראש מקרמי ארץ ישראל הייתי חושק ומתאהב גם כן לייחד ולאחרות, אבל מה אעשה כי כינותינו המליץ ה' מפיהי כוכים ודוכי שקרים נגר עיניהם להעליל עלילות ברשע אותנו לפניהם פני אר"י, ולכן אף אם ה' לבם כלב האר"י המס ימס, ואף כי לו חכמו ישכילו זאת כי שקר ענו כנו, ולא יאשמו כל החוששי"ם, כי מה יעשו, שאין לדיין אלא מה שענינו דואות ואזניו שומעות, והקולר תלוי בצואר העדים, ואחרי אשר הן כל פה רובר נכלה עלינו, ויהי העם כמאכולת אש, איש על אחיו לא יחמולו, לכן אף אם ה' רצוני לתווך השלום, הוא לא כן ידמה ולבכו לא כן יחשוב, כי להשמיר בלבבו ולהכרית לו מעט, אני שלום וכי ארבר המה למלחמה.

אך עתה הואילו ופנו בנו, הנה אשא רעי למרחוק, ולא על פניכם, וכיון ששבת נוגש שבתה מרהבה, גם שנאתם גם קנאתם כבר עברה, אחרי מי ידרפו מלכי ישראל, אחד פרעוש אחד, כאשר ידרוף הקודא בהרים, ועתה אליכם אישים אקרא ועליכם המצוה הזאת להיות בריתכם אתנו החיים והשלום, ואחרי אשר יהיו מאשרי העם הזה מתמים, בוראי אחריהם כל ישרי לב, הנה נא אדוני, שמעו ותחי נפשכם, הלוא אב אחד לכולנו א"ל אחד בראנו, מדוע נבגוד איש באחיו לחלל ברית אבותינו, יכרת ר' כל שפתי חלקות, לשון מרבת גדולות בגאון ובזו וגורל לבב, לאמר שפתינו אתנו מי ארון לנו, להכות ארץ בשכט פיו וברוח שפתי יעננה, לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלקי, וזאת שנית יעשו כסות רמעה את מזבח ה' אדה"ק בכי ונאקה מאין הפוגות ח"ו, ומה יעשו ליום פקודה.

אל נא אחי תרעו, הנה עד היום ר', ביניכם ובינינו העד, אשר כגדתם בנו, וכי אנו אנשי בריתכם, וכי הלכנו קדורנית מפניכם, אשר חזקו עלינו דבדיכם,

אבל אנו מה נדברנו, כי אנו אנשי בריתכם. ובכל זאת שכחנו, ומצדנו לא יבצר ח"ו. והננו מוחלים לכולם מחילה גמורה. שרירא וברה, לכל מי שהקניט אותנו איש איש בין בגוף ובין בממון. ואין אנו מבקשים רק שלום על ישראל כולם כולנו בפה אחד. והנה כדי לטהר עצמנו באמת מכל החשדים אשר טפלו שקר עלינו. מעידים אנו עלינו את השמים ואת הארץ. והנה א"ל אלקים ד' הוא האלקים הוא היודע וישראל הוא ידע. אם במרד ואם במעל ח"ו נעבור אפילו איזה סייג והידור מצוה. איש את קברו לא יכלה. ואל יושיענו כהיום הזה. ומה עלינו עוד לעשות ותעש.

ומעתה אלופינו אדונינו אחינו בשרינו. מה שעבר אין והי' כלא הי'. אבל אנו מתפללים על העתיד, לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יתווירו. ובטחתי שמצאתי חן בעיני המקום ויושבי שבת תחכמוני. ולא יחלקו עוד ולא יחצו. וד' יתן ואומר המבשרות שב"ע רב. ישאו הרים שלום לעם היושב בה נשוא עון.

יגודל בקשתי לקיים את כל דברי האגרת הזאת השנית והשלישית ויזהעתיקן ולשלחן בכל גבול ישראל. וחכם לב יקח מצות. מילתא אלבישייהו יקירא. להיות רגל שלישי לקיום העולם העומד על הדין ועל האמת ועל השלום. וברכות ינוחו על ראשו. שאין הקב"ה מוצא בלי מחזיק ברכה אלא השלום. וד' עוז לעמו יתן ד' יברך את עמו בשלום. ולו יקתה עמים מארבע רוחות העולם. בביאת גואל האמיתי אשר קיצו מעין כל חי נעלם. מהר יחיש מעשהו כאיש חלום חלם. וגם אני לא אחשוך פי מהתפלל בתדירות בעד כל המתנדבים בתדירות לדבר הזה. ואפרוש כפי השמים. ואומר ברכה ושלום וחיים מאדון השלום. לדבר הזה יסלחו אדוניי להתחומים פה. אני ורעי הנאמנים. ואשר איננו פה. על שם אחיהם יקראו שלום.

כה דברי דורשים ומבקשים שלומם מל"ג חפצה מרחפת. בשח"י אחת כופפת. ועירא דמן חברייא השפל באמת.

מנחם מענדל בהרב מו"ה משה זצללה"ה.

[ונאום אברהם בא"א מו"ה אלכסנדר כ"ץ זצללה"ה].⁵

נדפס (בספרים : א) חיבת הארץ דף מ"ח בהשמטות קלות. ב) לקוטי אמרים ח"ב מכתב כ"ח (מכת"י שנמצא אצל הגי' בעל דרכי חשוכה) ג) גנוי נספחות, חלק אור נערב סי' פ"ח. ד) ירושלים לרא"מ לונץ ברך ה' עמ' 168 (ירושלים תרס"א) מכת"י משובש. ה) בכית רבי פרק ו' בהשמטות. בחיבת הארץ וכלקוטי אמרים נדפס כנראה מהעתקות שהועתקו ממקור אחד. על כך מוכיחות הטעויות השונות כשניהם. לספרנו הועתק מגנוי נספחות, כי המקור שהי' לפניו הוא המדויק ביותר. במקומות מועטים חוקן עפ"י שאר המקורות.

(1) תאריך זה נמצא בגנוי נספחות (כלקוטי אמרים וכו' חיבת הארץ ישנה רק הנוסחה). י"ג שבט תקל"ח חל כיום ג'. לכן יש להגיה "יום ג'" במקום יום ב', או "טבת" במקום שבט, כי י"ג טבת חל אז כיום ב'. (2) זהו כנראה רמז לכיקורו כוילנא כדי לעמוד לחיכות עם הגר"א. באגרת הבאה הוא כותב על כך במפורש יותר, וראה בהערותי שם. (3) ג"א : כניכם ובנינו יעידו אשר וכו'. (4) כס' בית רבי כתוב לפני קטע זה : "ובסוף המכתב כתב לאנשי :". (5) בכל המקורות ישנה גם חתימת ר"א מקאליסק. רק בכית רבי חתום הרמ"מ לכדו.

ג.

ממרן הרה"ק ר' מנחם מענדל נ"ע לחכמי ווילנא, תקל"ח

ושמעו את שמי בני ישראל, כי הם אצילי בני ישראל, ולמי כל חמדת ישראל, חלא לכם ראש שבטי ישראל, המכים את שני אריאל, מנייהו מלכי מנייהו אפרכי, ריכא בר ריכא, חורי הארץ ישרים, חכמים מחוכמים, מופלגים ומופלגים מסולאים בפנ ופנינים, עוקרי חרים, ובסברא זה בזה טוחנים. ואדיריהם עליהם, הרבנים הגאונים, חיצים שנונים לוחטי חרב המתהפכת בים התלמוד, המפורסמים בפרסומי נשא.

² וגבוה מאד וגבוה על גבוהים שר התורה, כעין הקרח הנורה. אהובי חורה, אהובי ידידי נפשי, שרי חורי וסגני, חכמי סבי ודייני, אנשי קריה נאמנה, ק"ק ווילנא, ה' ישמרם יחזק במעוזם, יעשה שלום להם, עד כי יבא שילה ויפרוס סודי עלווי רישיהו.

אחר דרישת שלום הוד יקר תפארת גדולתם, ושם מצאנו ענוותנותם וצדקתם העומדת לעד, זאת ועוד אחרת, אשר בהיותי במחנם הקדוש, שלו בביתם ורענן בהיכלם היכלי מלך, קרבוני בזרועם הרמה באהבה עזה שאין לה סוף, והיא שעמדה לנו מעת היותי שם אני עד היום. עליהם נסמכתי להרים ידי אל מלכי השלום, אף כי לא ראיתם עד הנה.

ובוודאי אלו חזיתים מקמי הוה שפיר טפי, אבל מה אעשה כי גבה טורא בינינו. וה' אלקים אמת הוא יסיר את המליץ אשר ביטיתנו, המה המלשינים, מסכים מברילים, נרגנים המפרידים בין הרבנים ומשלחים מדנים בין האחים. המה היו בעוכרי, עוכרי ישראל, ואלו הן הגרמין בניזקין, ועל פיהם נעשה כל ריב וכל נגע, ועל ידם נשפך דם נפשות אביונים נקיים, והכשילו את הצדיקים ההולכים לתומם לדון דיני נפשות עד מקום שידם מגעת ותעש.

והנה אל אלקים ה' אלקים, ה' הוא יודע וישראל הוא יודע כי שקר ענו בנו. הנני עומד כהיום על ארמת קורש, והיה ה' לי לאלקים עד, בו אני נשבע ובשמו אני נושא, באם שיש בנו וברעתנו ובאמונתנו ח"ו שום שמץ דופי או ח"ו כפירות תורתנו הקדושה שבכתב ושבע"פ, אפילו איזה סייג וגדר מצוה, נגד ה' ונגד משיחו, אל יושיענו היום הזה, ואם באמת ובתמים אנו עושים והולכים ע"פ תורתנו הקדושה הנתונה ע"י מרע"ה, כאשר נתפרש ע"פ חז"ל תנאים ואמוראים והגאונים קדמאי ובתראי והפוסקים אשר מימיהם אנו שותים, ה' אלקים שמע נא חרפת עבדיך והשב שבעתים לאור באור פניך, ויחד לבבנו לעבודתך ויראתך ורבקנו במצוותיך, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם אנו עוסקים ומתאווים ומשתוקקים תמיד ומוסרים נפשנו כל הימים, כי באלה חפצנו.

והגם כי הרבה ילדות עושה להני זעירי דמן חבריא, אשר כמעט שנפתחו מאור עיניהם המה מתחסדים, חסרי מדע והשכל אשר מנעם ה' מכבוד אלקים הסתר דבר, ומתנהגים בתמימותם בהתעטפות כסותם ולא לשום כוונת כיון כלל, כי לאו בני דעת וכוונה ניהו, והאמת יורה דרכו, ודעת שפתי ברור מלל, כי הם לא ראו פני ודחיתים בשתי ירים, אבל תופסי תורה הם ידעוני, ולמדתיים חכמה לחכימין ומנדעא לידועי בינה, כיד ה' הטובה עלי.

והנה נא אדוני מורי ורבותי אחי ורעי נאמני, את אלקים אני ירא, ועד ה' בינינו שהננו מעבירים על דעתנו ועוזבים ומוחלים לכל מי שהכעיס והקניט

אותנו וכל מי שהרע לנו בין בגוף בין בממוץ, ה' הטוב יכפר בערם ולא יעשה שום רושם כלל, שכולם לשם שמים נתכוונו. אך עתה לו שמעוני אחי ורעי נאמני, אוהבי ה' ועובדים הנאמנים, מהיום והלאה אל תחטאו בנו, חוסו נא עליכם ועל מעשיכם הטובים, שלא לאבר עולם בשעה אחת.

את אלקים אנו יראים ואותו אנו עובדים, ומה גם עתה ב"ה שהחיינו וקיימנו והגיינו אל המקום הזה אשר הללו בו אבותינו, חמדת הלבבות משוש הרעיונות, אשר מי יוכל לספר זיו זוהר הודה, וקדושתה עליה אף בעת חורבנה וכפוב"ש² הגנו עומדים על התורה ועל העבודה תמיד בכל יום, ומצלינן אנחנו בחייון וביומיו ובחיי רכל בית ישראל בבית הכנסת של בית יוסף³ ושאר בתי כנסיות הקדושים ועל כל קברי תנאים ואמוראים והנביאים, אשר בהשגות ידנו לעלות, והנה אתם ערי ישראל וסהרי במדומים, אשר בהיותי במחנה הקדוש, רצוני וחפצי היה להיות נקי מה' ומישראל, והלכתי ליתן אמתלא לכל הרבדים והאמת, ולא אסתיעא מילתא, ומה גם עתה בהביאני ה' אל מכוני שבתו עולמים, זבול בית תפארתנו השוממה וחריבה מבלי יושב, בעבור שנאת חנם שהיתה בין הורינו לזה הטי אש, שנאתי את החיים ורע עלי המעשה מאד ומר המות, להיות בני אדם נכשלים ברבדים בנו צדיקים גדולים וטובים ממנו, לכן באתי לבקש שלום ולהוליקם אחריהם עד בלי די (אל חי), ארוני מורי ורבותי אשר קטנם עבה ממתני, אם חטאתי נגד כבודם כבוד מלכים, אני והגלוים עלי, אשור על אנשים קהל גדול יחד, וחליתי פניכם עד בוש למחול לי, וה' הוא הטוב, והוא רחום יכפר עון, ואתם הרבקים בה' אלקים חיים ובמדותיו תענו ותאמרו סלחתי.

ומעתה אחב"י אחלה נא ארוני, הברלו מן הרעה הזאת מכל הרעות, אשר לא נפרד עוד לארבעה ראשים, אשר מי כעם ישראל גוי אחר בארץ, בני אב אחר אנחנו ואל אחר בראנו, ולמה נבגור איש באחיו, הכצעקתה הבאה בכתובים, ויזעקו בקול גדול, מאי אמרו ביא ביא, האי ראחריב לבי מקדשא וקלייה להיכלא וקטלינהו לצריקיא ואגלתון לישראל מן ארעהון, ועדין קא מרדק בינינו, אל נא אחי תרעו ברבור סרה על עם ה', הלא כל הארץ לפניכם ועיני כל ישראל עליכם, ובשלוכם יהיה שלום הכל שלום, וממילא למלשינים אל תהי תקוה, יכרת ה' כל שפתי חלקות, לא ידעו ולא ישחיתו בכל ארץ הקודש.

ומובטחני באנשי קריה נאמנה, אמוני שלומי ישראל, שישלימו נאמן לנאמן, וכלל ישראל ביחד בתמימות מרתם בתולדה, מדת אבותינו אברהם יצחק ויעקב, אשר מבני בניהם אנחנו החפצים שלום ואחדות, רחמנים גומלי חסדים, איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלקינו, אשר לעת בזאת צריכין חיזוק גדול, אשר התאספו ובאו הרבה עניים לרוב, אף לפי הנראה בהשקפה ראשונה השכילו את אשר עשו וטאלו לסמוך עצמם על ניסים, והפקירו עצמם גשיהם ובניהם, אכל עמרתי על סוף דעתם, הרבה מהם לשם שמים כוונתם ורעתם, המה המופלגים בעלי תורה ועבודה, והנה הנם אשר נשאר בארץ הקודש, כי הרבה לרוב נספתו ובאו כולם לארץ ישראל הקדושה, אבל כמה מהם חזרו מאמצע הדרך, משפת הים ומסטנבול, ומה גם בעוה"ד מגורל עין הרע ספינה אחת נשברה, ואשר נצלו חזרו לביתם, הרבה מאד חזרו מאה"ק, אשר לא זכו לשבת בה.

והנה אם היו כולם באים היו מכסים את עין הארץ, ואשר נשאר בכאן כל מן הסמוכים לנא אהני להם שטותם, אף חכמתם עמדה להם, והנה הם יראים ושלמים.

ומעתה קומו השרים לעזרת ה' בגבורים, הנה מאת ה' היתה זאת, פיו הוא צוה ורוחו הוא קבצם. כמו כן באו ג"כ מעבר לים מק"ג טוכוס¹ מאנשי ספרדים באותו פרק לערך מאה ושלשים נפשות, מהם עשירים וגם עניים, חכמים גם עמי הארץ. מעתה אין לנו עסק בנסתרות, לשאול מה זה.

והנה עדי בשחק, נאמן עלי אבא שבשמים, אשר לא היתה ידי עמהם, אררבו אשר צווחתי ורבתי עמהם עד בוש, ורובם אשר לא ידעתי ושמעתי כלל. והנה אני בעניי הכינותי בעזיה די ספוקי, ואשר אתי יש מהם בעלי יכולת וטובי לב, אבל כשל כח הסבל, נלאינו נשוא. וכבר הוצאנו עליהם למאות גדולים, אבל אין הבור מתמלא מחוליתו, ומה גם שכעת אין שום אחד מהם משתכר עדיין שום פרנסה, בשביל גירות הלשון ומנהגיהם. וכולם מתפרנסים מן המוכן, ואין אדם נוגע במוכן לחבירו, ולמראה עיניכם תשפטו, אשר הוכרחנו לשלוח בזמן קרוב את הרב הישישי מו"ה ישראל פאלצקער, ואם היו נותנים לו עשרת אלפים בחודש חליפות יציאת ארץ ישראל הקדושה היה בז לכל דבר, אבל ההכרח הביאנו לכך².

והנה נא אדוני, ידעתי גם ידעתי כי מפתחות העזרה בידכם לכל סביבותיכם. לכן עמדי לבקש על האביונים האלה, אף אם עשו שלא כדת וראוי ונכון, מכל מקום אחינו בשרנו הם, ואי אפשר לעמוד על דמם ח"ו. והתעוררו והתאזרו ציצי נזרי קודש, לעיין ולירע איה מקום פרנסתם, ומובטחני מצאתי חן, ואפרוס כפי השמים, ואומר שלום וברכה וחיים.

הכ"ה רברי דורש ומבקש שלום, מתאוה ומשתוקק ומצפה לתשובתם הרמתה, יזכנו השי"ת בבנין ציון וירושלים.

נאום השפל באמת מנחם מענדל בהרב מו"ה משה זצל"ה

שנת תקל"ח לפ"ק פה צפת תוב"ב.

לע"ק י וילנא הבירה.

נדפס בשלימות בגנוי נסתרות אור נערב סי' פ"ו, ובהשמטות בס' בית רבי פרק ו'. בתחילת האגרת מכון לביקורו של הרמ"מ, לפני נסיעתו לא"י, בלוי' רבנו, בוילנא, כדי לעמוד לחיכות עם הגר"א. הם התאכסנו אז בביתו של ר' שמואל אב"ד ווילנא, והלה בידו עם שוחרי השלום שבגדולי וילנא (להם מכוונת תחילת האגרת) התאמצו להפגישם עם הגר"א, אבל המליץ אשר בינותינו... המלשינים הנרגנים המפרידים היו בעוכרי ישראל והכשילו את הצדיקים לדון דיני נפשות וכו" — כדברי הרמ"מ במכתב זה. דבר זה מוכר גם במכתבו של רבנו אל חסידו וילנא, לקמן סי' נ"ו.

להבנת חלקה השני של האגרת עיי' באגרת ר' ישראל מפאלצק (הנוכרת לקמן בהערה 6) כי בדרך נסיעתם דרך מדינת וואליטאיי ומשם לגמל גאלאץ נספתו עליהם רבים מבני הגלילות ההם, עד שבבואם ארצה היו בשירתם יותר משלש מאות נפש. להם מכוונים דברי מכתבנו.

(1) אולי כוונתו להגר"א ? (2) ? (3) בשנים הראשונות לעלייתם ארצה (ה' אלול תקל"ז עד תקמ"א) התגוררו העולים בצפת, ואח"כ עברו הרמ"מ והרא"ק עם רוב בני סיעתם לסבריא. (4) יומא ס"ט ע"ב. (5) ? (6) הר"י פאליצקער מספר באגרתו לק"ק חו"עפסק (נדפסה בס' לקוטי אמרים ח"ב מכתב כ"ז) את כל תלאות הדרך וסדר הנסיעה ומתאר את המצב אז בא"י. הוא נשלח לחז"ל כדי להסדיר את גבית המעמדות להתוקף רבותינו והנלוים אליהם באה"ק, ועמד יחד עם רבנו ור' יששכר בער מלובאוויץ כראש חסידו רייסיץ, כמוזכר באגרות דלקמן. כשהסתדר ענין המעמדות רצה לחזור לא"י, ולא אסתייעא מילתא, כי נסתר בהיותו באחת מנסיעותיו בעיר פאסטוב, ומנוחתו כבוד שם אצל קברו של ר' אברהם "המלאך" (בנו של המגיד ממעזריש). תולדותיו ופרשת היותו לתלמיד להמגיד ממעזריש, יחד עם חברו ר' עזריאל מפאלצק, מסופרות בחוברת "ספורי צדיקים" (לבוש תרבי"ה ועוד כמה פעמים), אבל אין זה מקור מוסמך כל כך, כי המחבר המו"ל (מיכאל לוי פרומקין) לא הי' מספרי דווקא. על שנת

מסירתו ראה בהעדה לסי' ה' (ד' ר"ת לעדת קהל. כנראה שכתובת זו היתה על המעטפה או מעבר לדף.

ד.

מכתב רכנו לאנ"ש דאושאץ

(על השכנת שלום)

אדברה נא שלום למען אחי ורעי יושבי בשבת דק"ק אושאץ, ה' עליהם יחיו חיים עד העולם.

מודעת זאת בארץ הרעש הגדול שבמדינתנו, ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע בקרוב. ועל כן זאת העצה היעוצה על כל הארץ, לקיים מ"ש (ישעי' כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, ועת לעשות לה' הפרו תורתך כתיב (בתהלים קיט), ובגלל הדבר הזה השמרו בנפשותיכם מלהתיצב נגד הקמים עליכם כדי להתפלל במנין מיוחד, ובה' בטחתי שאל יעזבונו נס"ו ובקרוב יחזיר העטרה ליושנה. והנה עד כה ועד כה יתנהגו במעצר, כאשר שמתי בפי מוכ"ז, ולא עם מסירה ח"ו. ואורות מה שאמר חיים¹ משמי, הנה העיר עדות שקר אשר לא עלתה על לבי מעולם, כי אדרבה ואדרבה מוחזקני בו בהש"ת בתום ויושר לבב. וגם דמי הנה נדרש לדורש דמים, ומאן דלא שהה לאוניתי' דמלכא דאדום כו'.² וע"כ על כל דברי האגרת הזאת סורו נא מעל אהלו והתרחקו ממנו כאשר תאוה נפשכם, רק לא בדרך מצה ומריבה, כי אם להשמיט א"ע ממנו ולא לענות כסיל כאולתו ולא לדבר עמו מטוב ועד רע. וגם בבוא ציר נאמן מוהר"ם³ לגבות מעות אה"ק תאמרו לו בשמי שלא יקבל ממנו. אפילו פרוטה אחת. ועלי לכתוב עליו לרבותינו שבא"י כאשר יתן ה' ב"ב אם לא יתקן המעוות.

וה' שלום ישים עלינו שלום, כנפש המעטיר.

שניאור זלמן במוהר"ב נ"י.

נדפס בס' בית רבי דפי"א מגוף כ"ק. הוא קובע את זמן כתיבת המכתב לשנת תק"מ בערך (שם דפכ"ד).

(1) ? (2) המאמר בשלימותו : מאן דלא שהיה (שלא נמנע מלהפרע — רש"י) לאוניתא (אינאת בושתי — רש"י) דמלכא דאדום (אע"פ שהוא אדומי — רש"י) לא נשהיה לאוניתיך, דכתיב (עמוס ב') בה אמר ה' על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו (מחמת כיוון — רש"י) עצמות מלך מואב לשרי. — ב"ב כ"ב ע"א. (3) מוה"ר יעקב סמאליינער — השו"ד הממונה על גביית כסף המעמדות, מחסידי הרמ"מ מויעטעבסק, ואח"כ נחשב בין גדולי רבני. מוזכר ברוב האגרות שבעניני המעמדות.

ה.

חרם שלא להלוות מכסף המעמדות

ראה ראינו את עני מקצת בני עמנו הממונים על קופת אה"ק, ואין עני אלא מן הדעת, שמחמת חסרון הידיעה הם מתחסדים וחפצים להרבות במצות ולעשות גמ"ח ממצות אה"ק, והיא מצוה הבאה בעבירה, כי הוא איסור גמור, ועון פלילי הוא, עפ"י דין תוה"ק, כמבואר בדברי רז"ל (עי' ערכין ו.), אפילו להלוות בשכר

אסור וכל שכן בחנם, אפילו לבטוח גדול, הן לאחרים הן להגבאים לעצמן, אפילו למצוה רבה, כי המעות הן כבר של חכמי אה"ק, וכל היכי דקיימו ברשותא דמרייהו קיימי, ואסור להוציאם שלא מדעתם.

ולפי שראינו גודל המכשלה שיצא מהעם המתחסדים האלו, שהן גרמא בנזקין שבאו מקצת מעות לאיבוד לגמרי, וגם על המותר עברו בכל תאחר, שע"ז נתאחרו השלוחים להוליך המעות, להחיות נפשות ולקיים באה"ק, אשר עיניהם כלות אליהם כל היום וכל הלילה, (ו) נכנסנו לפנים מגדרינו, כי במקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב, וגורנו בגזירת עירין בגזירת נח"ש לעשות סיג לדת, שמכאן והלאה לא ירים איש את ידו להלוות מקופת אה"ק אפילו פרוטה אחת, הן לעצמו הן לאחרים.

והעובר על דברינו יחולו עליו כל האלות שכתורת כהנים ובמשנה תורה וכל האורזין שבתנ"ך, ולטרקיה חויה דרבנן דלית ליה אסותא, ומי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו של מקום כ"ה אשר שם בפי חז"ל, ושומע לנו ישכון בטח ושאנן, ויזכה לעלות בקרוב לנוה שאנן.

ועוד ראינו לגזור גזירה שוה לכל נפש מן המתנדבים בעם, ליתן דבר קצוב מדי שבוע בשבוע לקופת אה"ק, שיהיו זהירין וזהירין לפני כל רגל ורגל מכל רגלים לסלק כל מה שמגיע מהם עד רגל ההוא, מהטעם שהוא הידוע ע"פ חז"ל דין תה"ק, ומובטחים אנחנו באנ"ש שיקיימו בעצמם אשרי הדור כו', ולא יסורו מדברינו אלה, שהם לכבודו של הקב"ה, אשר רצוננו לעשות רצון איש ואיש, רצון יראיו אשר באה"ק תוכב"א, המעתירים אליו בעד שלומנו בגוף ונפש.

נאום ישראל במהו' פריץ זצלה"ה

ונאום ישכר בער במהו' שלמה סג"ל זצלה"ה מליבאוויטש

ונאום שניאור זלמן במוהר"ר ברוך נ"י.

נדפס בהשטות ב"ירושלים" לא"מ לונץ כרך ט' עמ' 188 (ירושלים תרע"א) וכס' מאה שערים דף ה', בשלימות נדפס כגוני נסתרות, אור רב סי' (מתוך "קובץ ריא"א" כתי").
את תאריך החרם יש לקבוע לשנת תקמ"א, כי במכתב ולקמן סי' ר' מוזכרים רכותינו שבא"י את איסור שלשת הרבנים הזה — ולא מצאנו זכר לעוד איסור וחרם כזה בחתימת שלשתם.
לפי השערת כעל בית רבי נפטר ר' ישראל מפאלאצק בין תקמ"ב לתקמ"ד, כי במכתב מא"י מתקמ"ב (סי' ו') מוזכרים שלשת הרבנים, ובמכתב מתקמ"ד (סי' י') — רק ר"ב מליבאוויטש ורבנו.

(1) עד הודעות האחרונים נשתמרה תקנה זו (שחורה ונשנתה פעמים רבות באגרותיו של רבנו) אצל חסידי חב"ד לתת מדי שבוע סכום מסוים לקופת רמבע"ג בערך שבת לפני הולקת הגדולה. (2) שהגדולים נשמעים לקטנים — ד"ה כ"ה ע"ב.

אנה"ק מאדמו"ר קדוש עליון מו"ה מנחם מענדל נ"ע מש' תקמ"ב

בעז"ה, יום ד' אדר שנת תקמ"ב' לפ"ק, פעה"ק טבריא חובב"א.

כפניו פרושות לאלהא דבשמיא, להרים על אהובינו ידידי נפשנו שלמא רבא רחמי וחייא, ושיערה רוח ממרום עליהם ויופיע באמת ואמונה וסייעתא דשמיא, לעורר טהור לבנם ליראתו ולעבודתו ית' לכסוף, ובציילא דמהימנותא להשתוקק ולהסתופף, וכבוד ה' עליהם מחו"פ, וינטלם וינשאם כל ימי עולם עד ביאת ינון, וכל יורדי עפר יכרעו לפניהם ותופר עצתם ויהיו לחרפות ולדראון, אניס.

להוי להו ידיעה נאמנה כי נתקעה אהבתם בלבנו וגפשמם קשורה בנפשנו בכלל ובפרט, כאלו דמות דיוקנם עומדים לפנינו להזכירם לטוב בכל פינות אשר אנחנו פונים אל ה' אלקים באהבה רבה ואהבת עולם להשפיע עליהם שפע ברכה והצלחה. והנה אנחנו עומדים על המצפה פה אה"ק להמשיך אליו ית' כל התאבים והתפצים לילך אחרי ה' אלקינו, הקרובים והרחוקים חדשים וגם ישנים, הידועים לנו ושאנים ידועים לנו, כי לפנינו ית' גלויים, ויאמינו לי באמת, כי כל איש אשר לבבו פונה לעבודתו וליראתו [ית'] באמת, בעזרת ה' צבאות נהי' לו מעיר לעזר, מערי קדשנו ותפארתנו, והבא לטהר מסייעין אותו, והי' יהיה כמעין המתגבר בעבודתו וביראתו [ית'].

ועצתנו היעוצה שלא ירעישו את העולם במס"ע ומריבה לנסוע למקומות רחוקים, לבלות ימיהם בביטול תורה ותפלה, כי הדרך ממעטת את השם, וד"ל. והנה בעז"ה כעת עמכם גדולים חקרי לב, ה"ה הרב החסיד המפורסם בתורה וביראה, איש אלקים קדוש, מו"ה ישראל פאליצקר ה' ישמרהו, וה"ה חכמי חרשים וגבונים לחשים, גדולי העצה, מפורסמים בתורה וביראת ה' כל ימיהם, חריפים ושנונים וותיקים ותמימים, כבוד מו"ה ישכר בער סג"ל, מ"מ דק' ליבאוויטש, וכבוד הרב מו"ה שניאור זלמן, ה' ישמרם והי' שמם לעולם, והחוט המשולש וכו'. אשר בעז"ה בידם טובים מרב טוב הגנוז והצפון להאיר עיניהם ולהחיותם, ועצתם אמונה ופעולתם אמת³, וברם כל הדברים שאמרנו לפניכם לא יסורו מכם, ואשר לו הכח והממשלה הוא יחון לרחמכם. (יתן לכם רחמים).

וישתבח שמו הגדול, כי נכבשה הארץ [לפנינו] וכי נמוגו כל יושבי [מפנינו], והקמים עלינו הפר ה' עצתם ויפלו בשחת מפעלם. ואם יעזרנו ה' [ית'] שלא נצטרך להטריד בעניני הפרנסה, אזי מוכנים אנחנו בעז"ה לעמוד על [יד] דרך השער לה' לעורר רחמים עליהם שימלא ה' את כל מחסורם. והנה [אנחנו] שמענו גודל הגלגול וההלחץ אשר ה' לאהובנו [ידיד נפשנו, ציר נאמן. לשולחיו, הרבני חו"פ] מו"ה יעקב מסמאליץ [נ"י], בענין גביית הכסף המתוכן, באנו בגזירה [וכו'] בכל תוקף ועזו [על מה שגזרו החכמים השלמים ה"ה הרבנים הנ"ל], שכל הכסף הנגבה יהא מונח במוזמנים ולא לשנות להוציאו לשום דבר, אף של מצות, ופשיטא שלא להלוות על ההוצאות עוברים ושבים, כי כסף הנ"ל הוא חיי נפשות וע"ז נאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש, כי הלא ידוע למעלתכם כי מעולם לא היינו מאוהבי כסף [ח"ו], אבל כי הוצאת אה"ק מרובה, ויאמינו לנו (לי) כי בצמצום גדול יעלו ההוצאות לכל אחד מאתנו בכל שבוע [לא פחות מ]חמשה רענדליך [פוליש], ויושבי הארץ אשר יצאנו ממנה לא ידעו ולא יבינו מצער ישבנו בו, ותוכן הדברים, המטבע

אשר בא"י הנקרא פארי היא כמו פרוטה בחו"ל, ואפילו בשנת זול [גדול]. ומחמת זה ההוצאה בא"י ד' וה' פעמים כמו בחו"ל, וזה אמת צלול וברור. והנה ממדינתנו לא הגיע כ"א סך הידוע. וממדינת וואלין, הגם כי בשנה אשתקד הגיענו סך מסויים, כדי צרכינו בצמצום, אבל בשנה הזאת לא הגיענו כי אם חמשים אדומים לשנינו. ומדגלא בפימם עלי, שמעת התחלתי לשרת בקודש, להיות עבד ישראל להוכיחם בתוכחת מגולה ואהבה מסותרת. עקדתי סיכי ומשכי ממדינתם למדינת רוסיא⁴. ק"ו נגד אהובי דב חביבי כבוד הרב הגדול מו"ה אברהם הכהן נ"י. ואם הם! אשר נפלאות אהבתם לנו ונפשנו קשורה בנפשם, לא יהיו עוד מעידם לנו, על מי מוטל הדבר יותר. ולהוי ידוע למעל' כי אם דעתנו תהי' צלולה באה"ק בהדווחה בלי טדדת הפדנסה, יהי' תועלת גדול לנו ולכל ישראל. כי באמת אם בוטחים בו ית'.

לכן אחינו אהובי נפשנו תשכילו ותצליחו בכל אשר תעשו, ועלינו להעתיר בעדכם בכל פינות אשר אנחנו פונים לה' אלקינו, שתשכילו ותצליחו הן בנפש והן בגוף והן בממונכם.

דברי שלום ואמת, פה עה"ק, כותב וחותם, (דברי שלום לכם מאדה"ש, פעה"ק טבריא ת"ו, השפל באמת)

מנחם מענדל בהרב מו"ה משה זללה"ה.

[ונאום אברהם בלא"א מו"ה אלכסנדר כ"ץ זללה"ה.]

¹ וידוע להוי לכת"ד כי לא נתיאשתי מחסד הווי"ת עלינו לשכון כבוד באה"ק, אבל אני ממתין ומצפה עת רצון, כשיתברר לפי שכלי בעז"ה, שרצון הבורא ית' מסכים לבואכם, אודיעכם. והוא לא יחשוב מחשבות לבלבל את עצמו מנהיגם (מהגם?) כי הדבר מוטל עלי ולא עליו. והי' בבוא העת והעונה, יעלה אבר כיונה, ויעוף לרוץ לבוא איה"ה להסתפח בנחלת ה' בארץ החיים.

דברי שלום ואמת יחי' לנצח, כותב וחותם,

השפל באמת **מנחם מענדל בהרב מו"ה משה זללה"ה.**

נדפס בהשטות בס' חובת הארץ דף מ"ט. קטע מן המכתב הובא בס' בית רבי דף י"ג. בשלימות נדפס בס' לקוטי אמרים ח"ב מכתב ה' (מהעתק כת"י ר' אליעזר זוסמן סטרא שהובא מצפת). הנוסף באתר המקורות הוסגר במרובעים, וחילופי הגירסאות — בעגולים. במכתב זה וכן במכתבים ולקמן מזהירים רבותינו שבא"י את אנשי בחו"ל לא לקבל עליהם רב מקום אחר אלא להיות כפוסים ל"שלוש הרבנים". במכתבים שעד שנת תקמ"ד מוזכר רבנו אהרי הריי מפולוצק והרייב מלובאוויטש, כי הוא הי' צעיר מהם הרבה. לאחר פטירת תביריו הניל מוזכר רבנו לבדו. אח"כ נראה מתוכן המכתבים כיצד מתחזקת והולכת נשיאותו של רבנו.

(1) כך נכתב התאריך בב"י שנמצא אצל הרב בעל דרכי תשובה וכן נכתב פרט השנה בכותרת שהועתקה מס' חובת הארץ. גם מן התוכן מסתבר כך. בכת"י אחר שהי' לפני המו"ל ס' לקוטי אמרים הי' חסר פרט השנה והי' כתוב "פעה"ק צפת"ו". גם בכת"י שהי' לפני בעל בית רבי חסר פרט השנה, אבל הי' כתוב "טבריא", ולפיכך התליט שם שהתאריך הוא תקמ"א או תקמ"ב, כי עד תקמ"ה הי' הרמ"מ בצפת. (2) מכאן ואילך הובא בבית רבי.

(3) ע"כ הובא בבית רבי. הקטע שבבית רבי הושמט בחיבת הארץ.

(4) הרמ"מ הי' יליד וויטעבסק שבדריסין (אביו ר' משה הי' ר"מ שם), בחי המגיד ממעורטש התגורר כנראה עס"ד בקרבת רבו בערי וואלין (קארין, רובנא, מעורטש). אחר פטירת המגיד קיבל הרמ"מ את הנשיאות לחסידי דריסין וליטא וקבע מושבו בעיר הורדוק שבדריסין (עי' לקמן

סי' ק"ג). לכן מכונה הוא בפי חסידיו חב"ד. ר' מענדעלע האראדאקער. מן המכתב ניכר שחסידיו האלין המעיטו את חלקו של הרמ"מ בכסף המעמדות שנשלח ממדינתם, כי חשבו שמעמדו מוטל בעיקר על חסידיו רייסיין. (5) לפי תוכן המכתב יש להניח שחתימת הר"א מקאליסק היא הוספת המעתיקים מעצמם, ובחיבת הארץ איננה. (6) קטע זה נכתב כנראה לאיש פרטי ונספח לאגרת הכללית. בחיבת הארץ איננו.

ז.

מכתב רבנו אל ר"י הכהן ראפורט אב"ד דביהאב (על השכנת שלום)

לכבוד הרב המאוו"ג המפורסם, ערוגת הבושם חכם השלם, מו"ה ישראל הכהני.
נ"י וזרח, ורוב שלום עד בלי ירח.

אחד"ש כמשפט האמור למעלה למשכיל, תהלות ה' ידבר פי ויברך הטוב והמטיב, על שמועה טובה תדשן עצם, אשר הגיע לאוני ע"י איש טוב מארץ טוב ואל בשורה טובה יבא, בשורת שלום ואמת. ויהי כשמעי הדימותי קולי ואקרא: ברוך ה' אשר נתן כזאת בלב מעכ"ת, והעיר ה' את רוחו דוח נדיבה ונדיב על נדיבות יקום, לפתוח בשלום, הוא וכל העם אשר אתו ואחוזת מדעה, איש על מקומו יבוא שלום, כה יתן ה' את רוחו עליהם, דוח חכמה ובינה, וכה יוסיף דעת ויראת ה' בלבבם הנאמן, לגמור בבי טוב בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר. וגם אנכי חלילה לי מה' מחדול מהושיע ידי להם, יד כותבת יד חותמת, יד שלוחה אל כל האנשים השלמים אתי אשר בכל גבולי סביב, להשב לבבם אליו באמת ותמים בכל לב נשפך כמים הפנים כו"ו, להיות בריתם נאמנת אתו באמת ואמונה.

וה' יגמור בעדנו וישים בינינו אהבה ואחזה שלום ודיעות, כנפש או"ג.

שניאור זלמן במוהר"ב נ"י.

יפרוש בשלום חתנו ידידי הרבני הנגיד המפורסם כ' מו"ה ידל"ג נ"י. גם אליו נשאתי נפשי בשאלתי, להתאמץ בכל עוז ותעצומות, כידי ה' הטובה עליו השכיל, במועצות ודעת אלקים בארץ, להעמיד על האמת ועל השלום. וחפץ ה' בידו יצלת, צלח רכב על דבר אמת וצדק ושלום נשקו, גם ה' יתן הטוב.

נזכר בס' בית רבי פרק י"א מתוך גוף כ"ק רבנו, ובס' גני נסתרות, אור רב סי' י', זמן כתיבת המכתב הוא לדעת בעל בית רבי — תקמ"ב.

- (1) בס' דעת קדושים עמ' 136 מובאת חתימתו בהסכמה לס' כתר אהרן על בחינת עולם: "ישראל באאמ"ו מאיר הכהן ראפורט, חובק"ק ביחאב והקהלות וסביבות ואגפיהם". בס' חוט המשולש סי' י"א נמצאת תשובה אליו מאת הגר"ח מוהאלוין (שה"י שאר בשרו) משנת תקע"ח. הוא האריך ימים ונסתר בשיבה מוסלגת. כנראה ממכתב זה ומשלאחריו ה' מן המתנגדים המתונים ששאפו להשכנת שלום. (2) — הסנים לפני כן לב האדם לאדם. — משלי כ"ו.
- (3) תולדותיו כתובות (ע"י ר"ש לוריא) בהוספה לס' קדמות ספר הנוהר (ורשא תר"מ) של בנו הגאון ר' דוד לוריא (רד"ל) מביחאב ישן.

ח.

מכתב רבנו לאנ"ש דכוחאב
(על השכנת שלום)

אהובי אחי ורעי אשר כנפשי, העומדים על התורה ועל העבודה, יושבי בשבת
ק"ק כוחאב, יצו ה' אתם את הברכה חיים עד העולם.

חין ערכי יערב לפני מעכ"ת בתפלה קצרה זו, אשר נשאתי לשמוע עצת ה' היא
תקום במועצות ודעת כיד ה' השכיל על האי טהור גברא, ידיד ה' ויריד נפשי
חסידי ופרישא, מוכ"ז ש', ולמראה עיניו ישפוט איך להשקט הריב, איש על מקומו
יבא לשלום של אמת ויציב ונכון וקיים לעד, כי שפת אמת תכון לעד, ומובטחני
בו שלא יצא מתחת ידו רבר שאינו מתוקן כו'. ונא שלא לעמוד על דעתם בזה כי
אם יבטלו רצונם ודעתם, ואליו תשמעון וישמע אליכם אלקים.

ומדי רברי זכור אזכרנו עוד לטובה אות את הרבר אשר נרברנו על אורותיו
להרבות מוהר ומתן ארם ירחיב לו. גם כי הוכפל הרבר שלחתי אליכם אל יהי
להם למשא, כי אין מזרזין כו' ¹ ואין זירזו אחר זירזו כו' ², נא ונא למהר להחיש
פעמיו למסועות נוכח ה' דרכו, כי מה שיעשה הזמן כו' ³.

ומגודל בטחוני שרברי אלה המועטים יחזיקו המרובה קצתני, ואמר שלום
מארה"ש כנפשמ ונפש או"צ מלב ונפש.

שניאור זלמן במו"ה ברוך ג"י.

נדפס בס' בית דבי פרק י"א, לדבריו נכתב באותה שעה שנכתב המכתב הקודם.
(1) אין מזרזין אלא למורז — מכות כ"ג ע"א. (2) לא מצאתי מקורו של מאמר זה.
(3) מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל — מאמר החכם, נמצא בשו"ת חוט השני ק"ב, (היימן).

ט—יא שלש אגרות של רבנו אל אנ"ש על חיזוק המעמדות

ט.

למען רעת צדקות ה' עם ישראל, ראינו עולם הפוך, עליונים כו' ¹ המה
הקדושים אשר בארץ החיים, דלית להון מגרמיהון כלום, כי אם הכסף המתוכן
מתחתונים, אנו אשר הננו בסומכי נפשם הקדושה, אין זאת כי אם חפץ בנו ה',
להיות נפשנו קשורה בנפשם, צדורה בצרור החיים בצרור הכסף אשר יענה את
הכל. ע"כ אהובי אחיי ורעיי, אל נא תרעו את הרעה הגדולה הזאת, להיות ברפיון
ידיים מלסלק כל כסף אשר עלה על לבו ונרבה רוחו אותו, לסלק ליד הגבאים קורם
כל רגל ורגל, כמצווה עלינו מפי חז"ל, כמובן לי מבריהם ז"ל. ובפרט רגלים
הבאים לקראתנו לשלום, המה ימים נוראים, ונראים למעלה להעלות זכרוננו
לטובה לפני ה' לטוב לנו כל הימים לחיותנו, כי מעשה הצדקה שלום וחיים
עד העולם.

נא ונא שלא לשנות, ולזכור ולא לשכוח מאמר הכתוב: כי גם מתרפה במלאכתו

כו' ², התרפית וכו' ³. ע"כ אהובי אחי, אל ירפו יריכם, כי אם כה תעשו כמצווה עלינו גם ה' יתן הטוב בכל מילי דמיטב.

ואצא בכי טוב ואומר שלום. מנאי דוש"ת מלונ"ה.

שניאור זלמן במוהר"ב יצ"ו, המתגורר בק"ק לאזני יע"א.

נדפס בס' מאה שערים דף ו' ובס' גנוי נסתרות, אור רב ל"ג.
תאריך מכתב זה ושני המכתבים שלאחריו הוא לאחר עליית רבותינו לא"י ולפני שנת תק"נ, כי רבנו חותם "במוהר"ב יצ"ו", ור' ברוך נפטר לפני שנת תק"נ, במבואר בהערותי לס' א'.
(1) עליונים למטה ותחתונים למעלה. (2) כי גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית. — משלי י"ח ט'. (3) התרפית ביום צרה צר כחכה. — שם ב"ד י'.

י.

אחינו שלומי אמוני ישראל המתנרבים בעם, קראו נדבות, השמיעו כל אשר נדבה רוחו אותו להיות חלקו בארץ החיים, ונפשו רצתה את אביוניה ולחונן את עפרה, אל יחוסו על מאדם והונם. כי עוד בער עוד וכל אשר לאיש יתן בער נפשו, שלא תהיה גלמודה בארץ נכריה, רק כלולה ומוכללת עם נפשות אביונים נקיים וקדושים אשר באה"ק המה, ע"י מתן דמים המעורבים וכסף המטהר נפשו. וכל פרוטה ופרוטה שבכאן מצטרפת שם לחשבון גדול, להחיות נפשות ממש העטופים ברעב בלי מזון ומחי' ואין כסות בקרה, בלתי לה' עיניהם נשואות, ואלינו מיחלות, לעשות כמו שעשו אבותינו לעולי גולה, ככתוב בעזרא כו' ג.
כ"ד אר"נ מלונ"ה.

שניאור זלמן במוהר"ב יצ"ו מלאזני

נדפס בס' מאה שערים דף ו' ובס' גנוי נסתרות אור רב ל"ד.
(1) וכל סביבותיהם חזקו בידיהם (של העולים) בכלי כסף כזה ברכוש ובבהמה ובמגרות לבד על כל התנדב. — עזרא א'.

יא.

אהובי אחי ורעי המתנרבים בעם. באתי לעוררם משינת תרדמת האולת אשר נואלנו ושכחנו בית חיינו, היא ציון רורש אין לה, מכלל רבעיא דרישה, ורורש דמים אותם זכר, ובעוונותינו הרבים אין מחזיק בידה מכל בנים גדלה. ע"כ ציון במר תבכה על בניה העטופים ברעב בראש כל חוצותיה. גלל כן אהובינו ידרינו, נא ונא זכרו זאת והשיבו אל לב, כי טוב להיות מתמכרי אורייתא, תורת ה' ולומדיה המה הרבנים הקדושים אשר באה"ק, מהיות אורייתא יחיראי לגרמי' ורורש טוב לעצמו, וד"ל. ובפרט ברבר שהבטיחנו דו"ל שאין שום דבר רע מתגלגל ממעשה הצדקה.

ואם בעוננו הגוף אמרו (ביצה טו:) לוי עלי כו', וכש"כ למצוה רבה כזו, להחיות נפשות נקיים וקדושים כאלה, אשר לא הניחו כמותם בחו"ל.
ע"כ באתי כמזכיר ומזהיר שיסלק כל איש נדבתו לפני כל רגל ורגל, שיראה לפני ה' בנפש טהורה, כאשר כתבתי באגרת הראשון, ובזכות זה נזכה לראית פני ה'.

שניאור זלמן בלא"א מוהר"ב יצ"ו ².

נדפס בס' מאה שערים דף ו' ובס' גנוי נסתרות, אור רב ל"ו.
(1) במאה שערים: בעניני. (2) במאה שערים: וצללה"ה.

יב.

לא לעבור על החרם שלא להלוות מקופת אה"ק

אהובי אחי ורעי אשר כנפשי, העובדים עבודת הקודש, עבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם, ה' עליהם יחיו חיים עד העולם.

אחר"ש כמשפט לאוהבי שמו, כאתי כמוכיר נשכחות את אשר כבר עשוהו וגורו בחרם בב"ד שלמטה ובב"ד שלמעלה קדישא עליון. רבותי שבא"י שיחיו, שלא ללוות ממעות א"י בשום אופן בעולם, ועתה לא טובה השמועה אשר שמעתי ותרגזו בטני, אשר מקצת קלי עולם פרצו. ע"כ הודעתי נאמנה בישראל כי אין שום צד היתר בעולם להבא. ועל העבר, ישור על אנשים ויתירו לו אחר שיקבל נזיפה, וכשם שיהי' מותר בב"ד שלמטה כך יהיה מותר בב"ד של מעלה, ושב ורפא לו, וה' הטוב יכפר בעדם.

כ"ד המודיע נאמנה, אוהב נפשכם מלב ונפש.

שניאור זלמן במוהר"ר ברוך נ"י.

נפט בס' גנוי נסתרות, אור רב ס"ז.

החרם הוכרז בתקמ"א, ורבותינו שבא"י אישרוהו בתקמ"ב (לעיל סי' ה' ו') — א"כ נכתב מכתב זה בין שנת תקמ"ג לתק"ו (כי בתק"ו ודאי כבר נפטר ר' ברוך, המוזכר כאן בברכת החיים, כמשי"כ בהערות לס' א', עיי"ש).

יג.

אנה"ק מאדמו"ר קדוש עליון מו"ה מנחם מענדל מו"ה תקמ"ג

שלומים אלומים, לכל אנשי שלומים, הסרים לשמעתנו השלמים ותמימים, גדולים חקרי לב אמרוותם צוף ונעימים, הרבנים מופלגים בתורה וביראה ראשים ונגידים וחכמים, עמלים בתורת ד' כל הימים.

ד' עליהם יחיו ויפרחו כשושנים. ויתברכו איש אשר כברכתו, ועוד יזכו לעבוד ד' מתוך הרוחנה, עד עת קיבוץ גלויות ויביאם אל המנוחה ואל הנחלה. כיר"א.

בטרם תחיל האר"ש להוריע ששמעתי את נאקת בני' אהובינו אשר כנפשנו כי קשה עליהם כח הסבל, נאנחים ונאנקים ותקצור נפשם בעמלם, כי אפס עצור ועווב בגבולם. יד בני עולה גברה. ולד' הישועה. ועיניהם לנוכח ביטו, וישימו מעוזם ומגינים על אלקים מושיע ישרי לב. ושמעו נא החדרים ואל תסורו מאמרי פינו. כי מפתח שפתינו מישרים, כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. כי זאת בודאי צריכין תמיד לקבל עול מ"ש שלימה כאמת וכלב נשבר ולבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אז תבינו יראת ד' ודעת אלקים תמצאו. ולפלס מעגלי רגליהם בכל עת וכל דרכיהם יכוננו, למען ילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמרו לקיים בכל דרכיך דעהו. וזמה אל יעלימו עיניהם ואל יניחו מחשבותיהם. כי זה כל האדם. וכאשר שמעו אמרי פינו בהיותנו במדינתם, כי אין כל חדש תחת השמש, כי אם את אלקים ירא ואת מצותיו שמור. ולשקוד על דלתי לבו יום יום בתורתו ובעבודתו ית'. ובכל עמלו אשר יעמול תחת השמש יהי' לשמה. בלי שום פניי וסוג בעולם, כי טוב מעט ביראת ד' מאוצר רב ומהומה בו.

ובהיות כי אין העתים שוות, בעת שא"א להזדקך, שיהי' לשמה ילמוד אף שלא לשמה, ויבטח בר' שהוא המאור שבה שיחזירו למוטט ויבוא ללשמה. כי נר מצוה ותורה אור לשם מעונה לאלקי השמים, ודרך ומעכר עץ החיים, ונכון תחבולות יקנה בזוהר כי הלא תוכן לבות הוא יבין, וישיש (ויחוש) ויירא מאור, ויראת ד' היא חכמה (חכמת התורה), ונמצא שבחכמת התורה יש בה יראה, ובוראי הבא לטהר מסייעין אותו.

ומאלו הענינים בוראי אי אפשר לנטות ימין ושמאל ולהקל ברבד, כי לכך נוצרתם, ואף כי רב עניים ועמלם והמצוקה אשר הציקתם, אין זה שיאמרו דאה זה רבד חדש הוא, כבר הי' לעולמים אשר הי' מלפנינו, לדאשונים וגם לאחרונים. כי אם יש אדם שעמלו בחכמה וברעת ובכשרון, רבים הם הקמים עליו לבטלו, ודודר הולך ודורר בא, דודר אביו מקלל לבנו, וכמו שמצינו באברהם אבינו ע"ה שהתחיל להראות התגלות אלקות בעולם ואמונתו ויראתו ית', ומסר אותו אביו בעצמו להריגה והסיר דחמנותו ממנו, והוא ע"ה קיבל עליו הכל ובטח בו בכל לבבו, וזכה שלבסוף החזירו בתשובה.

והעיקר לראות שפלותו, שהכל מעשיו גרמו לו, כמבואר ברע"מ פ' נשא, (דף קכב), בריה פקודא דא היא מצות תשובה וכו' ובא"ר ובג"ר מאן דאיתו חייבא ויעול למנדע רזין דאורייתא כמה וכו', ומבלבלין מחשבתו, אבל אחר כך כשיקבל ע"ע להיות טוב, כל אילין נטירין אינון למימרי' וקטיגור נעשה סניגור וכו', יעו"ש. כי אין שום מקרה ח"ו, דק יאמין באמונה שלימה שכן דנין אותו מלמעלה, ובטח בד' בכל לב ואל בינתך אל תשען, וגול על ד' דרכך בטח עליו והוא יעשה, כי גואלם חזק, [הלא] הוא ידיב את ריבם, דק זאת יראו להסיר מהם מאתם עקשות פה, ולוות שפתים להרחיק מהם בכל רבד, אשר הוא דק למותר ודבר שפתים אך למחסור.

וגם זאת אשר כתבנו בשנה ראשתקד שאל יצא איש ממקומו, כ"א איש את אחיו יעוזרו ויאמרו חזק, ובפרט כי ת"ל חננם ד' ויש להם כל במדינתם, פלא יועץ, וגם שם אל תרגילו בזה, כי אם פעם כמקרה, בכדי שלא להגדיל (להרגיל) הקנאה, כי אם הייתם שומעים מכבד שלא להתנהג בנשיאות (בנסיעות), כאשר כתבנו כמה פעמים, לא הייתם באים לנסינות כמו אלו, ואם תאבו ושמעתם נהי' אנחנו איה"ש אחריכם לכל אשר ישחרוננו.

ועתה אתה ברוך האל הואל נא וברך את עמך ישראל וינוח להם מכל אויביהם מסביב וישבו בטח, ויתברכו במאודם ובכל אשר יפנו יצליחו, ולבם יהי' פתוח לעבור את ד' תמיד בטוב לב ומרוב כל, ובהיות כי לא זוה אהבתנו מאתם באהבה עזה כמאז ומקדם, יהיו עינינו ולבנו תמיד עליכם, ואנחנו בשם ד' אלקינו נזכיר ונחלה פני א—ל בעדם ובעד ביתם תמיד כל הימים, וברכתו תעלה על ראשיהם וישאו ברכה מאת ד'.

כ"ד הרודש שלומם בלב ונפש, כותב וחותר פעה"ק טבריא טובב"א, [שנת תקמ"ג לפ"ק].

[השפל באמת] מנחם מענדל בהרב מ"ה משה זללה"ה.

[אברהם במוה"ר אלכסנדר כ"ץ זצלה"ה מעה"ק צפתו בב"א].²

נדפס בשלימות בס' לקוטי אמרים ח"ב מכתב ג' מהעתק כת"י של ר' אליעזר ווסמן ספרא שהובא מצפת, בהשמטות קטנות נדפס בס' חרכת הארץ דף נ' ע"ב, הקטע המתחיל "וגם זאת

אשר בחבנוי מובא בס' בית רבי פרק ט"ו המוסגר אצלנו במרובעים נוסף באחד המקורות, ובעגולים — חלוסי גירסאות.

- (1) לשון הוזחר בשלימותו : כמה מלאכי חבלה דאתקריאו חשך ואפלה נחשים ועקרבים חיות ברא אתקריאו ומבלבלין מחשבתיה ולא ייעול לאתר ולא ויליה, אבל מאן דאיהו טוב כל אלין נסירין אינון לממריה וקסיגור נעשה סניגור, וייעלון (ליה) לטוב הגנוז ויימרון ליה מרנא הא ברנש טוב וצדיק ירא שמים בעי לאעלא קומך וכו', (שם דף קכ"ג).
- (2) בס' חובת הארץ אין חתימתו של ר' אברהם מקאליסק.

יד.

אנה"ק מאדמו"ר קדוש עליון הרב מו"ה מנחם מענדל משנת תקמ"ד

רב שלומים בכל פרטיהם, מבית ומחוץ מלומד ר' יבלו שפתותיהם, נכספה וגם כלתה נפשנו, לחמישבים בחזרי לבבנו, יהמו מעינו בזכרנו, כל ימי היותנו עמם, תקוות היתה לנצח ביראת ד' כל ימיהם, ה"ה אנשי שלומנו ולבנו היראים ושלמים דכללות מדינת רוסיא, כל חד וחד לפום שיעורא דיליה ולפום מעלתו והשתדלותו בעבודתו ית"ש.

ד' עליהם יחיו ומראשיתם ייטיב אחריתם, ילכו הלוח וגדול ויצליחו בכל אשר יפנו, ובכל פינתם שיפנו לא תהיה אלא דרך של תורה בימינה, וזה שכרה, אכ"ר.

מקדמי אר"ש כפינו פרושות השמים, שימלאו מחסוריהם בגופותם ונפשיהם, ויחדש כנשר נעוריהם, ויהא רעוא דירום רישיהו עד לשמים שיאם, יעלו לעילא מכל ברכתא, וידמו לשאול כל ערעורין בישין, אלו נגעי בני אדם קנאת איש וגו', אשר לכבוד ד' לא יחשו עד די שבעה עידנין יחלפון עליהו ויכירו כח מלכותו ומפיהם לא ימוש, וכ"ר א.

הנה על כל דברי האגרות שקבלתי בקובלנא מכמה מקומות, ובראשם כבוד אהובינו הרבנים המאורות הגדולים מופלגים בתורה ויראת ד' כל הימים, ה"ה מו"ה ישכר בער מק' ליבאוויץ ומו"ה שניאור זלמן מק' לאזני, על ענין נחת דרגת פרנסת החפצים ליראה את ד', האמת אתי, אשר הטבתי לראית בעינא פקיתא, שהוא על אשר יגרעו מעבודתם דבר יום ביומו.

ומתחילה מעיד אני שמים וארץ כי לא לכבודי ולהנאתי אני כותב דברים אלו, אבל באמת לפני מי שאמר והיה העולם ולכבודו [ית'].

מהיות ידוע דבר ד' ע"י נביאו (ישעי' מג) כל הנקרא לשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, שהוא מלא כל הארץ כבודו, ובכל הגשמיות [יש] חיות רוחני שהוא פסוק ואתה מחיה את כולם, והוא גלות השכינה [הק'] המסתתרת בכל הדברים יגעים, והיות ידוע שהגוף הוא גשם כלה, ולא נקרא אדם אלא הנפש, והגוף הוא בשר אדם, כמעמד על בשר אדם לא ייסך, והנפש הוא החיות שבגוף, והיא יש לה התקשרות עם הרוחניות מעולם לעולם עד מקום מחצב הנשמות ולמעלה למעלה עד א"ס ב"ה. א"כ מהראוי הוא תיכף כשיעמוד בבוקר שיהי נכון לעבודת בוראו [ית'], וליתן הראשית לנפש כי היא העיקר, ולא הגשם שהוא כלה ונפסד, וכל היותר רוחני הוא העיקר הגדול, לכן אין לעשות שום מעשה וחשבון אפי' לשם עולם הבא, שהרי מה שמשיג בעולם הזה בעודו בגוף הוא גשמי, ואפילו אם יהי נזהר בהשגתו עוה"ב מכל אופני גשם, אעפ"כ משיג הוא הרב"ר יהי' איך שהוא גשמיות הוא, אחרי אשר השגתו בעודו בגוף, וכן כתב הרמב"ן ז"ל י. אבל העיקר שיעשה מפני מי שאמר

ונעשה רצונו. וזהו תכלית היותר בקיצור ואפשרי. ובכך הנפש מתרבת ברוח וכו' ומעולם אל עולם עד א"ס ב"ה. כנ"ל. וזהו נקרא הקמת שכינתא מעפרא. שהוא להפשיט מכל אופני גשמיות) שהוא עפר ולהעלותם עד מקום (אל) הרצון.

יכמו כן בלכתו לעשות מו"מ או שאר עניינים שהם גשמיים בודאי, והם עניני שכינה [הק'] המסתתרת [בהם], יראה שיש בכל דבר [עניני] תורה ואזהרות חכמים מלעשותם, שהם עניני הרע המעורב בטוב כמעט בכל העולמות מיום בריא אדם על הארץ ואכל מן העץ. לכן מחויב להרחיק מן הרע שלא לעשותו ח"ו ולברור ולדבק אל הטוב והמותר.

ואפילו מעשה הצדקה שהוא מלא בכל הספרים [הק'] שהוא דביקות גדול להשי"ת, מפני היות הענינים מאנין תבירין והשכינה [הק'] בגלות מסתתרת בתוכם. ומשום הכי דרשו חז"ל (ב"ב ט:) [ויהיו מוכשלים לפניך] בעת אפך עשה בהם (ירמ' יח) הכשילים בבניא שאינם מהוגנים, שאין הקב"ה שוכן בתוכם. והנה תאמינו אם לא תאמינו, ח"ו וחלילה לי מלדבר בעדי ולכבדו, שהנה יש בנתינת הצדקה ג"כ חילוק בין חו"ל לא"י. מפני היות חו"ל ניוון ע"י שדים וא"י עיני ד' אלקים בה תמיר, שהיא השכינה [הק'] בעצמה. וידוע דברי הוזה"ק במדבר (ק"ט:) על פסוק קולה כנחש ילך (ירמיה מו), כדרך הנחש, כד איהו ברינא כפיף רישא לעפרא וסליק לזנביה. כדון זנביה שליט ומחי לכל אינון דאשתכחו קמי'. ואעפ"כ מאן עביר לזנבא דיסלק לעילא ומאן מדבר לי' ומאן נטל לי' למטלנוי, האי רישא, אע"ג דאיהו כפיף לעפרא וכו'. כד"א שמוני נוטרה את הכרמים וכו'. מפני היות השכינה [הק'] בגלות וכפופה לעפרא, אעפ"כ כולם ניוונים על ידה. וכל עניני השכינה בעצמה הם דרך דלות ושפלות. לכן ישראל שפלים מכל האומות, וישראל שבא"י שפלים מישראל שבחו"ל. ומאן דמוקים שכינתא מעפרא, ובפרט במקום שנראה שפלותה יותר, ומעלה אותה, מתעלה עמה למעלה למעלה עד א"ס ב"ה. וזה נקרא תמכין דאורייתא.

והעיקר שכל מעשיו יהיו ע"ד הנ"ל, לא לשום גמול ותכלית, אבל מפני מי שאמר ונעשה רצונו, שהיא הדרך הכבושה לעלות בפשטות. וידעתי גם ידעתי שכל הדברים יגיעים ויתיישן זה הדבר גם כן. אף על פי כן מובטחני בד' [ב"ה וב"ש] אם ידגילו עצמם בזה יוסיף ד' [ית"ש וית'] תת כוחם ליתן עצות בנפשם, חדשות גם ישנות, כמעין הנובע, והיו רק למעלה ולא יהיו למטה ויתעלו בגשמיות ורוחניות מאד מאד.

עוד עצה טובה קא משמע להו, גדולה וחזקה, מפרקת הרים וגבעות עד תאות גבעות עולם, לעמוד ולהתחזק נגד התאוה בעצה זו. והיא היות ידוע התמי' הגדולה על מחשבת חוץ [ח"] ופיתוי היצר לאיזה דבר תאוה שהוא נגד השי"ת, איך אפשרות הענין, אחרי אשר לך דבר שעומד בלתי חיות השי"ת המחיי' אותו הענין, כמאמר ואתה מחיה את כולם, אפילו הקליפות [ר"ל], ובאיהו אופן הוא, התשובה היא מבוארת בוזהר הק' (תרומה קסג). והוא על דרך משל בן המלך עט הזונה ששלחה המלך לפתותו, אמת הוא שהמלך שלחה אליו, אבל עיקר כוונתו [רצויה] שהבן לא ישמע אל הזונה, אם כן הדבר פשוט, ואפשר להכניסו בלב מאור בפשיטות, שכל דבר מפתוי היצר הנופל במחשבתו לעשותו ח"ו, השכינה [הק'] מחיי' אותו, והכוונה היא שלא לעשותו ולהתחזק כנגדו, והוא כמשל שנים שעושים סימנים ביניהם לרבר באופן שאינו מובן, ומסכימים ביניהם שאם יאמר לו שיעשה ידע שהכוונה שלא לעשות.

ובזה [היא] באה המחשבה במוחו. ואם ישמור עצמו כך תמיד, להשגיח על רצון המחשבה, ובדבר איסור ח"ו רצון המחשבה להיפך, יזכ' להשתלשלות המחשבה במוחו בפשיטות, בלי שום לבושים ורמזים. וכמאמר הוהר [הק'] בענין המלאכים המתגלים. הגם שהם רוחניים ואיך אפשר לראותם. והתשובה [היא ש]אם צריכים להראות מתלבשים. וכמו כן ידוע היות כל המחשבות משתלשלות מעולם המחשבה, שהוא היותר רוחני ורק מן הרק, ואיך באפשרות [הוא] לקשרם בגוף הגשמי. אבל הוא ע"י התלבשות במדות כמו אהבה ויראה והתפארות, וישתלשל למקום שהגוף קשור בו. ואפילו במדות החיצוניות, והכוונה להתחזק כנגדה ולא לעשותה. אבל אחר שישביר התאיה החיצונית כמה פעמים מלעשותה ולא יהיה הגוף קשור בה, תבוא לו המחשבה בפנימיות (בפשיטות) במדות ד', אהבת ד' ויראת ד' ולפאר ליוצרו על שם כבוד מלכותו.

וזהו דברי רהמ"ה שאמר (תהלים קט) ולבי חלל בקרבי, פירוש ולבי, הוא הפנימיות שלי, שכן כל דבר פנימי קרוי לב, והוא קרוב לפירוש הוהר [הק'] (ח"ב קכח:) על פסוק (שם כז) לך אמר לבי, כי על ד' אמר שהוא לבו, היות הוא פנימיות [של] כל דבר, וזהו דבריו, ולבי, פי' הפנימיות שלי, חלל בקרבי, פי' שאינו מקושר לשום דבר גשמי כלל. לכן הוא מוכן לקבל כל המחשבות בפשיטות כמו שהן מעולם המחשבה. וזהו דברי דוד המלך ע"ה בפסוק (שם קיט) נר לרגלי דבריד, והוא שהנר נקרא אור המאיר דרך גשמיים, שהם השמן והפתילה, ורגל נקרא מדרגות התחתונות וגשמייות. והוא דברינו הנ"ל, נר לרגלי, פירוש אור המאיר אותי במחשבות גשמייות שלי שלא לעשות באופן המחשבה, הוא דבריד, פי' שזכרתי שפתיי היצר המה דבריד, כי אתה מחיה אותן, ומסתמא כוונתך להיפך, כנ"ל. ובשכר זאת, ואור לנתיבתי, פי' ואור, הוא אור פשוט רוחני בלי התקשרות בשום גשם. וזהו שכרי שאחר שבירת התאוה כמה פעמים לעשות (מלעשותה) להיפך מהמחשבה. עשיתי לי נתיבה, שתבוא לי המחשבה פשוט בלי לבושים גשמיים. ורי למבין.

ועל דבר אשר העמיקו שאלה, אם הגבה למעלה איזה איש, צדיק עליהם מן המפורסמים לגדולי הצדיקים ולהביאו למדינת רוסיה שיוּרם הדרך אשר ילכו בה, לכן אחרי אשר בעצתי ישאלו, קורם כל מחוייבים [להאמין בי ו]להאמין לדברי הנאמרים באמת בלי שום פניות עצמי ח"ו, כי ירא אלקים אנכי, ובדבר המסור ללב נאמר בו ויראת, עד בשחק נאמן עלי כי אוהב אני את כל הצדיקים [המפורסמים] שבמרינות וואלין וליטא, וכולם לא נחשדו בעיני ח"ו, ובחזקת שיכולם להפקיר דמיהם מחש עבורי ח"ל. ואם גם אין זאת, לעולם בטחתי בר' לא אמצד, אבל אמיתת נקודת לבבי אוריע לכם, כי ידעתי אתכם גם מתמול גם משלשום גם מאז דברי אליכם.

ראשונה אחת היא, ע"כ אמרתי תם ורשע הוא מכלה, היא הגדלות הטמאה שתטמא האדם בחייו וכו', וכ"ש אתם גם אתם. והנה באמנם אתי כל דרכי יסכנו להם להפיל מאתם הגדלות ולחזק השפלות בלבם. ועדיין מובטחני שיהיו מוחזקים בה, עד שלא יחפשו חפש מחופש דרכים שונים. וממש כל הדרכים בחזקת סכנה לפניהם, שלא יאחזו בזה וגם מזה אל יניחו יריהם ממש, וחלילה אפשרות הוא לצאת מדרך הטובה ח"ו (ר"ל). אבל אם לי ולקולי ישמעון, החפצים ליראה את ד', יספיק להם נעט הכמות ורב האיות המבואר באגרת הלז על זמן מה. וזמן מה יתקרבון אל הצדיקים והחסידים הרבנים השלמים המבוארים לעיל, שכל דברים כגחלי אש מועצות ודעת אלקים. ואי"ה לשנה הבעל"ט יודיעוני מערכם וממעמדם אם דברי

עשו פירות ברוחניות וגשמיות (בגשמיות ורוחניות). ואוסיף ידי שנית לנקות שאור שבעיסה ביתר שאת ויתר עז. משא"כ אם יגביהו כנשר קנם משם ירדו ח"ו. וזהו ברור אצלי. אפילו יהיה מי שיהיה לרב לכם. כל דרכיו לא יסכונו לפניכם ותאבדו דרך ד'. בכן חלילה לכם מעשות זאת. שהרי מנועד נשאתי אתכם. ומכיר אני בכס יותר מאבותיכם. השומע ישמע והחדל יחדל.

ומוכסחני בכל הסדים למשמעתי. אחרי אשר יתנו עינם ולכם אל האגרת הזה פעמיים ושלוש. לחזק את לבכם מעט. שלא להשגיח [כ"כ] בגשמיות הענינים כ"א לפנמיות. ואם יתיישן מעט בלכם יתאמצו להתראות פכ"פ עם הרבנים הנ"ל. ואי"ה יתעלו בעילוי נפש וגוף וממון וכנים. רק יתיאשו מעט כהשגחתם בגשמיות. אבל יתברדו ויתלבנו מעט מעט. ועצת ד' היא תקום.

ועתה אתם עם ברוכי ד', ידוע להוי לכוך דרך כללות. כי הכרכה אשר הובאת לנו מידכם הגיעה אלינו כשלימות. לא תחסר כל כה. אפי' [עד] פרוטה אחת. והחיתים את נפשתינו ואורו עינינו. מגודל הרפתקאות שהיו לנו כשנה זו יתר מן הקודמות. ולבסוף עשה לנו הש"י נסים ונפלאות. כאשר יתודע לכם בפרטות ע"י מכתב [ה"ה] אה"י ירידנו הרבני המופלג [כתורה וביראה הותיק] מו"ה אליעזר זוסמאן. אשר צוית לו לכתוב כל דבר כפרטות. ומה שמכואר שם הכל אמת צלול וברור. רב לכם. אשריכם מה טוב חלקיכם ומה נעים גורלכם. מלכד הקכלות כפרטיות אשר עיניכם תחזינה משרים. למען תדעו כי הכל גלוי וידוע לפנינו. כל איש ואיש די ענינו וכל גוי' וגוי' די מחסודה. לעשות רצון איש ואיש. ולהעתיר בעדם בכל עת תפלתנו ישמע אל ויענו. וכא לציון גואל במהרה בימינו. אמן.

כותב וחותם פה עיה"ק טבריא [תובב"א. תקמ"ד].

השפל באמת מנחם מענדל הכרב מו"ה משה זללה"ה.

ולאפרושי מאיסורא באתי להזהירכם (להזהירם) כיהורה ועוד לקרא במאמר הכתוב (ישע"י כח) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם ח"ו. והוא שלא להתלוצץ מבני אדם עוזבי תורה ח"ו. ואם אמר הכתוב (משלי כח) כסופו ושומרי תורה יתגרו בו. כבר אמרו דו"ל (ברכות ז:) כאן בצדיק גמור וכו'. וכמפורש במהרש"א פ' אמר להם הממונה (יומא לח:) על דרשת חז"ל על פסוק (משלי י) זכר צדיק לברכה וגו'. הגם שהריכוז של מצוה הוא לשבח הטובים ולגנאי הרעים. אעפ"כ לא יקללם. וע"ש. ומילתא דפשיטא לי וברור כשכלי כהגלות נגלות אחר הרברים הידועים לי. שהוא סיבת הירירה והשפלות. והענין ש[אמרו דו"ל] בין כך ובין כך קדוים בני (קיד' לו). והוא מפריש עצמו מן הכלל להיות הוא פרטי. ובכל השפעות כללות ישראל אין לו חלק עמהם. והוא מאמר הפ' (מ"ב ד) כתוך עמי אנכי יושבת. וכפירוש הוה"ק (כא לג:).

ולשומע יונעם ותכוא עליו [שפע] כרכה מכנסת ישראל כגשמי ורוחני ויעלה מעלה מעלה.

מנחם [מענדל] הנ"ל.

דברי הרב מו"ה אברהם הכהן.

גם אנכי באתי כשורותיים [אלו] לעורר את שאהבה נפשי [נפשם כשאלתם] ככלל נוסף על הפרט וקיום הפרט שכתב הרב שיחי' [לאוי"ט] וכל הפרטים. בכרי

שיהי' מושרש וקבוע בלבם, ותמיד יתחדשו הפרטים, עד שלא יקיפם גבול ולא יגבילים תחום ומיצד, והוא שעניניהם ולבם יהיו תמיד על מדותיהם, לחקור בחודי ובסדקי לבבם בשבע חקירות ודרישות עד מקום שאור עין שכלם מגיע, בכדי שבאורם יראה אור עד מקור החיים.

ואם ככה לעיכובא יעשו ויבחנו לרגעים, יהיו בטוחים שהשי"ת יאיר עיניהם ולבם להטעימם טעם כעיקר משופרא דשופרא, דכולה לגבוה סלקא, ואל מקום הראשית שואף וזרח הוא שם, ויאורו עיניהם עד שיאמר עליהם ראה זה דבר חדש הוא מתורתנו הקדושה, ובודאי לא יהי' באפשרי לזר שיתערב בהם, ויקשרו נימא בנימא מניצוצי היראה ועבותות האהבה, ויזכו לדלות מים מבארות עמוקים ויפתחו להם מעיינותיהם לשאוב מימניהם אשר לא יכזבו מיראה אמיתית, מזה ומזה הם כסופי"ם בכלות הנפש ונטותה אל ה' אשר נתנה, אם ירגילו עצמם בעצה הכללית וקיום הפרטות, יהיו בטוחים בד' שלא יכבה מהם אש היראה והאהבה לגמרי, ועכ"פ תהי' ד' סולדת בלבם ומוכן בכל עת שתדר עליו אש שמימי.

ואם ח"ו יתגשם כל כך עד שתתישן זאת העצה הגלויה ג"כ, עכ"פ יעמיקו שאלה אצל קדושי ד' המאוה"ג המפורסמים גדולי העצה הנ"ל, והם יבארו להם החתום בדברים האלו, בתוספת נופך מרובה משלהם, כי הוא נוקב ויורד עד אין שיעור, ויחודש להם בכל עת לפי ערך הרגלתם וכח סבלם ובטחונם, והיה כאשר ירום קרן היראה והעבודה, נופו בתר עיקרו גריא, וגברה הצלחתם למעלה בכל אשר יפנו.

כ"ד המעטיר בעדם ובעד כל אשר להם מסביב כאות נפשם ורצונם בכל פרטי משאלותם החקוקים על לוח לבנו בקשרי עבותות האהבה לכל רצון יראיו ועבדיו מלב ונפש דורש שלומם תמיד.

אברהם במו"ה אלכסנדר כ"ץ זללה"ה, מעה"ק טבריא תובב"א.

נדפס בשלימות בס' לקוטי אמרים ח"ב מכתב ד', מהעתק כת"י ר' אליעזר ווסמאן ססרא שהובא מצפת, בהשמטות נדפס גם בתחילת המכתבים שבסוף ס' פרי הארץ ובס' חיבת הארץ דף נ"א, קטעים ממכתב זה הובאו בס' בית רבי פרק ט', המקור שהי' לפני מחבר ס' חיבת הארץ מתאים עפ"י לפרי הארץ, רוב הדברים המובאים אצלנו בסוגרים מרובעים נוספו בלקוטי אמרים.

(1) לשון זה לא מצאתי, כעין זה ראה ב"שער הגמול" קרוב לסופו.

(2) זוהר יתרו דף פ"ו ע"ב.

טו.

אגרת הקודש מאדמו"ר קדוש עליון מו"ה מנחם מענדל מ"ש' תקמ"ו

בעזה"י. חרש כסליו ה'תקמ"ו לפ"ק, מעה"ק טבריא תובב"א.

קול דברי אלוקים חיים ואור פני מלך חיים, לכבוד אנשי חיל יראי אלוקים חיים, הדבקים בד' אלוקים חיים, בנר מצוה ותורה אור ודרך חיים, רודפי צדקה וחסד ימצאו חיים, לראות בסוב ד' בארץ החיים, היח אהובינו כנפשנו, ידיד ד' וחמדת לבנו, הנחמדים להשכיל, אנשי לבב אנשי אמת, ראשי אלפי ישראל המה, נגידים ידידים, נדיבים חביבים, החופלאים ומופלגים, פלג אלוקים מלא תורה ומצות ד' ברה, כל קרן ישראל, אנשי שלומנו הוותיקין ואנשי מעשה דמדינת רוסיא וסמוכות שלה בפולניא יע"א.

אתה ד' תשמרם וכצנה רצון תעטרם, קרנם תרום בכבוד וגדולה והיו רק למעלה,
עד כי יבוא שילה.

אד"ש מגודל ידידות התקשרות נפשנו בעוצם אהבתם במוסרי עבודות
משולשים גם תמול גם שלשום גם מאז [ומעולם] מוסיף והולך הוא, יום ליום יביע
כמעין הנובע ממקור חיים וחסד עשו אתנו. לזאת פקודתם שמרה רוחנו רוח חן
מול האלקים, בעבור תברכם נפשנו, ברכת ד' מלאה כל טוב ארץ ושמים, אורך
ימים ושנות חיים, ואנחנו בשם ד' אלקים נזכרים תמיד, ומעתיירים עבורם בכל
עת מצוא תפלתנו לד' עת רצון, אלקים ברוב חסדו יעננו מהר קדשו סלה, למען
ישכילו ולמען ילמדו ולמען ירבו ימיהם וימי בניהם ויראו בטוב ירושלים כל ימי
חיהם ויראו בנים לבניהם, שלום על ישראל.

עתה יתבשרו ידידינו מרב טוב וחסד ד' עלינו, הוא חיינו ורוב שלומנו וכל
סיעת מרחמינו, איש וביתו שלום, ורב שלום בנינו למודי ד' וידאתו על פניהם
כפני אלקים ירצו סלה.

ויתבשרו אהובינו מרב שלום ביאת אהובנו ידידנו [ה"ה] הרב[ני] המופלג וחרירי
מו"ה שלמה זלמן הכהן שד"ר והעולים אתו, המה כבוד אהובינו ידידנו המופלאים
והוותיקין מו"ה צבי הירש מקי' וויטעפסקי' ומו"ה גרשון שוחט"ב נ"י, הכל שלום
בגופם וממונם, ועת בואם בחצי מרחשוון דהאי שתא, ועל ידם הגיענו כל כסף
התרומה עבורנו ושאר הכסף ליחידיהם, כברכת ד' אשר נתנו ליד אהובנו ידידנו
עבד ד' ועבד ישראל ונאמן ביתם הרבני מופלא בתורה ויראה הוזהר מו"ה יעקב
חסמאליין נ"י, כספיהם במשקלם הביאו אלינו, וכל מכתביהם בפנקס, וכל אגרות
שלום נפשם בשאלתם כרצון איש ואיש הן הראנו ד' ודרשנוהו כמשפט, ועוד נדרש
לנו בכל עת מצוא כיד ד' הטובה עלינו, והנה למראה עינינו את מכתבם שמח לבנו
אף תגיל נפשנו בשלומם הטוב וברכתם סלה, וליהודים היתה אורה ושמחה, ותהי
השמחה גדולה לאלקים בחרות ד' היא מעוזם, ויעזרם ד' ויפלטם, פלט לנו מאף
עמים הורד אלקים אלקינו יכוננם עד עולם סלה, וכל עצמותינו תאמרנה, ד' ברכם
טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם כל טוב סלה.

והנה ידידינו, הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעם גודל חסדם, אשר עשו
אתנו במשלוח ידם בימים ההם, להצילנו מיד ד' אשר הוי' בעו"ה בעה"ק צפת"ו
ב"ב וכל הארצות האלה סביבותינו, הדחוקים והקרובים סמוך ונדאה, בדבר כבוד
חמוד, והנה פה עה"ק לא פגע ולא נגע, בעין ד' וחמלתו עלינו ועל יתר אחינו,
שהיו על פני השדה מעה"ק צפת"ו, [כדי] להספיק צרכם כאשר עשינו, ישתבח
שמו ית' מלט הוא בחכמתו את העיר למען שארית ישראל, כי יש מאנשי שלומנו
אשר נצולו עמנו פעה"ק, אשר הלכו לתומם מצפת לכאן, תמול בואם, ולמחר החל
הנגף שם, ויש מהם אשר ברחו לעיירות ולכפרים סביבותם, וישא ד' לכל המקום
ולא הי' שם נגף, גם בכפר פקיעין לא הי' נגף, והנה בחסדי ד' הגדולים ורחמי
המרובים בעוה"י מאנשי שלומנו איש לא נעדר, מלבד המנוח מו"ה דוד מקי'
דובראוונע ז"ל, וחוקי ממנו שלום כל אנ"ש הם ונשיהם ובניהם, אבל ההוצאות רבו
כמו רבו לאין מספר בני ישראל בהמלטם על פני השדה, לכלכלם לחם ומזון ומצעות
ומלבושים, כי ערומים הלכו, רק את נפשם הצילו, כדרך הבורחים לסכנת נפשות,
ומריבוי ההוצאה ופיזור הממון אין לפרש, ממש אין כסף נחשב למאומה, כידוע
בענין זה, ולזאת נלכדנו בחובות עצומות ורבית קצוצה לשליש ולמחצה, וניתן
להצילם בנפשם, ומגודל נגישת החובות מדלי דלות שהי' קודם הגעת המעות אין

לבאר. אבל ברוך [ה'] שהחיינו וקיימנו והגיענו בימים ההם את כל זהב התנופה ע"י שר"ד הנ"ל. ברוכים אתם לר' ואשריכם. יפה זכיתם. תזכו ותחיו ותראו ותרשו טובה וברכה למשמרת שלום.

[והנה] עתה אבשרה בשורה מן הטוב ההוא אשר הטיב ד' עמדי בבנין ביתי ומקדש מעט בתוכי. בית הכנסת הרור הוא. תחתיים שניים ושלישים בנתי בית זבולי מכון לשבת על אופן סדר הצטרפות תמיד (תשמישי). בשם ד' גדול ומהולל מאד, אם אמנם רבו עצומותי, בר' בטחתי אל יעזבני נצח.

והנה אהובינו ידידינו, פקוד פקדתי את העשוי לכם ולכל אחיכם שבמדינה, ומגרעות ניתן לבתיהם מן המחיה. הנה עינינו אל ד' כי הוא יושעם, והיה ד' מבטחם. אבל זחלתי ואירא מאד וייצר לי על צערא רגופא [ונפשא: אך אמנם צערא רגופא] עדיפא להו. הכצעקתם הבאה אלי.

אמנם אנכי ידעתי את מכאובם, כי הסתרת פניהם ענתה בם מהביט אל ד' אלקים לדעת את ד' בכל דרכיהם, כי הוא הנותן כח כל דבר ומחיה ומקיימו כאשר בראו ברצונו, ומחדש בכל יום תמיד וכו'. וכאשר תחלת הבריאה ברצונו, כן עתה מקיימה ברצונו. וכל זמן קיומה הרי הוא כאלו בוראה ומחדשה בכל דג, שאלולי רצונו ית' הי' כלא הי'. ורצונו ית' הוא המח' את הכל, ולית אתר פנוי מיני', טובב את הכל ובתוך הכל, ממלא את הכל ועצם כל דבר, אפי' בגופים עבים וחומרים מורכבים. כי אין שום הוי' לחומר רק מן הצורה המציירת אותו, ובהפדר הצורה אפס ותוהו נחשב לו. הרי שהבורא ית' הוא המקיים את הכל. והכל ע"י מדותיו ית', שגילה לתכלית בריאת עולמות על ידו, כמאמר (תהלים פ"ט) עולם חסד יבנה. וע"י המדות מתנהג הכל והן הנה חיות כל דבר, ואין מציאות בעולם חוץ מה' מדות, שהן חג"ה, אהבה מפני החסד, ויראה מפני הגבורה, ורחמים מפני התפארת, ובהתגלות ובהתעבות הג' מדות יותר נקראות נצחון והודיות והתקשרות וכו' כידוע. וזהו (משלי ג) בכל דרכיך דעוהו, ומאמר (סוטה יד) הדבק במדותיו, שיתן האדם אל לבו כל פועל ותנועה דאי' ושמיעה מחשבה ודיבור [ומעשה], דאית לירי' מאיזו מדה שתהיה, יתבונן עכ"פ הלא ד' זו, שהרי בלעדו א"א, וידבק באותה מדה אליו ית'. דרך משל, כשתבוא לו איזו אהבה, שלא לאהוב אותו החומר, כ"א להבין שחיות הפנימי מאהב אותו החומר ומצידו ע"ד האהבה, לכן ירבק עצמו באהבתי אל חיות הפנימי שבתוכי, שהוא אליו ית' המחיה את הכל. אם אמנם הוא ית' א"ס, כי גבוה מעל גבוה שומר, אבל אנחנו משיגים תחלה רק המדות.

והנה כשידגיל אדם את עצמו בכל דרכיו והרגשיו [ותנועותיו] ותשמישיו ומאורעותיו להתבונן [ולדבקה] בו ית' באופן זה, הנה יש בכוחו זה להיותו למעלה מן הטבע והבריאה, ולעשות השתנות בעולם כרצונו. והוא מושל בעולם, כמאמר (ש"ב כג) צדיק מושל יראת אלקים. וכ"ש וק"ו מבילתי אפשרות ממשלת הקליפה עליו, כי אחרי שאינו אוהב את החומר, שהוא הקליפה, הרי אינו מקבל תענוג ממנה, ואינו נכנע לפניה. אדרבא, היא נכנעת לפניו, שהרי במדת הגבורה מתגבר על החומר, וכן בכל המדות, ועל דרך כלל אפשר להבין, כשארם אוהב איזה, דבר הרי מחשבתו באהבתו שוכנת בתוך הדבר ההוא, והרי הוא מקיפו למחשבתו, והחומר ההוא נקרא מסך מבדיל, וא"א לו לדבקה בו ית' מפני הקף מחשבתו באותו החומריות שנכנס בה, והיא מובדלת, משא"כ כשמרגיל עצמו את מדותיו (ומדותיו) שלא להשתמש בחומריות כלל, הרי שאינו דבוק לחומר, כי אם בחיות המנהיג

אותו החומר, שהוא שמו ית', נמצא שאינו מלוכש ויושב כלל בחומרי העולמות.
כ"א חוץ מהם, ואין העולם מקומו, אבל הוא מקומו של עולם, שהרי הוא דבוק
בחיות העולם הנותן מקום וציור לעולם. לכן אפשר להיות מושל בעולם.⁹
והנה אגידה לכם, ומרי דברי זכור אזכור לכם תורת שבת זה פ' ויגש... [ועי'
בספר ספרי הארץ פ' ויגש מתחלה ועד סוף, ואחר כך שייך זה].⁷

כללא דמילתא, [אהובינו ידידינו], עיקרא אקושטא קאי, להתרחק עצמם כמלא
עין מחוקות הגוים, אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם, כי הוא עיקרא
ושרשא סמא דמותא, מעוור עיני חכמים ומסלף סלף בוגדים, אלא מצד ההכרח
בענין מו"מ שלו, וזהו ג"כ עפ"י הבנה שיתן אלו הדברים הנ"ל אל לבו, ויזהר
מהסתכלות ומלאכול עמהם, שכן דרכו של יצר הרע, היום אומר עשה כך ולמחר
אומר עשה כך, מעט מעט, כמאמר דרך הלצה ע"פ (תהלים לו) ועוד מעט ואין רשע,
שארין מחזיק שום דבר עבירה לרשע, ומסיים הש"ס (שבת קה:) עד שאומר לו
עבור ע"י. הנה בתחלת התקרבותו אליהם עובר על (דברים ז) לא תחנם, וארז"ל
(ע"ז כ) דהיינו לא תתן להם חן, וכבר ישרו בעיניו דרכיהם, ואח"כ אוכל מפתם,
ומפתם לטוב יינם, ומיינם לטוב בנותיהם⁸, ובנותיהם ח"י משום דבר אחר, ופקר
טפי, כי מגדול הקליפה שיומשך עליו יהי' טח עיניו מראות ד' האמת, שהרי הותרה
לו, ואמר דו"ל (יומא פו:) שנעשית לו כהיתר, ומהיפך להיפך שם אור לחושך
וחושך לאור, כידוע אמיתיות דברים הנ"ל, וידוע מאמרם על פסוק (תהלים א) ועלהו
לא יכול, שאפילו שיחות חולין של תלמידי חכמים ישראלים צריכים לימוד (ע"ז
יט:) וגדול מכל חכמות החיצוניות למי שעניו פקחות על כל דרכיו, ובהיפוך,
כסומא באחת מעיניו אפילו על סייג אחד של רבותיו ז"ל, יכהו ד' רק בשגעון
ובעורון, כל ירא בעיניו ובאזניו כל ישמע ובלבבו לא יבין ולא יאמין זאת התורה,
ודומה בעיניו ככל חוקות הגוים ח"ו.

לזאת יזהרו מאוד להכביד על עצמם עול תורה ועבודה מה דאפשר ביתר שאת
וביתר עוז ותעצומות לאלקים, ומה דאפשר ירחיקו מפתח בית גוים יסח ד',
ועיניהם בשמים תצפינה, והסודרים אל ירומו למו סלה אמן.

דברי המדבר [בצדקה] בתוכחת מגולה ואהבה מסותרת לכל אחד ואחד
באמת ובלבב שלם ומעתידי בעד נפשם וגופם ומאודם ובניהם וב"ב תמיד כל
היום לרבות, כותם וחותם פעה"ק טבריא טובב"א.

השפל באמת מנחם מענדל בהרב מו"ה משה זצללה"ה.

דברי אדמו"ר כהנא קדישא מו"ה תקמ"ו

דבר ה' שלום ה' ידי ה' ידינו (ה"ו).

והנה דברי תורה מים שאין להם סוף, וכל הדברים יגיעים, כי בעו"ה שמעו
הרבה ולמדו בספרי קודש המלאים מדברי אלקים חיים, אבל מי יתן שיקדימו עשי'
לשמיעה, וכבר ארז"ל (אבות פ"ג) כל שחכמתו מרובה ממעשיו וכו', ולדעתי מי
שהדיח ביראת ד', בדוק ומנוסה הוא שריבוי החכמה על המעשה פוגם, ולא בזה בחר
ד', ועיקר ושורש הכל, שיתן עינו ולבו לדבר אחד מדברי אלקים חיים אשר ישמע
ויחזקהו במסמרים שיהי' חקוק וחפור בלבו כמו באר מים חיים וטולים ונובעים
מעצמם מדבר הנ"ל, ומחמת זה יהי' מטפס ועולה מדריגה אחר מדריגה, ויודה לד'

אשר יעצוהו לגרש החומדיות מעט מעט. וזהו מאמר ד"ל (חגיגה יג.) במופלא מן, שהוא מופלא ממך בעצמך שאינו נוסד בלבך רק מהשמיעה. אל תדרוש. והנה בענין זה המעשה דב להם בבוד ידידנו ידיד ד' אור יקר כק"ש מו"ה שניאור זלמן נ"י שליט"א, מלא בבוד ד' ברוח חכמה ובינה ודעת את ד' להורות להם הדרך. כי בטחוננו בחסדי ד' ית' שיפתח להם את אוצרו הטוב ביראת ד' ¹⁰. והנה מכתב קודש נזר ישראל כבוד הרב שיחי' הפליא לדבר ולהבדיל בין קודש ישראל סגולתו לבין העמים ונמוסיהם. אבל לא שילבו בגדולות ונפלאות. כי אם כל אחד לפום שיעורא דילי'. ודבריו אלה, דברי אלקים חיים, מלהיבים ומספיקים למאוס בחוקי הגוים ונמוסיהם שיהיו כאפס ותוהו נחשבים. ובזאת יבואו אל הקודש, משם יצוה את הברכה וינטלם וינשאם כל ימי עולם, בעזר ד' אל עולם. לכן משכתי ידי מלהוסיף על דברי קדשו עוד. ובל מבטחי בך יאיר נרם ויגיה חשכם. בו ירוצו ולא ייגעו ילבו ולא ייעפו, וקווי ד' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים. ואני הנני להעתיר בעדם עד עמוד הכהן לאורים. לב טהור יברא להם ד' ורוח נכון יחדש בקרבם קרב איש ולב עמוק, והמה ימצאנו, ובא לציון גואל במהרה בימינו [אמן].

[דברי המעטיר בעדם.]

אברהם בן לא"מ מו"ה אלכסנדר כ"ץ זלה"ה.]

נדפס בס' חביבת הארץ דף נ"ג ובס' לקוטי אמרים ח"ב מכתב ט' (מהעתק כתי' ר' אליעזר זוסמן ספרא שורבא מצפת). קטע ממכתבו של הרמ"מ נדפס בסוף ס' פרי הארץ. המוסגר במדברעים נמצא רק באחד המקורות הנ"ל, ובעגולים — חלופי גידסאות.

- (1) כחיבת הארץ: "מו"ה צבי הירש נכד הבעש"ט". כנראה שגירסת הלק"א הכתובה בפנים היא הנכונה, כי ר' צבי הירש בעש"ט ("נכד" הבעש"ט הוא כנראה ס"ס, כי לא מצאתי שהי' לר"י בעש"ט נכד כשם זה באותה תקופה, ורצ"ה דידן הוא רק מכוונה "בעש"ט") נסע כשד"ר לחו"ל כתורף זה, כמוכר לקמן בספרנו במכתב סי' י"ח הנשלח ע"י "המוכ"ז ר' צבי הירש בעש"ט", ולא מסתכר שיחזור לחו"ל לאחר שהיה כה מועטת בא"י. ועי' בהערותי לסי' י"ח.
- (2) בחיבת הארץ: גרשון שוח"ט. (3) ברבות השנים עבר כית הכנסת לרשותם של חסידי קארלין, כידי נמצאת העתקה כתי' ממכתבו של ר"א מקארלין (מח"ס בית אהרן) לחסידיו אודות קניית כיה"כ הזה. (4) מכאן ואילך נדפס בס' פרי הארץ.
- (5) מחיה — מלון אורחים ובית מדרן, קרעטשמע בלע"ז. החוקת ה"מחיות" בכפרים היתה מן הפרנסות העיקריות של היהודים ברייטין בימים ההם, ומומן לזמן היתה הרשות גזורת לגרש את היהודים מן הכפרים ולנשלם מפרנסתם זו. לזאת מתכוון הרמ"מ בדבריו.
- ע"י פרנסות אלו היתה נוצרת התקדבות בין היהודים לעם הארץ, ומשער אני שלכך מתכוון הרמ"מ בסוף מכתבו בהאריכו להזהיר על ההתרחקות מחוקות הגויים. אזהרות כאלו חוזרות ונשנות גם כמכתביו האחרים ובמכתבי ר' אברהם מקאליסק שבספרנו ובסוף ס' פרי הארץ.
- (6) עד כאן נדפס בפרי הארץ. (7) הערת המדפיס של ס' לקוטי אמרים.
- (8) בחיבת הארץ: ופתם משום ינם וינם משום בנותיהם ובנותיהן משום ד"א.
- (9) מכאן חסר בחיבת הארץ. (10) עד כאן.

מז.

מכתב הרמ"מ מוויטעפסק לרבנו משנת תקמ"ו

(על קבלת הנשיאות)

אור זרוע לצדיק הולך ואור, טל אורות טלו לישראל, יפרח כשושנה ושרשיו כלבנון, ממנו פרי נמצא, כל מוצאו מצא חיים ושלום, ה"ה כבוד אהובנו ירד ה' ויריד נפשי, רחימא דלבאי, הרב המאה"ג אור מופלא ואוצר נחמד בנוה חכם בעיר אלקים, זה סיני, בק"ש מוהר"ר שניאור זלמן נ"י, ושלום ביתו ובניו הנעמים, המלאך הגואל הוא יברך אותם.

אחר"ש, רב ברכות לראש צדיק כתמר יפרח, כארו בלבנון, בצל שרי יתלונן לתתו עליון אך שמח וטוב יפק רצון מה', הנני מוכירו בכל עת מצוא חפץ ודבר רב אלקים חיים ושלום, ומוריעני בעז"ה מרב שלומי ושלום וביתי ובני בני דחימי, ה' עליהם יחיו, ושלום כל אנשי שלומיני בעז"ה, ושלום ביאת שד"ד והעולים אתו וצורך הכסף והמכתבים, הכל שלום באו בחצי מרחשון, ומאתו בשורה מוצאת מרב שלום בעז"ה, ותהי בעינינו כמוצאת שלום ושמחה.

וכבר כתבתי אליו באריכות עם א' מהיוצאים לקרית חוצות, ולא באתי כ"א בתוספת אהבתו במכתב יר עצמי להעיר צדקו ותורת אלקיו בלבו לא תמער אשוריו, למה תאמר נסתרה דרכי מה' לפרנס את ישראל לאביהם שבשמים להורות הררד, ומי כמוהו מורה בכל מדינתם, כי נר מצוה ותורה אור והולך ואור עד נכון היום, ואינם צריכין לנביא וחזזה, כי לא נביא וחזזה אנכי, וה' אור לו, רק חזק ואמץ, בטח בה' ורעה אמונה, כי רועה נתנו ה', מה ה' שואל מעמו, כי אם ליראה, למרה את בני היטב, להכניסם בעול מלכות שמים ותורה ועבודה, תכבר העבודה עליהם ואל ישעו ברברי שקר והבאי פרנסה, מובטחני בו ית' שיגביה כנשר קנם, יבא הטוב מכל מקום, ואנחנו לא נרע מה נעשה כ"א אל ה' עינינו והיא נתנה לנו, כמאמר (בר' לג): הכל בירי שמים חוץ מיראת שמים, בירנו היא לעזור את ישראל עפ"י תורת ה' משיבת נפש, משא"כ עזרת הגופים, אין בירנו לא משלות הרשעים ואף לא וכו' (אבות פ"ד), אבל כבר הובטחנו כי אין מחסור ליראיו וכו' ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב.

ולך בכחך זה והושעת את ישראל להכביר עליהם עול תורה ומצות, וממילא יקויים בהם כל המקבל עליו עול תורה פורק ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכו' (שם פ"ג), הנה יש לאל ירו לעשות חסד עם ישראל, הואיל ועליך מצוה לך פרוק, והעיקר להרחיקם מנמוסי הגויים ומחוקותיהם הרחק מאד, ובל יטמאו בכל אלה קריגן ביה, שהוא עיקר התחלת הטומאה והמשכת הקליפה, כמבואר בכתבי האדון, אורח חיים למעלה למשכיל, ולא היתה כוונתי שילכו בגדולות ונפלאות מאתם, כי אם להלהיב את לב הקורא להתרחק מאוד מטומאות הגויים, אהובי ירירי, חזק והתחזק לעצור בעם, כי עשה תעשה ויכול תוכל, להרחיק מכל אלה ולהרביקם בו יתברך, ע"כ.

נפס בסו"ס פרי הארץ והבית רבי פ"ט.

מתכנו של המכתב מוכח כי נכתב יחד עם המכתב הקודם. המכתב הזה והבא אחריו מוזכרים במכתב רבנו לקמן סי' ק"ג: "בקשתי ליפטר מהם וליטע לאה"ק, ועל זה השיבו לי הרבנים במכתבם דשנת תקמ"ו". (בענין ההרחקה מחוקות הגויים דא"ה בהערה 5 במכתב הקודם).

- (1) ואף לא מיסורי הצדיקים. (2) מכאן עד ד"ה "אהובי" נדפס רק בהוצאה הראשונה של ס' סדי הארץ (תקע"ד). בהוצאות האחרות ובבית רבי נשמט מאימת הצנזור. (3) המאמר בשלימותו: ר' נחוניא בן הקנה אומר: כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ ובל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. (4) הוא המכתב הקודם בסופו.

יז.

מכתב הר"א מקאליסק לרבנו משנת תקמ"ו

(על קבלת הנשיאות)

לידיד ה' ישכון לבסוף, עליו חופץ רוח ה', זה סיני, אהובי ידידי וחמדות לבו אל ה', הרב המאווה"ג אור מופלג פלג אלקים מלא כבוד ה' באור תורה ורוח דעת ויגות ה', צדיק ונושע, כ' מוהרש"ז נ"י, יהי שמו לעולם. ורב שלום ביתו ובניו הנעימים ומופלאים, מפז מסולאים, ה' עליהם יחיה, ועיני אביהם רואות, כי"ר א"ס.

אחר"ש, מגורל ירירות נפשו עזו לאלקים עתירתי כי ה' יאיר נרו, בהלו נרו עלי ראשו, ויתן ה' מגן ישעו לפרנס את ישראל לאביהן שבשמים, להאיר ולרומם אותם לטובה לבבם ולישא אותם כעל כנפי נשרים, מאורו יורח אור לישירים, וזכות הרבים יעמוד לו לדור דורים כו'.

הן יראת ה' היא חכמה ללמד את בני ישראל לחזק את לבבם, והן בכמה ענינים שונים. ברם אלמלי לא באתי אלא לדבר זה, רי להודיע אמרי נועם אשר מגורל ירירות נפשו הקשורה בנפשי, בשמחה וגיל תבואנה בהגיעני בשורות שלומי ע"י שד"ר כו'... והראני מכתב בכתב ידו אלי ונהניתי בו, אבל לא במה שבתוכו. כי כל מניעתו למשוך ידו מלקרב את לב שלומי אמוני ישראל להודיעם בינה ודעת ה', ולדעתי שכל ימי חיי האדם, אף אם אלף שנים יחיה, אין די עולה העבודה נגד זכות הרבים, להאיר עיניהם ולזרעם אחריהם לרור דורים, ותקטן עוד זאת בעיניו, ישען באלקים חיים שיטעום בקצה המטה אשר יטעמו ממש מעין עולם הבא, כי ברבים היו עמרו, עד שאין לחוש מפני כובד המשא כו', וממש אין לשער ולהשיג בהשגת שכלי איך אור השכל שופע ונוכח, והלב כמעין המתגבר הולך ודובר מישירים ררכי ה', ויאירו דבריו כפטיש יפוצץ סלע, והשומעים יקבלו פרנסתם כל אחד די צרכו.

והאמת אגיד לו, הכי אחי הוא, לו הייתי שוקל במאוזני השכל קודם נסיעתי לארץ החיים מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, אפשר היה מכריע. ואהובי ידידי ידיד ה', ירעתי גם ידעתי סיבות כובד הענין עליו, מחמת שבתחלה היה נר לרגלו דבריו בפ"ע, וההרגל הגיע עד שהיה טועם מרפא לנפש ומתוק לחיך ואור עינים אשר לכן בשנותו את טעמו כל ההתחלות קשות, יסע יתדותיו ההרגל הראשון.

ואתה לך נחה את העט וקדשתם היום ומחר, כה לחי עד גאולת עולם.

הכ"ד אהובך דוש"ת בלונ"ה.

אברהם בלא"א כמוהר"ר אלכסנדר כ"ץ זללה"ה.

יח.

מה ששלח המופלג בתו"י ובחסידות מ' שלמה זלמן הכהן
ווילנר שד"ר מארץ הקודש למו"ה יעקב סמאליינער

בע"ה היום יום ה' כ"ז שבט תקמא"ה, לפ"ק פנה"ק סבריא תובב"א.

ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלקים, ויעקב איש תם וישר ירא אלקים וסר
מירע, היה אהובי ידיד ד' וידיני וידיד נפש כל ישראל ישרי לב, היה הרבני
מופלג בתורה וביראה יר"ש מרבים כ"ש מו"ה יעקב נ"י, גזר ואמכר של
של אה"ק תוכ"כ.

המקום אשר אני עומד עליו ארמת קודש הוא, ומשם צוה ד' את הברכה בדבר
הסמוי מן העין וקרוב אל הלב, רחוק מן הגוף וקרוב בנפש, ומברכתי ברכת כהן
הדיוט יבורך ירא ד' בחיי אריכי ומוזני רוויחי ובני סמכא עד ביאת משיחא.
יעקב בחר לו י"ה צבאות, ושב יעקב שקט ושאנן ואין מחריד, אין פרץ ואין
יוצאת ואין צוחה ברחובותינו. יעקב בחר האבות רבותינו הקדושים שבא"י רגל
המרכבה רגל אמונה, רגלי צדיקים ישמור לתומכם ולסעדם וליסדם יסוד ד' ליראיו,
ועל פיו ישק כל עם ד' יושב אה"ק, מי יתנך אח לי אמצאך אשקך נשיקה מפה לפה
פה עיר עוז לנו ישועה ולא ידחוק את השעה.

אהובי ידי"ג ולבבי, הנה נפשו באה"ק קשורה ודבוקה ברבותינו [הק'] שבאה"ק
בדביקה וחפיצה ונשיקה. אם קטן אתה יעקב בעיניך, ראש שבטי ישראל אתה עתה
ברוך ד', יאמין לי איזו ידידי כי טוב חלקו בחיים, כי הנה גופו עומד בחוץ ונפשו
נוטה לפנים, שדי נופא בתר עיקרא, כי הכל הולך אחר החושב, והמחשבה היא
האדם האמיתי, ואנו ושכמונו עומדים גופינו בפנים ונפשינו נוטים לחוץ, שלו גדול
משלנו, ותכבד העבודה לנו לישר מסילות שבלבבינו לעשות את האדם ישר, ותהי
נוכח ד' דרכנו, ואת הכל עשה יפה בעתו עת לעשות לד' להתחייק ידי
דבותינו שבאה"ק וכל היחידיים מקטנם ועד גדולם, כי כולם צדיקים יראי ד' וחושבי
שמו באה"ק, הגם כי קשה עליו הדבר [מאוד] בשברון לב על כל אחד ואחד, כדאי
הוא הבורא ית' לסבול עבור רצונו משא בניו היקרים והמסולאים שיוכלו
להתקיים באה"ק.

אהובי ידידי חזק ואמץ וד' עמך גבור החיל, ובכל אשר יפנה יצליח וישכיל.
ויזכהו הש"י שידגיש לבו התקרבות (ההתקשרות) של רבותינו עמו והתקשרותו
עמם נפש בנפש ממש, והעיקר שאל יתיישן הדבר בלבו, ויחזק א"ע תמיד לעשות
רצונו ית' לעבוד עבודה זו עבודה תמה כדרכו ביתר שאת ויתר עוז, והוא ית' הנותן
ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

והנה כהיום מוטל עלי' ידידי להתאמץ עבור אדמו"ר מו"ה מנחם מענדיל שי'
ביתר שאת, כי חיי ראשי שיתחייב עד סוף השנה ערך ששה מאות אדומים ויותר,
כאשר יספר מוכ"ז הרבני מופלג בתו"ר מו"ה צבי הירש בעש"ט נ"י, והנה
והנה הדרכים אשר דברנו להמציאו עוד משם יראה לגמור, וכבר כתבתי להרב
הגאון מ' שניאור זלמן נ"י, ואם יש עוד מאין מוצא לכסף לשלם נשוי, כי הנשים
אצים, כאשר יספר מוכ"ז, גם באתי לבקש עבור בן הרב מו"ר, [ה"ה] הרבני מופלג
בתו"י ותיק וחסיד [כבוד] מו"ה משה [נ"י], לעזרו ו[לסייעו] לסעדו ולתמכו, כי
יאמין לי כי בבית הרב מתנהגים בדחקות, והוצאות שלו מרובות כי חפץ חסד הוא

ולבו פתוח, וצערדא דגופא ממש על קפיצת ידו. וצימצום מבלבל העבודות, ודווחא לשמעטא. ואורייתא בעי חדותא דלבא. ואדמו"ר הגאון נ"י קשה בעיניו הוצאה מותרית, כי עיניו ודרכיו כ"א על דבר שהוא נוגע לכלל ישראל ולעבודת ד' ולדבר המצטרף לעבודת ד'. זהו אמת ברור וצלול. לכן אהי' יתן דעתו ע"ז ומה יפול הדבר, כי גברא דחיל חטאין הוא ולבו חפץ בדרכי ד'. וגם מהתימא על כתבי אג"ש ממדינתכם שאינם פורסים אפי' בשלום בן הרב, ותהי זאת לחרפה, ואינה לפי כבוד הרב, ומובטחני שדברי יעשו רושם.

גם עבור כל היחידים המופלגים יתאמץ כמבואר. ובפרט עבור הרבני מופלג בתו"ד ותיק וחסידי קדוש יאמר לו כבוד מו"ה ארי' ליב הענגליש², כאשר דברתי עם כ"ת פנים בפנים. גם עבור הרבני מופלג בתו"ד הוותיק מו"ה צבי הירש הארקער נ"י, כי רצון אדמו"ר בעזרתו כאשר שמעתי מפיו הקדוש. וכן עבור כל יחיד ויחיד. גם אם איזה אגרות שלהם יהיו נגד רצון מעכ"ת כאשר בתחלה, ימחול מעכ"ת, כי העניות מעביר וכו', וידונם לכף זכות. כללו של דבר, מעכ"ת הוא אב ופטרון שלהם, ועליו משליכים יתבם בעזה"ש.

והנה רציתי להרחיב הדיבור מרוממות אדמו"ר מו"ה מנחם מענדל נ"י שיחי', וחזרתי לאחורי, כי הנה עמכם המוכ"ז, ופיו ידבר חכמות והגות לבו תבונות יספר. דרשוהו ויחי לבבכם בגודל הרפתקאות, כמה שלבו לב הארי' מתנשא לכל לראש עד אין חקר ואין סוף לתבונתו. מגלה רזין ומסתירין בכל שבת ושבת, ילאה הפה לדבר והלב לחשוב. גם באין מבין כי הדברים עתיקים, ומדבר על העצים והדומם צומח חי ומדבר, ומראה פנים לכל דבר, ומפשיטן הפשט אחר הפשט עד לעילא לעילא מכל אתון ונקודין עד א"ס ב"ה כ"י³. ולא אוכל עוד לכתוב כי לא נבונותי. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו שהבוי"ת זכנו וקשרנו בגופא דאילנא עץ החיים, וד"ל. גם אם יהי' אהובנו ידידנו חביבנו הר' מו"ה שמואל גרונס הכהן⁴ יספר כפי כחו, שאלו ראו ודעו כי פי ד' דבר.

והנה אם יש את נפשם לעשות גם עמי אות לטובה, חסד חנם יתנוני להתקיים בארץ לכל אטרד עוד, וד"ל. וההן והלאו שווים, כי [אין] אני דורש דק שלומם וטובתם, ודי להם מה שעושים עם רבותינו [הק'] ויחירי סגולה. הכ"ד הרוש"ת בלר"ג המצפה לשמוע ממנו בשורת החיים והשלום, ואל ימנע פרי עטו ממני ויהי' הדבור מצוי בינינו.

שלמה זלמן במוהר"ר צבי הירש [ו"ל] הכהן [שד"ר].

נדפס בס' לקוטי אמרים ח"ב מכתב י"ד (מהעתק בתי"ר אליעזר זוסמן ספרא שהובא מצפת) ובס' חייבת הארץ דף נ"ז.

על מקבל המכתב, ר' יעקב סמאלינער, ראה בס' ד' הערה 3.
על הכותב, ר' שלמה זלמן מחילנא, ראה בהערותי לס' צ"ד.

(1) בחיבת הארץ: "צבי הירש סג"ל". וזו טעות סופר, כי בכל כתבי השו"רות ידוע לנו רק רציה סג"ל אחת, והוא ר' צבי הירש הארקער המוזכר להלן במכתב זה, ואינו יכול להיות "החוכ"ז". (2) חתימתו נמצאת על כמה מכתבים כלליים שהובאו בלקוטי אמרים ובכרכי הארץ: "אהרן ארי' ליב בלא"א מ"נ משה חריף וצללה"ה מדרו"א". בלקוטי אמרים ח"ב מכתב ב' ולי' נדפסו מכתביו אל בנו, המלאים הדרכת מוסר ויר"ש.
(3) ר"ת איך סוף ברוך הוא כניכול. (4) ב"החור" תרפ"ד גליון י"ז נדפס מכתבו לחי"ל המתאר בסגנון מכודח את החיים באר"י, הוא נזכר כמה פעמים במכתבים שבס' לקוטי אמרים.

י"מ.

מ"ש אדמו"ר נ"ע בעת שנמסר הרה"ק מ"מ
רק"ק ליובאוויטש במצות פדיון שבויים

אהו' אחי' ורעי' אשר כנפשי.

תשתפך נפשי ולבי הומה, מעי מעי אוחילה, כי איככה אוכל וראיתי כו' ואיככה אוכל וראיתי כו'. כידוע ומפורסם אשר יצא הקצף בזעף אף רוש ולענה מראש פתנים אכזר, על קרוב לשלשים נפשות אביונים נקיים, להשליכם אל ארץ אחרת, ארץ לא עבר בה איש, ארץ ערבה ושוחה צי' וצלמות, כאשר יעיד עלי רעי אשר כנפשי ויפרש שיחי ויגוני הרב החסיד, חמדת לבבי ונפשי כדע כאח לי, המתעסק בקדשים כמס' ממש בכל לוי"ג.

אשר לזאת דמוע תרמיע עיני ועיני כל השומעים שמוע שמועי' ותרנו בטני ורעדה אחזתני, על מה אנחנו מחשים לעמוד על דמים וממון הקל, אשר ניתן לרחות לפני כבוד המדומה אשר כל אדם מכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, בבגדי כבוד ותפארת לעושיהם ולובשיהם, בכל מיני התאמצות אשר תשיג ידו, ומאבד ע"ז ימי חי' הבלל, ואיך לא תיקר בעיניו נפש אחת מישראל שהיא כעולם מלא, כבגדי אשתו וב"ב. ע"ז בושת פני כסתני, ואנה אוליך חרפתנו אם נאבד נפש אחת מישראל ח"ו בגלל זה, ואמתלאות השגורות בפי היצר כי צרכי עמך מרובים, אשר תשובתו בצדו ודעתם קצרה², כי לא בדעת ידברו ודעת שוטים אינו כלום, וכתוב (משלי כו) אל תען כו'.³ וכ"ש החכמים בעיניהם לאמר שכבר יצאנו י"ח בחורף העבר, אשר אין כדאי להשיב על דברים בטלים הללו, וכי יש ערך דמים ונפשות לאמר ער פה תבא ולא תוסיף ח"ו, וע"ז אמרו רז"ל יתן ויחזור ויתן, כדכתיב נתון נתן, אפילו מאה פעמים, כמאדו"ל (ספרי ורש"י דברים ט"ו י').

ואל יחר בעיניכם כי העתתיו עליכם דברי, כי ה' יודע ועד שלא נחשדו בעיני כל מכיריכם ויודעכם, שאתם מוכנים בטבעכם לצאת מלב ונפש לכל אשר יגדור עליכם בכל הענינים, גם ביותר מכפי יכולתכם, בלי שום טעם וטו"מ, וכ"ש וק"ו בדבר גדול ומפורסם כזה, ובפרט אשר החילותם כבר ליתן מתן דמים מדובים, וכל המתחיל במצוה אומרים לו גמור⁴, ואם אינו גומרה כו'.⁵ וד"ל, וכידוע לכל שעיקר הגמד הוא עתה הפעם במקום העליון אשר אין למעלה הימנו, וכבר יש לנו הבטחות נאמנות משרים רבים ונכבדים, אשר לא שינו טעמם ולא נפל דבר א' מדבורם הטוב ארצה מעולם ח"ו, וגם כל מלתא בטעמא, אשר א"א להעלות במכתב עד יצא כאור נוגה צדקם ותשועתם כצהרים, בחסר העליון בקרב אי"ה, יראו עינינו וישמח לבנו בישועתם באמת, להחיות נפשות רבות עד אין מספר ממש, דמיהם ודמי זרעיהם עד סוף כל הדורות, אך לפי שהשטן מקטרג בעת הסכנה למעלה ולמטה, ומבנים הרהורים רעים בקרב אנ"ש ולב עמוק בכמה מיני ערמומיות ואמתלאות אמיתיות לעיני בשר, לזאת יצאתי לקדאתו ביד חזקה וזרוע נטויה, אשר נשתה ימיני ממנה, ודרכי מעולם שלא להיות מגוזרי גזרות ח"ו, כי בעזרה מכיר אני את מקומי האמיתי, בשגם אמרו רז"ל ופקדתי על כל לוחציו (ירמי' ל), זה גבאי צדקה (ב"ב ח:), אך עתה הפעם עת לעשות לה' הפרו תורתך, והוראת שעה היא, כי השעה צריכה לכך.

בוזו ככף בוזו זהב ואין קצה. וכל אשר לאיש יתן בעד הגפש חנינה. והמוסיף יוסיף. והפוחת אל יפחות מערכו אשר נערך על כל עיר ועיר על כל אנ"ש בכלל. ובפרט לפי הערכות אשר בכל מנין ומנין. וכל אשר אינו נערך שם. אזי יעריכוהו שני גבאים דאה"ק בצירוף מוכ"ז שי'.

וכל אשר לא יתן כפי הערכה אשר נערך עליו במזומנים. או לפחות במשכונות בטוחים. ליד המוכ"ז. עלינו להרחיקו בכל מיני הרחקות בעולם. גם שלא לקבל ממנו מעות אה"ק. לבל יעלה זכרנו לטוב לפני הצדיקים יושבי אה"ק תובכ"א ושכחו"ל אפי' בפ"נ. מאחר שיקר בעינינו פדיון נפשות רבות. לתאוה יבקש נפרד מאתנו. בכל תושי' יתגלה קלונו. ואין לו יד ושם חלק ונחלה אתנו בכל דבר שבקדושה. ואפילו לצרפו במנין. יגרשוהו עד אשר ישוב ורפא לו. נא ונא בתוקף אוהרה נוראה בכל ישונה בשום אופן בעולם.

ואחר הרברים והאמת האלה מוטל על כל אנ"ש בכל עיר ועיר להשיג הלואה. ללות בעד כל איש אשר לא יהי' בביתו בעת ביאת מוכ"ז שי'. ויסולק הערכותו למוכ"ז תומ"י בלי שום שיהוי ועיכוב בעולם. כי אין הזמן גרמא. ונכון יהי' לבם בטוח שלא יגיע להם שום היזק וגרם היזק מהערכתו. כי מובטחים אנחנו בכל אנ"ש שבדאי יקיימו כל הכתוב ביתר שאת וברוח נדיבה. גם בלי שום כפי'. רק שזודע שלא דברה תורה אלא כנגד כו'. וטובה תוכחת מגולה באהבה מסותרת מלונ"ח חפצה באה"ר ואה"ע.

והי' מעשה הצדקה שלום וחיים עד העולם. ויכולה היא שתרחם על פליטתנו. להעלות נפשתינו בעלוי אחר עלוי מנפש ועד בשר. וצדקה תרומם גוי. קרנם תרום בכבוד. כנפש המעטיר ודו"ש מלונ"ח.

נדפס ב"התמים" חוברת ד'.

"הרה"ק מ"מ דק"ק ליובאוויטש" המוזכר במכתב זה ובשלאחריו הוא ר' יששכר בער סג"ל המוזכר במכתבים הקודמים. הי' מכוונה רי"ב קאבילינקער. על שם עיר מולדתו. התיישב בלובאוויטש בשנת תפ"ה לאחר חתונתו עם בתו של אחד מתושבי העיר (לקוסי דבורים. פסח תרצ"ד. עמ' 4). הי' רבו של רבנו בילדותו. בהיותו אצל הבעש"ט בחג השבועות בשנת תק"ט סידר לו הבעש"ט את סדר הלימוד שילמד עם רבנו. (ספר השיחות — קץ היש"ת עמ' 80) רבנו למד אצלו עד היותו בן י"א. או הודיע הרי"ב לאביו של רבנו כי תלמידו כבר אינו צריך לו. (שם עמ' 174). הרי"ב הי' לומד בחברותא עם הרמ"מ מחיטעפסק (שם).

המכתב האחרון מארץ ישראל שנמצא בידינו שבו מוזכר הרי"ב הוא משנת תקמ"ו (נדפס בלקוסי אמרים ח"ב י"ג). הוא מוזכר שם בתואר "גובר הנאמן" של כספי המעמדות. כנראה נפטר בשנת תקמ"ד. כי במכתבי השנים הבאות אינו מוזכר כלל. ואלו הי' חי עדיין מסתבר שלא הי' מועבר מגוברותו.

מכתבנו זה והבא אחריו נכתבו כנראה בשנות חייו האחרונות (תקמ"ד-תקמ"ו). שהרי כאן רואים אנו שהוא נוסע כאילו במצות רבנו. והוא נעשה כפוף לרבנו וקיבל עליו את רבנותו רק לאחר זמן (בית רבי).

- (1) אולי צ"ל "שמועה שמעתי". (2) צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה — ברכות ב"ט ע"ב. (3) אל תען כסיל כאלתו. (4) בלשון "המתחיל במצוה אומרים לו נסור" מובא המאמר בתחילת ס' שלה. בירושלמי ר"ה פ"א ה"ח ומגילה ספ"ב הלשון: "מכין שהתחיל במצוה אומרים לו מרק (נ"א מרוק)". ברש"י דברים ח' א' מובא בשם מדרש אגדה: "אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא ע"ש הגומרה", והוא בתנחומא שם. (5) כל המתחיל במצוה ואינו גומרה קובר אשתו ובניו. — תנחומא שם. ועי' בסוטה י"ג ע"ב. (6) אלא כנגד יצר הרע. — קידושין כ"א ע"ב.

כ.

מכתב שני בענין הנ"ל

אר"ש כמשפט לאהבי שמו, ארשת שפתי יעדב לפני כל אוהבי ורעיי. יהיו נא לדצון אמרי פי בהטיפי, לבל יהיו עליהם למשא, אשר העתרתי עליהם דברים בבקשה כפולה ומכופלת זה שלש רגלים, שנה אחר שנה, לערר דחמיהם המרובים על נפשות אביונים נקיים הנתונים בצרה ובשבי' וס"נ. כי עתה הפעם כבר הגיעו לפרק נגמר הדיון, לגמור בכי טוב אי"ה, ויצא כנוגה צדקם וישועתם בקרב אי"ה, כאשר הבטיחו כל האנשים והאדונים ואדה"ג¹ בראשם, בהבטחה נאמנה, ואנ"ש המתעסקים שם באמונה, וכתר תודה וכתר שם טוב עולה ע"ג, ה"ה הרב החסיד המפורסם מו"ה אהרן סג"ל מוויטעבסק², ומפיהם ומפי כתבם נודע לנו שורש ואמיתי הענין על בוריו איך ומה, אשר לא יצא מת"י דבר שאינו מתוקן ח"ו, וגם האלופים הנגידים הגדולים במקומות הידועים, ובראשם אחד המיוחד שבהם, הנגיד המפורסם, אשר יבאר מוכ"ז האי טהור גברא רבה, ה"ה הרב הגדול החסיד המפורסם מו"ה ישכר בער סג"ל, אב"ד ומ"ץ³ דק"ק ליובאוויטש, הכניסו ראשם ורובם בעובי הקורה בזה, גופם ומאדם, במקומות הגדולים אשר לא יכלו אנ"ש הנ"ל להתהלך שמה, ובי"ה הכל נכון ומתוקן ועומד על מעמד טוב בתכלית, לגמור בכי טוב אי"ה בקרוב.

אך הענין תלוי ועומד ומתעכב זה שבועות שנים שהן הרבה, מצדנו וחלקנו, כי אול הכסף על הוצאות המרובות זה שנים בקרב הארץ, ואין בירנו להשלים חלקנו לגמור בהוצאות (בהוצאה?) הרבה והעצומה, אשר בלעדה בשום אופן להציל לקוחים כו', ויקר פריון נפשם וחדל ח"ו, לא תהא כזאת בישראל ליתן קצבה וגבול לפי"נ, כי לא ארו"ל (גטין מה) אין פודין את השבויים יותר על כרי דמיהן, אפי' להך לישנא משום דוחקא דצבורא, אלא בימיהן, שהיו השבויים נמכרים לעבדים ולשפחות לכל קונה, ואין ס"נ כלל, כמ"ש התוס' בגיטין דנ"ה, וכמ"ש הטעם בתרי' דכנגד ס"נ מחוייבים כל ישראל ליתן כל אשר להם, לקיים לא תעמוד על דם רעך, ואפי' אם השבוי פשע בנפשו, כמוכר עצמו לנכרים וכהיא דזבין נפשי' ללודאי בגיטין דמ"ו, שמשם הביאו התוס' הנ"ל ראיתם, וע"ש בגמרא דאפילו העושה כן ג"פ ויותר למכור עצמו ובניו לנכרים מחוייבים לפדותו כדאיתא סכנת נפשות ח"ו.

וע"פ הדברים והאמת האלה אין שום פתחון פה בעולם לפטור עצמו ולהקל העול הזה מעל צוארינו ח"ו, כי מי יחוס ויחיש על נפשותם חוץ ממנו, ואל מי עיניהם תלויות ומייחלות וכלות כל היום, אם לא לעזרת ה' ע"י התאמצותנו אשר נאמץ ונחזק את לבנו לפתוח ידינו ביד מלאה ורחבה יותר מהשגת ידינו ויכלתנו, וע"כ אוהבי אחי ורעיי, ה' יודע ועד כי באמת קשה עלי מאד מאד להעריך הערכות ולהטיל הטלות על כלל אנ"ש, כי לא נעלם ממני ח"ו צוק העתים, אשר נתדלדלה מאד פרנסת אנ"ש ומעמדם, כאשר ידוע לי מפיהם ומפי כתבם, יעמוד לזכרון לפני תמיד מעמד כאור"א מאנ"ש בפרטות ממש בכל עניניו ואדותיו בכלל ובפרט, אך ההכרח לא יגונה, והוראת שעה היא, כי השעה צריכה לכך, כי א"א לקבל נדבות חיש מהר סך עצום בסיבוב על פתחי נדיבים במענה רך לבקש תחנונים, ע"כ הלחץ השיאני לעבור על מדותי, להרים קול כשופר באזהרה נוראה וגודה שיה לכל נפש מאנ"ש, שלא לגרוע ולפחות ח"ו אפי' פרוטה אחת מערך הנערך

ונקצב על כל מנין ומנין מכלל אנ"ש בכלל ובפרט. כמבואר ברשימה שתחת יד האי. טהור גברא רבה נ"י. אליו תשמעון בכל ישונה ח"ו. לא מיניה ולא מקצתי, וישמע אליכם אלקים. ואם שגיתי בערכין אתי תלין, ואתם הסליחה, כי צדקה היא וחסד של אמת ולא פרעון מס וסכומות ח"ו.

וה' חפץ למען צדקו לצדקנו ולזכותנו במצוה רבה זו אשר אין עדוך אלי, ויכולה היא שתרחם עלינו להעלותנו מעלה מעלה מנפש ועד בשר. כנפשכם ונפש אר"נ דו"ש.

נדפס ב"התמים" חוברת ד' ובס' משנת יואל אגרת י"ו (שם מאריך לבאר שיטת רבנו בהלכות פדיון שבויים).

(1) וארון הגדול (או הגוברנסור). (2) ע"י אודותיו בסוף סי' ג"ח ובסוף סי' ק"נ ובהערותי שם. (3) אולי צ"ל ומ"מ. (4) יש לשער שנפלה כאן טעות המעתיק ובמקום "בחר"י צ"ל "בחכ"י" — ר"ת בתשובות כנסת יחזקאל, ושם בחלק יו"ד תשובה ל"ח הסביר דברי תוספות אלו משום "דכנגד סכנת נפשות מחוייבים כל ישראל ליתן כל אשר להם לקיים לא תעמוד על דם רעך". (אמנם מסקנתו להלכה אחרת משל רבנו, עיי"ש).

כא.

מכתב רבנו להרה"ח ר' אלכסנדר סענדר משקלאוו
(על מהות התפלה ועל התנועות בתפלה)

לאו"נ הרבני הנגיד המפורסם, גבר הוקם על, האברך מו"ה אלכסנדר נ"י.

הנה אף כי לא ידעתיהו ולא אכיר מראהו, אך לשמע און שמעתיהו אשר רוח ה' נוססה בו שלא לעמוד בסוד משחקים המלעיגים בחפצים לעבוד את ה' באמת בעבודה שבלב זו תפלה, כי ידם רמה בתורה וגמילות חסדים, ומי יתן זה להם באמת כל הימים. אך עתה עברו תורות חלפו חוק בהוסדם יחד עלי לגזור גזירת שומד על התפלה, להתפלל כמותם דוקא בחפזון ובלי שום תנועה והרמת קול, כמלאכי עליון בהגיעם למדרגה העליונה אשר אין למעלה הימנה, כמ"ש (יחז' א) בעמדם תרפינה כנפיהן, ואף גם זאת בכת העליונה הנקראים שרפים ולא בשאר כתות, כמ"ש והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול וגו', וגם בשרפים כתיב (שם) קול המולה וגו', וגם בתנועות משונות כמבואר בפיוטים עפ"י פרקי היכלות. ולכן אין דאי' מצדיקים הראשונים שהיו גדולים ממלאכי השרת, אבל אנו יתמי דיתמי, העולה בדעתם להדמות להם, אין זה כי אם רוע לב ושקר בימינם.

וגם האומרים תפלה מדרבנן לא ראו מאורות מימיהם, כי אף שנוסה התפלה ומנינה ג' פעמים ביום הוא מדרבנן, עיקר ענינה ומהותה הוא יסוד כל התורה, לדעת את ה' להכיר גדלו ותפארתו בדעה שלמה ומיושבת בבינת הלב, שיתבונן בזה כל כך עד שתתעורר נפש המשכלת לאהבה את שם ה' ולדבקה בו ובתורתו ולחפוף מאד במצותיו, אשר כל ענין זה נעשה לנו בזמן הזה על ידי אמירת פסוקי דזמרא וברכות קריאת שמע לפניך ולאחריה בפה מלא ובקול המעורר כוונת הלב, וכולי האי ואולי, משא"כ רשבי' וחבריו ה' די להם בקש"י לבד לכל ענין זה. שהי' נקנה להם בהשקפה ראשונה בשפלות הלב הנאמן בבדידתו אתם, אבל בזמן הזה כל הקרוב אל ה', וטעם טעם בתפלה פעם אחת, יבין וישיכיל כי בלעדה לא

ירים איש את ידו ואת רגלו לעבוד ה' באמת, כי אם מצות אנשים מלומדה, כמ"ש (ישעי' כט) יען כי נגש העם הזה בפיו כו' ³, וע"כ השטן מקטרג עלינו ביותר. וד"ל.

וע"כ על כל דברי האגרת הזאת באתי לעורר נפש נדיבה ללבוש בגדי קנאה, לקנאות לה' ולתורתו להפך מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושבי' ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם. כמשארו"ל (ויק"ר פכ"ה ⁴) אלו נאמר ארור אשר לא יעשה לא ה' תקומה לשונאי ישראל, עכשיו שנאמר אשר לא יקים כל המחזיק ומקים העושים מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כולה. וה' יהי בעזרו ויגמור בעדו, כי הבא לטהר כו' ⁵, (שבת קד.).

ומגודל בטחוני בה' קצרתי, ואו"ש מאדה"ש כנפש אר"נ.

שניאור זלמן כו'

נדפס : א) בסיוור רבנו עם ד"ח, ורשא תרמ"ו, ב) בס' בית רבי פרק י"א, ג) במשנ'. יואל א' (שם האריך בביאור שיטת רבנו בנד"ד).
במשנת יואל קובע את זמן בתיבת המכתב לערך תקמ"ו, כי אז הוציאו רבני שקלאב ברוז אל כל הקהלות נגד החסידים המתפללים במנינים מיוחדים ובתנועות משונות וכו'.
ר' אלכסנדר, מקבל המכתב, ה' מתחילתו מן המתנגדים המתונים ואח"כ נעשה לאחד מחסידיו רבנו. נכדו ר' אהרן ה' חתן אדמו"ר האמצעי וחותן אדמו"ר מהר"ש (בנו של הצמח"דוק).
ר' אלכסנדר נפטר בצעירותו (כש' תקנ"ח), ורבנו ה' אצל אביו הר"ר צבי משקלאב לנחמו, ואמר לו שראה את בנו בלבושים מאירים ובהירים מאד בגלל גודל מעשה הצדקה שלו (בית רבי דף ע"א), כינוי משפחתו ה' "אלכסנדרוב" ונודע בעירו בשם "ר' סנדר הגדול". אשתו חשא היתה בת ר' שמואל אבד"ק קאברין (ס' משפחות שקלאב).

- 1) ע"י בסוף קונטרס אחרון לסי' התניא ד"ה הגה לא טובה. (2) שבת י"א א'.
- 3) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה.
- 4) בשנויי לשון. (5) מסייעין אותו.

כב.

מכתבו האחרון של רבנו ר' מנחם מענדל נ"ע

בעז"ה, פה עה"ק טבריא תובכ"א, תקמ"ח לפ"ק

אהובי, ידידי ד' וידידני, כולכם ערבים עלינו לדרוש את ד' עליכם ועל בניכם.
ברוכים אתם לד'.
בברית

מבריאוננו מודיענו ת"ל עתה שלום איש וביתו, ובני ידידי וידידים המופלא וחרד מו"ה משה נ"י, וכל נכדי הנעימים לאורך ימים.
אבל על העבר צריכין אנו להודות לה' כי אנף בנו, ישוב אפו וינחמנו. כי יסור יסדנו י"ה מיסורי א"י כל הקיץ והחורף העבר. כי הנה אחרי סמוך לנסיעת מ' צבי הארקר סג"ל, תחלה חלה בני ידידי הנז' והכביד חליו טובא. ולא יכול להבריא עד שבקושי חולשתו הוסכם נסיעתו לעה"ק פקיעין תובכ"א, כי אולי ימצא שם מרגוע לנפשו. ולא היו ימים מועטים, עד שגם אני הוכרחתי לנסוע אצלו להיות עמו. ובבואי גם אני חולייתי כמוהו ונפילתי למשכב ארוך, והפכתי בחללי לחזור ולשוב לביתי עם בני שיחי. ובבואנו לשם הכביד עלי חללי טובא. כי פה עה"ק ה' מקרה הומן כבד מאוד בחוליים רבים ונאמנים. רבים מתו ונפקדו בעז"ה אשכנזים וספרדים יותר מהמה. והנה בימים הנוראים הניח ה' לי מעט מזעיר,

ועמרתיו מרעיד להתפלל לפני הצבור (העמוד) כדרכי, ב"ה אשר לא הסיד תפלתו מאתו. ואחד סמוך חזר חליי לאיתנו הראשון, וחזק ממנו. וכן כמה פעמים, ואחרון אחרון מכביר, וכן מקרה כל האשכנזים, קם ונופל פעמים ושלש, ועדיין לא הונח לי בעוה"ד, לא קמתי ולא זעתי מן המטה, כי עודני חלוש מאד.

והוצאות דבו כמו דבו, הנה תדנגולים קטנים שבקטנים עלו ביוקר לערך הגדולים, מרוב ההצטרפות. וכיון שעלה לא ירד המקח, וכן כל דבר אוכל להשיב נפש, משום דקפיצי עליו זבני טובא, ואין קצבה לערכם, וידבו ויגרלו ההוצאות, ונלאינו נשוא משאת מאומה, וכל ההלוואות ספו תמו מן בלהות, וכמעט שנעלה דלת בפני לוויין, כי נוסף עלינו עוד איחור הספינה בהאי שתא אשר לא הי' כמוהו. הנה השר"ר אהובי הרב המופלג מו"ה משה סג"ל וסייעתו באו יחד לסטאמבול, ומשם נתפרדו מו"ה ישראל שקלאווער וסיעה אחת, המה שכרו ספינה אחת והגיעו לכאן בחצי כסליו, אבל שר"ר מהר"מ סג"ל וסייעתו [פחרן] מלכת בספינה זו, ואיחרן] שבת בסטאמבול עוד ד' חדשים [ויותר] עבור ספינה בטוחה, וכל זה גרם מה שאהי' מ' יעקב סמאליינר מתאחר בצדור כספם (כספו), שהרי השר"ד הי' (תמיד) מוכן במדינת וואלין לנסוע בחודש תמוז ולא יאחר, שעדיין אפשר להגיע בסטאמבול ספינת הכולל שהיא בטוחה לעולם, וזמנה בר"ח אולול, אהובינו ידידינו, הגיעו [ב]עצמכם מגדל הצער של איחור ועיכוב הספינה ד' חדשים ויותר, שהרי בזמן זה הצטרפות כולל האשכנזים על הוצאות לא פחות מת"ר (מת"ש) אדומים, והנוגשים (והנושים) אצים ודוחקים, שכבר עבר זמנם לשלם, וא"כ איפה אפשר להלוות עוד, וגדל רבוי ההוצאות מוכרח תמיד, אף כי לעת כזאת, תאמינו לי [אהובינו באמת] באמונה שהוכרחנו ללוות על חמשים למאה, ועל משכונות דוקא, וגם זה דרך נס ממש, גם שארי הלוואות פרוטה ופרוטה, עד שממש קצנו [בחיינו] חיי צער [ממש] פעיה"ק, מלבד פחד הספינה כל הימים האלו, ויותר מפני פחד הזמן דהשתא, שלא היתה לנו שום ידיעה מאה' שר"ד [הנוי], עד שבאה הספינה [ב"ה] עם שר"ד הנוי, וסייעתו הרב מביחאב * ומ' אהרן הגדול, הכל שלום באו בחצי אדר ראשון, עם כל הכסף ומכתבים שונים ב"ה [ות"ל], ותחלימו ותחיינו שעשוע מכתבים שהגיעונו מכל אהב וריע וכל אנ"ש מפני גודל אהבתנו אליהם בהתקשרות [נפש] אמת.

³ אהובינו אחינו, מה אנו שואלים מאתכם, כ"א לאהבה את אהובנו כבוד הרב חביבנו ידידנו האמתי מעולם, אשר נפשנו קשורה בנפשו, כ"ק מוהרש"ז נ"י הגדול מאחיו, גדלהו משל אחיו, כולכם חייבים בכבודו, שהרי כמה יגיעות יגע וכתת רגליו הרחק נדוד נע וגד זמן טובא למען שמוע דברי אלקים חיים, ואותו משחנו להיות מורה צדק במדינתם, שלא תהי' עדת הי' כצאן אשר אין להם רועה, ואלמלא הוא, רצו ליתן ראש אחד עליהם, שאפילו אם הי' צדיק גמור, גלוי וידוע לפני וברור לי כשמש שבדאי מדה באחרונה הי' תהי', ואפיקורסות הרבה הי' נורק בתלמידים, כי יודע אני וזוכר את כל החסידים במדינתם [הן] לטוב [והן] (ו)למוטב, כי לא מכל אדם יכולים לקבל, שהרי זה הסוג נקרא חכם הלומד מכל אדם, גם מאמר חז"ל (אבות פ"א) חכמים הזהרו בדבריכם כו' שמא כו' וישתו כו', * וכן בנדר"ד חששנו מאוד אשר לא ידעון לשוננו, ודרך צדיקים אשר יקבלו עליהם לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, וימוטו כל מוסרי ארץ, לזאת אמרנו שום ישימו עליהם מקרב אחיהם כמוהם, הוא כבוד הרב חביבי

(רב חביבא) הנ"ל, שהשליך נפשו אחד גוו לכתח רגליו לדרוש את ה', ונעשה (ולעשות) עפר תחת רגלי צדיקים, לשמוע דבר ה' היקר בעיניו. ומי כמוהו מורה ורב במדינתו, וכי הוא אוהב דבק מאח, בכל לבבו נאמן, וכשר וצדיק וישר הוא. אהובינו אחינו ידידי נפשנו, בקשו צדק בקשו ענוה, שמעו ותחי נפשכם, ובואו כי לכם בבכרית יחד בהתקשרות נפש א' באהבה ואחוה [ושלום] ודיעות. ובזה [מהרה] ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, ושלוה על ישראל.⁵

ולא תעלה על דעת [אהובנו] מהר"ם לסלק עצמו מעסק מעות א"י (אדה"ק). הם מלהזכיר כי ה' לא תהי'. אין חפץ לנו בעולות ע"י אחרים כ"א על ידו דווקא. [ו]הננו מבקשים אותו ואתכם אהובינו [ו]אחינו לחזקה במסמרים כל ימות, ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד עבורת הצדקה השקט ובטח עד עולם.

והנה מה נאות מבשר שלום להשמיע בכמה מכתבים פרטים לכל א' כדאוי וכנימוס (וכנכון). מלבד שארי מכתבים פרטים שמהדאוי לכל א', כדרכנו בכל שנה ושנה. אבל אין הזמן גורם להרבות באג"ש, כי מי יודע לעת כזאת. רק מה דמוכרח טפי ולא סגי בלא"ה הדינו מוכרחים, ועל ה' יהבים משליכים, הוא יגמור בעדינו שיהי' נכון מוצאו ובואו שלום.⁶

עוד מודעה דבה, שלא יעלה על דעתם אולי אפשרינו להסתפק בהלוואת זמן וזמנים, בלא משלוח מעות החוצות, מפני פחד הזמן חלילה. [אהובינו] תדעו נאמנה שא"א בשום אופן בעולם, אין מחשבה ודעיון תופסים כלל איכה יוכל להיות כדבר הזה. שהרי ב' חדשים אלו שנתעכבה הספינה כמה יגיעות יגענו ולא הונח לנו עד אין קץ לצערינו, אבל למעה"ש ירבו בחקירות ודרישות להגיע המעות לדינו דרך מקום האפשרי בכל שנה דוקא, כי לא סגי בלא"ה. אכן חלילה מאפס שום אפשרות בעולם, אזי עכ"פ למעה"ש לכתוב לנו דרך מבוא האפשרי כמה מעות מונח לכל א' וא' יחיד וצבור, וא"י מקומם, בכדי להקל השגת הלוואות.

וה' יהי' בכסלם, ועצת ה' היא תקום לנחותם הדרך ישכון אור במושבותיהם. והי' ה' מבטחנו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום. ואנחנו נברך י"ה ולי"ה עינינו, למען תברכם נפשנו והוספנו על כל תפלותינו מול האלקים יבדך את עמו ישראל בשלום עד גאולת עולם. כ"ד אמן.

ע"כ דבדינו בעוד המלך במטיבו, בחיי קדוש הרב נ"ע, יעדוף כמטד לקחנו ותזל כטל אמרתנו. והן בעודנו חי נגמר המכתב הזה עד תומה, דק בעו"ה לא אסתייעא מילתא שיבוא עה"ת.

הלא כ"ד אוהבם ורחימא דנפשם הרש"ת מלב ונפש [חפיצה].

אברהם בלא"ה מו"ה אלכסנדר כ"ץ וללה"ה.

נדפס בהשטות בחיבת הארץ דף ס"א, ובשלימות — בלקוטי אמרים ח"ב מכתב כ"ב (מהעתק כתי"ר אליעזר זוסמאן ספרא שהובא מצפת), קטע ממכתב זה הובא בס' בית רבי דף י"ג, המוסגר במרובעים נוסף באחד המקורות, ובעגולים — חלופי גירסאות. בלקוטי אמרים נדפסה אח"ז אגרת המתארת את הסתלקות הרמ"מ נ"ע בשם "אשכנזא דרבי". כמו"כ נדפסה שם (בראש הספר) צוואתו אשר ציווה לפני מותו, ור' אברהם מקאליסק חתום עליה. על מצבתו נחרת, עפ"י צוואתו לא לכתוב עליו שבחים:

"פ"נ בשנת תקמ"ח לפ"ק מוהר"ר מנחם מענדיל בהרב מוהר"ר משה זלה"ה בר"ח אייר יום ב' תנצב"ה" (ס' סבור הארץ דף ק"ח)

בשנת תקמ"ח חל ראש חודש אייר בימים ד' וה' בשבוע — אם כן "יום ב" הכתוב על המצבה אינו יום ב' בשבוע אלא פירושו יום ב' דר"ת, כמו שכתוב במפורש ב"אשכנחא דרביי י"ג המוסגר במרובעים נוסף באחד המקורות, ובצגולים — חלופי גירסאות.

(1) הוא אחיו של השד"ר ר' צבי הירש הארקער, ע"י בהערה לס' כ"ה. במכתב מ"שלהי אב תקמ"ט לפ"ק פניה"ק טבריא צפת ופקיעין (נדפס בקריית ספר שנה ג' עמ' 305) הוא חותם: "משה בהמנוח מו' אברהם סב"ל וצללה", ובן חתם באותה שנה על הסכמה לס' שבחי ירושלים (מובא בס' איי ושכנותיה ערך טבריא). (2) במכתב הג"ל משלהי אב תקמ"ט הוא חותם "דוד הוא הקטן הרב דק"ק ביחאווא ישי". (3) מכאן ואילך נדפס בס' בית רבי. (4) המאמר בשלימותו: אבקליון אומר: חכמים הזהרו בדבריהם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריהם וימותו, ונמצא שם שמים מתחלל. (5) עד כאן נדפס בבית רבי. (6) נראה שהיתה או עת מהומות והדרכים היו משובשות ואולי ה' זה בסיבת המגפה.

כג.

אגרת מהרב ר' זלמן ווילנר משנת תקמ"ח

(על פטירת הרמ"ח)

למען אחי ורעי אדברה שלום, היה ידיו רעים נאמנים מופלגים וחופלאים ראי' ד' וחושבי שמו, כבוד מו"ה צבי בעש"ט וכבוד מו"ה אהרן הקטן נ"י ויופי.

קול רעם בגלגל החזור, קול נתנו שחקים, קול ברמה נשמע נהי כבי תמרוירים. המה ראו כן תמהו רעדה אחוזתם [שם] נבהלו נחפזו, ואנחנו בצרות נפשנו עינינו יורדות מים מאין הפוגות, [והתחזקו] וקבלו תנחומים. משום דכתיב וחי בהם, ואמרו ז"ל [חולין ז:] גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, ובזכותו נזכה להתקרב [באמת] לאמת האמתי. גם אתם ברוכי ד' שובו וחיו, התנחמו שלא להצטער [תצטערו] יותר מדאי, [כי קטני מוחין אנחנו], שלא יפול לבבנו הדל ויהי גרעון העבודה ח"ו, וד' אלקים [חיים] חי לעולם.

עתה הבו עצה בגדר התורה (העבודה) וסדרי בראשית החכמה ומצב היראה, להשקט הריב וחצה אשר בערה כאש במדינותיכם. וכל מה רכיף אינש נפשי טפי מעלי, ובוה יתעלו, וכן ה' [מעולם] דרך אדמו"ר וצללה"ה, ובעל האמת יראה האמת. והעיקר לקיים דברי אדמו"ר נ"ע שכתב עליהם (אליהם), וביותר צריך חיזוק היום, שלא ימוטו רגלי האמונה מקרב הארץ.

ועליכם לכתף נפשיכם לפני מי שגדול מכם, ואפי' למי שקטן בעיניכם, ולעולם יהי' אדם אוהב שלום [ורודף שלום], ואשרי המחכה, כי נכרים רברי אמת יש לו רגלים.

ודעו אחי ורעי כי אצלי דיעה מוחלטת כי ארמו"ר הבין בעצמו שיפטור מן העולם בשנה זו (מכיר עצמו למיתה), כאשר שמענו שצעק בקול מר בנעילת יוה"כ פסוק שובו שובו וגו' ולמה תמותו וגו'. וקול קול יעקב [קול] קול גדול עד רעדה אחוזתו כשאמר ולמה תמותו גו'. ראינו שיש איזה ענין בעו"ה, כי הס"ם מעשיו ותחבולותיו לעשות פירוד להשבית העבודה האמיתית, כי כמו שער בנפשו [העבודה] אמיתית, אפי' מחשבה טובה, לכן חזקו ואמצו, איש את אחיו יעוזרו ויאמר חזק, לעורר עוצם האהבה מקלקלת שורת הדין, והוא ית"ש ישכין כפורכם וכפורנו אהבה ואחוה שלום וריעות, ויתרומם קרן העבודה ביתר שאת ויתר עוז, [וזכותו יגן עלינו נס"ו].

ואף גם זאת, בהיות ארמ"ו נ"ע קציד בערס' צוה אותנו לכתוב לכ"ת בשמו, למענו [למענו] יעשה ויזכרו אהבתו לעשות עמנו (עמו) חסד ואמת (של אמת) שלא לגרוע טרף חוק אשר שלחו לנו, וישלחו כזאת לבנו ולב"ב, למען לא יצטרך ח"ו לנוד אחרי טרפו ביציאת חוץ וביטול תורה ועבודה (ותפלה). ובפירוש אמר אם ככה יעשו גם אנכי חלילה לי מחדול להמליץ זכות עליהם בעולם האמת. גם צונו לחלות פני קדושתם עבור כל אנשי מדינות רוסיא המתגוררים באה"ק שלא למנוע חלילה מסדר מעמדם, וככה יעשו כל הימים. ומתק לשונו הקדוש סיים ואמר: מובטחני שיתנו מקום לרבריי. רברי רחומם

שלמה זלמן בא"א מ' צבי הירש הכהן זללה"ה.

נדפס בלקיטי אמרים ח"ב מכתב ב"ה (מהעתק כת"י של ר' אליעזר ווסמאן ססרא שהובא מצפת ומכת"י שה"י אצל הג' בעל דרכי תשובה). כחיבת הארץ דף ס"ג נדפס בהשמטת הפניה שבראש המכתב. בלקיטי אמרים נשמט שמו של ר' צבי הירש בעש"ט (נדפסו נקודות במקום זה) שהשלמתי עפ"י קובץ כת"י שמצאתי אצל זקני חסידי סכריא. המוסגר כעגולים הוא שנויי נוסחאות, ובמרוכבים — נוסף באחד המקורות. להבנת הדברים, ויעליכם לכיף נפשכם וכו' ואפי' למי שקטן בעיניכם" עי' בסוף סי' נ"ח ובהערה 9 לס' ק"ג אודות ר' אהרן הקטן הנוכח כאן.

כד.

אגרת רבנו לאנ"ש לנחמם על פטירת רבנו ר' מנחם מענדל נ"ע

(השלמת אגרת הקדש כ"ז שבסוף ספר תניא)

אהובי אחי ורעי אשר כנפשי, [העומדים על התורה ועבודה ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם], ה' עליהם יחיו חיים עד העולם. וצאצאיהם אתם זרע אמת ברוכי ה' המה מעתה ועד עולם.

אחד"ש כמשפט לאוהבי שמו, באתי לדבר על לב נרכאים הנאנחים והנאנקים ולנחמם בכפליים לתושיה. אשר שמעה אזני ותבן לה על מאמר דו"ל רשבק חיים לכל חי¹. כי צדיק באמונתו יחיה וביראת ה' לחיים וברשפי אש שלהבת אהבתו מחיים לכל בהן חיי רוחו² כל ימי חלדו, ויהי בהעלות ה' רוחו ונשמתו אליו יאסוף, ויעלה בעילוי אחד עילוי עד רום המעלות, שבק חיי רוחו, פעולתו אשר עבר בה לפנים בישראל פעולת צדיק לחיים, לכל חי, היא נפש כל חי הקשורה בנפשו בחבלי עבותות אהבה רבה ואהבת עולם כל תמוט לנצח, אשר מי האיש החפץ חיים. לדבקה בה' חיים³ בעבודתו תרבק נפשו. והיתה צרורה בצדור החיים את ה' בחיי רוח אפינו אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים, אשר שבק לנו לכל אחד ואחד כפי בחינת התקשרותו באמת ואהבתו אהבת אמת הטהורה מקרב איש ולב עמוק, כי כמים הפנים זכו, ורוח אייתי רוח ואמשיך רוח, ורוחו עומדת בקרבנו ממש, כי בראותו ילדיו מעשה ידיו בקרבו יקדישו שמו יתברך, אשר יתגדל ויתקדש כאשר נלך בדרך ישרה אשר הורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו נס"ו.

זו"ש בזה"ק (ח"ג עא): דצדיקא דאתפטר אשתכח בכלהו עלמין יתיר מבחייהו. רהינו שגם בזה העולם המעשה, היום לעשותם, אשתכח יתיר. כי המעשה גדל והולך גירולי גידולין מן אור זרוע לצדיק בשדה אשר ברכו ה' המאיר לארץ וחוצות. וגם אנחנו אלה פה היום כולנו חיים ברכו רך הקדש יקרא לה, [ולא יחצו העם

וכו', כאשר יפרש שיחתי ויגיד עלי דעי אשר כנפשי, חמדת לבבי כדע כאח לי, מוכ"ז שיחי, אליו תשמעון וישמע אליכם אלקים]. זאת בעבודת ה' במילי דשמא. ובמילי דעלמא בפידוש אתמר בזה"ק (שם) דצדיקייא מגינין על עלמא ובמיתתהון יתיד מבחייהון. ואלמלא צלותא דצדיקייא בההוא עלמא לא אתקיים עלמא רגעא חדא. וכל הקרוב קרוב אל משכן ה' בחייו קודם לבדכה, ובפרט כאשר יפרש שיחתי, זו תפילתי ובקשתי השטוחה על בנו הנחמד ונעים, המופלא ומפלא פלג אלקים מלא דעת ויראת ה', כק"ש מו"ה נחש"ה נ"י, כמאמר רז"ל (ב"ב קלט.) שדעת האדם קרובה אל בנו.

ואי לזאת שפכתי שיח. שלא יהיו קרובים נעשים דחוקים ח"ו, כאשר שמעתי אומרים אלו עניי הצאן, אשר לא בדעת ידברון, לידון להבן בגדעון כסף ח"ו מכל כסף הקדשים, אשר יקדישו לה' מדי שנה בשנה תמידין כסדרן, מאת כל איש אשר ידבנו לבו, לדבותינו שבא"י תובב"א, וחצו את כספו חלק כחלק, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, אבל גם עתה כדבריהם כן הוא ודבריהם חיים וקיימים, כי חלילה לנו לעשות זאת, להיות צדיק נעזב וזדעו גוי ח"ו, והנה הבן הנחמד ונעים הי' סמוך על שולחן אביו וזה"ה, וקרוב לחצי ההוצאה עלתה עליו ועל נפשות ביתו, טפלי דתלו ב"י, ואשת חבר כחבר וניניו ונכדיו בנות בתו יעלה עליהם ג"כ סך עצום לעשות כל צרכם, לגדלם לחופה ומע"ט, והעורף יהי' לפרעון חובות הידועים ומפורסמים לכל, הכתובים על אחריות ביתו ונחלתו, נחלת ה' לבנים ולא לזרים ח"ו, על כן הוכפלה בקשתי לפני כל אוהביי ורעיי שלא לגרוע ח"ו אפילו פדוטה אחת, הס מלהוכיח, לתת מגדעות בקודש ח"ו, כי אם תם הכסף, כולו תמים יהי' לרצון לפני ה'.

עוד זאת אדרוש ואבקש, להיות זריון מקדימין למצוה בזה השנה, שיהי' כל הכסף העולה ממדינתנו מתוכן ומקובל ביד ציר נאמן שי' לפני פסח הבע"ל, לשלוח מיד אחר פסח לק"ק בראד, ומשם לטריעסט, בכדי שיעלה ויבא ויגיע לארצנו לעת האס"ף, כי תדעו נאמנה כי דיוח העורף מכסף המגיע לעת האס"ף עולה קרוב לחצי כל הסך שנשלח ממדינתנו, כאשר יפרש מוכ"ז שיחי'.

והנה אוהביי אחיי ורעיי, הלא ידעתם אם לא שמעתם את יקר תפארת גדולת מצות חיזוק ישיבת הארץ כי דבה היא, כי גם לקנין בית אחד לבדו דחו את מצות שבת החמורה, אף גם להחיות כמה וכמה נפשות נקיים, עובדי ה' בקדושה ובטהרה, המתקדשים והמטהרים מקדושת וטהרת הקודש, הרב הקדוש אדמו"ר מ' אברהם הכהן הגדול שיחי', הממלא מקום קדושת רבנו הקדוש וללה"ה בחכמה וביראה.

וכאשר ישים האדם אל לבו דעת ותבונה בהמה, לאמר אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו, ישמח לבו בה' ויגל אף גילת ודנן וחדות ה' תהי' מעוון לפרוע הקפותיו, כמארז"ל (ביצה טו) לוי עלי ואני פורע, כי אם כה תעשו כמצווה עלינו גם ה' יתן הטוב בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר, הטיבה ה' לטובים ולישירים בליבותם, כנפשם ונפש הר"ש א"נ מלב ונפש חפצה.

שניאור זלמן במהר"ר ברוך זלה"ה *

סיום האגרת החדש בתניא נדפס בס' גנוי נסתרות, אור דב וי, בשלימות נדפס בלקוטי אמרים ח"ב מכתב כ"ו (מתוך כת"י שהובא מצפת), בראש האגרת נרשם שם: ראיתי להעתיק רבני אומיו הרה"ג איש אלקים קדוש בש"ק מו"ה שניאור זלמן ש"ן (— שיחתי נצח). בתניא נדפס גם ביאור מאת רבנו לחוכן דברי אגרת זו.

בחחילת האגרת נדפס בתניא: „מה שכתב ליושבי אה"ק לנחמם" וכו'. וזה טעות, כמו שנראה מסוף אגרת זו שנשלחה לאנ"ש בחו"ל. בחוכת זו ישנה גם בדפוס הראשון של אגרת הקודש (שקלאו תקע"ד) שנדפס בהסכמת בני המחבר. אבל הם כותבים בהקדמתם כי האגרות נדפסו מתוך העתקות ויש בהן טעויות.

הידיעה על פטירת הרמ"מ נחפרסמה בחו"ל כחודש אדר תקמ"ט, נראה מן המכתב שלאחר זה. ממה שנכתב במכתבנו זה: „שיהי' כל הכסף ... מחוכן ומקובל ... לפני פסח הבע"ל" נראה שנכתב בחורף תקמ"ט (ואולי בחחילת תק"ן ז').

מה שנדפס כאן בס' גרים מרובעים חסר בתניא.

- 1) מאמר ר"ל בלשון זו לא מצאתי. בנוסחא"ת גט חליצה וכתובת יבמין המובאות בר"ף ליכמות סוף פרק י"ב (וברמב"ם פ"ד מהלכות יבום) מובא הלשון: אחי דמן אבא שביב ותיי לרכנו ולכל ישראל שבק. (2) בתניא נוסף בסוגרים „[ונשמחו]". בלקוטי אמרים ליתא.
- 3) בלקוטי אמרים במקום „בה' תיים" — „בו בחיים". (4) עד כאן נדפס בתניא.
- 5) כבבא בתרא בח"ב „אצל". (6) בחי' הרמ"מ הגיע לחלקו הפרטי סכום יותר גדול מלשאר החסידים. לאחר פטירתו נראה שרצו להפסיק לשלוח לבנו את הסכום הזה ולהשוותו לשאר יושבי הארץ לפי חלקו המגיעו על סי מספר נפשות ביתו. על טענה זו מ"כ רכנו: אמנם „בדבריהם כן הוא" אבל אעפ"כ אין לגרוע מן הנתינות הקדומות, מן הטעמים דלקמן.
- 7) על צאצאיו של הרמ"מ ראה בהערותי לס' כ"ת. (8) בן כחוב כננוי נסחרות. בלקוטי אמרים כתוב „ג"י, וצ"ע אם ה' עדיין בחיים. (ראה הערותי לס' א').

כה.

אגרת של הרה"צ מו' צבי הירש הארקער מעיה"ק טבריא ת"ו
הנשלח מק' זאסלב יום ב' כי תבא תקמ"ט

שלום רב אקרא נא למאהבי נפשי וחמדת לבבי ידאי' ה' היראים ושלמים, ששים ושחמים בעבודת ה', המופלאים ומופלגים הוותיקים ואנשי מעשה הרוזנים דזקה וחזק אנ"ש במדינת רייסין וכו'.

אהובי אחי ורעי אשר כנפשי ממש. מה לי להרבות בדברים. יאמינו לי שכל אחד ואחד אהבתם תקועה בלבי, כי ממש לא יכלתי להסתיר את האהבה מה שיש לי עמם שמצאתי חן בעיניהם להכירני ועשו עמי חסד גדול והראו לי האהבה הגדולה. כל אחד ואחד ישלם לו ה' פעלם ותהי' משכורתם שלימה מאת אלקי ישראל, כי ממש קטונתי בעיני מגדול החסד שעשו עמדי בהיותי במדינתם. ולא די בזה, כי אף אחד נסיעתי הראו לי אהבתם דהאידנא ע"י ידידנו ציר נאמן המופלא מו"ה יעקב סמאליינא, כאשר יספר לכם ידידנו המופלא מוכ"ז.

אהובי אחי, עתה בקשתי מאוד להתחזק כ"א אהבתו אלי ולכל אנ"ש באה"ק ולזכור כל חר וחר ביתר עוז, ויזכור רחמנות של אחינו שנפלה עטרת ראשנו ונוטל כבוד חיינו וחשכה מאור עינינו, יאמינו לי, לגודל המרירות ממש לא יכולתי להרים ידי לכתוב להם כאשר ה' בדעתי לכתוב לכל או"א. אי"ה מאה"ק אכתוב לכל אחד ואחד. אהובי אחי, חזקו והתחזקו מאוד לקיים מחשבתו של אדמו"ר נ"ע, ובודאי ימליץ טוב בעדכם. כי זה ה' מגמתו להיות בני ישראל כנישאת באה"ק, וידוע לכם שכל פרנסתם תלוי' בהם. ובפרט שהשי"ת השאיר לנו שארית בארץ, אדמו"ר גאון עוזנו ב"ק הרב מ"ו אברהם הכהן ש"י, שידוע להם גודל יקר תפארתו בהיותו במדינתם ופשיטא עתה שהוא זמן רב באה"ק, וכבר נאמר (קהלת א') וזרח השמש ובא השמש. עד שלא שקעה שמשו וכו' : וכמאמר הגמרא (ברכות מה' וש"ג) שאין

מלכות נוגעת בזחברתה אפילו כמלא נימא כו'. על כן אהובי אחי היו לבני היל וחזקו ואמצו במצוה זו.

ואף שידעתי גודל אהבתי והתאמצותו של אדמו"ר גאון עוזנו ומחמך לבנו כ"ק מ"ו שניאור זלמן שי' שבודאי לא ישקוט ולא ינוח עד אשר יוציא כנוגה צדקו. אך מגודל המרירות לעצור במילין מי יוכל, ומגודל אהבתם עלי ידמה לכם כאלו אני עומד ומרבר עם כל אחד ואחד. כי לולא היותי מוכן כבר לנסוע לאה"ק, וזה בעצת אדמו"ר הגאון אמיתי מו"ה שניאור זלמן, אפשר הייתי נוסע למדינתם לדבר עמהם נידון זה, כי יש לי הרבה דברים לרבר בעסק זה. אבל מאת ה' היתה זאת, ובודאי למחי' שלחני אלקים לשים שארית בארץ ולהחיות בארץ אנ"ש העניים והנאנחים. אי"ה לביאתי אספר גודל האהבה של אדמו"ר מ"ו שניאור זלמן שי' וגודל אהבה שלכם לאנ"ש אשר באה"ק, אשר עיני ראו ולא זר, ובודאי תהי' לכם למשיב נפש. כי בזכרי גודל המרירות אתמה לגפשי איך יערב לי אכול ושתו כאשר ספרו לי אנ"ש שבאו משם בביאת אחי³ המופלג בחודש אדר עם אגרות הירועים, ואח"כ קראנו כאלה, ואי"ה בביאתי לאה"ק אדבר אליהם תנחומין ואספר אליהם גודל אהבתם, ובודאי נהפך לשמחה, ובפרט לאדמו"ר כ"ק מ"ו אברהם הכהן אשר זה כמה שנים בצער גדול, ה' ירחם עליו ועלינו ועכ"י ויאמר לצדוטינו די. כי בודאי הסתלקות אדמו"ר נ"ע נגעה בלבו יותר מאתנו, כי אין לנו שכל וי"ש איך לספור ולבכות עליו, כאשר ראיתי מגודל הבכי וצעקה מה שבכה וצעק עליו הרה"ק מו' ברוך⁴ שי' במר נפשו מאור, ואמר לי בזה"ל: לא אוכל לאמור לך הכאב לב שיש לי, כאשר יספר לכם ידידנו מהר"י סחאליאנר מה ששמע מפי קדשו ומפי הרב אחי"ו⁵. והתנחמו זה שנתורע להם קודם נסיעתי וכתבו דברי תנחומין לאה"ק, ובפרט לבנו יחידו ולאדמו"ר מו' אברהם הכהן, אשר אהבתו הי' ממש נפש בנפש, כאשר ספרו לי אנ"ש שבאו משם ואמרו שבימי החולי אמר כמה פעמים: רופט מיר מיין גוטן ברודר מיין הארץ פריינט⁶.

ואהובי אחי, בקשתי מאוד נידון בנו יחידו המופלא מו' משה, למען השם אל תעזובו אותו, כי כך ביקש אדמו"ר נ"ע קודם הסתלקותו להחזיק ישיבתו באה"ק, ובודאי לנחת גדול יהי' לו ובודאי ימליץ טוב בעדינו שיקיימו מחשבתו ורצונו, שמעוני אחי וישמע ה' אליכם.

ואף שידעתי ערכי השפל, אבל אשרי שהגדולים כו', ובקשתי מכל אחד ואחד לכתוב אלי אנ"ש בכל שנה ושנה, ועלי אי"ה לכתוב להם ג"כ ולמלא משאלותם של כל או"א. ועתה מובטחני אי"ה בביאתי לפרש שיחתו של כל אחד ואחד מה שכתבו אלי, ואבקש מאת אנ"ש בהיותנו על קבר של אדמו"ר נ"ע לבקש בעד אנ"ש רמרינתם, כי ידעתי וגם הם יורעים מגודל אהבה שהי' לו עמנו ועמהם וגודל התקשרות מה שהונח לנו אגרת האחרון אתו עמו וכו'. אך צריך זה להאמין באמונה שלימה כאשר כתב נ"ע.

אהובי אחי, ידעתי גם ידעתי שאדמו"ר כ"ק מו"ה שניאור זלמן ירבר עמהם, וענין זה מה שאין שכלי משגת ואני כיהודה ועוד לקרא, ואתו הסליחה להשיג עלי באהבתם של אהו' לכל או"א בלב ונפש ומבקש אהבת כל או"א וכו'.

צבי הירש בא"א מו' אברהם סג"ל, הנוסע עתה לאה"ק דרך אוסטרא ומשם לבראר אי"ה ביום א' רסליחות ומשם לאה"ק.
לבראר אי"ה ביום א' רסליחות ומשם לאה"ק.

נדפס בס' ברבת הארץ אות ש"מ.
בכל מקום שכתוב במכתב זה "אדמו"ר" בסתם הכוונה לרמ"מ מזיטעבסק. על השו"ר
רצ"ה הארקער ע"י לקמן בסימנים צ"ח ט"ז ק"כ"ג.

(1) אולי צ"ל כ"ק = כבוד קדושת. (2) ער שלא ישקע שמשו של צדיק זה הוא מורח
שמשו של צדיק אחר, יום שמת ר' עקיבא נולד רבי וקראו עליו פסוק זה: וזרח השמש ובא
השמש וכו' (קהלת רבה א'. ועי' יומא ל"ח ע"ב וקידושין ע"ב ע"ב כהאי גוונא).
(3) הוא ר' משה סג"ל הנוכר לעיל ס' כ"ב. בלק"א מכתב כ"א הוא מוזכר בתור אחיו של
רצ"ה הארקער. (4) ר' ברוך ממעזיבכו נכד הבעש"ט. (5) הוא ר' משה חיים אפרים
מסדילקאב, מח"ס דגל מחנה אפרים. (6) תרגום: קראו לי לאחי הטוב לידיד נפשי.

כו.

מליצה מרבנו בענין מעמדות להר"ר יואל מטבריא

אהו' אחי ורעי אה' (אשר ו') כנפשי, העומדים על התורה ועל העבודה בכל
מקומות מושבותיהם, איש על מקומו יבא בשלום וחיים עד העולם, וצאצאיהם
אתם זרע ברוכי ה' המה מעתה ועד עולם, אנוס'ו.

אחדש"ה כמשפט לאוהבי שמו, באתי כיהודה ועוד לקרא, קאתינא לאסהודי
אגברא רבא ויקירא, חמיד ליבאי, ידיד ה' המופלג בתו' וידאת ה' אוצרה, עבד ה'
באמת ובתמים, החרף ושנון המפורסם כק"ש מוה"ר יואל נ"י, אשר לא ניסה במסע,
ומסוה הבושה על פניו. ע"כ באתי למלאות דבריו להיות לו לפה לחלות בעד נפש
נקי וצדיק חגיגה, חנוני חנוני אתם רעי, להצילו מנוגשיו בחובות עצומות ורבות
אשר השתדגו עליו על צוארו הכשילו כחו. ע"כ המו מעי לו, מעי מעי אוחילה לפני
כל אחב"י דחמנים בני רחמנים, לפתוח לו שערי רחמים, שערי חמלה וחנוניה, ביד
פתוחה מלאה ורחבה, למרוד לו במדה של קדש מנה כפולה ומכופלת, בכדי אשר
השג תשיג ירו לצאת ידי חובתו. ויד כותבת וחותרת על להבא, איש כמסת ידו אשר
ברכו ה', לשלוח לו מדי שנה בשנה לפרנסת ביתו תמידין כסדרן חק ולא יעבור,
בכדי להחזיק ישיבתו באה"ק בתו' ועבודתו עבודה תמה, וחפץ ה' בידו יצליח.

כי ממש זה חלקי מכל עמלי, וזה כל חיינו וחי בצדקה תרומם גוי אחד בארץ
הלזו הנשמה מבלי איש עובד ה' באמת זה כמה. ועתה הרחיב ה' לנו ופדינו בארץ
החיים בתורת ה' אמת יבקשו מפי אדונינו הרה"ק הכהן הגדול ש"י, הממלא מקום
קדושת אדמו"ר רבינו הק' זצוקללה"ה, בקדושה ובטהרה. וכל הגללים עליהם,
המתקדשים והמטהרים מקדושתו וטהרתו, יוסף ה' עליהם אלף פעמים ככה, ועיני
אדונינו ראות, וכדאי מצוה רבה זו ויכולה היא שתדחם על שארית פליטתנו, כמ"ש
רז"ל (ב"ב י'). גרולה צדקה שמקרבת את הגאולה, ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה.
ועאכ"כ צדקה שעושים עם הארץ עצמה, האבלה מבלי בני', לנחמה בכפלים
בהיות בני' בתוכה כשמחה ובטוב לבב בתורה ועבודה. ומי חכם ויבן את אלה,
ענין קירוב גאולתנו ופדות נפשנו וכל הגשמות וכל העולמות, עליונים ותחתונים,
המחכים לישועת ה' ממש כו' לאור באור ה' אשר בארה"ח תובב"א, אשר אין
כסף נחשב למאומה לקירוב רגע א'.

ע"כ כל איש נלבב ילהיב לבו ונפשו, בוז כסף בוז זהב ואין קצה. ובגלל

הרבר הזה יברכם השי"ת ככפלים, והי' מעשה הצדקה שלום ער העולם, כנפש המעטיר ור"ש מל"נ אר"נ.

נדפס ב"התמים" חוברת ד',

תאריך כתיבת המכתב הוא שנת תק"ג, כמו שנזכר לקמן :
 כמכתב הרא"ק מתקמ"ט (בס' ברכת הארץ אות של"ז) כתוב : "כבר יצאו המכתבים ע"י שד"ר ידיד ה' יודי"ן עון הרבני המופלג בתורה וחרדת אלקים כבוד מו' יואל, שהגיעני מכתבו מקושטא שמתאחר לבוא דרך עקלתון, הוא הסובב את כל ארץ תורקיא. שמתחילה נסע לקושטא ושם הפך פניו דרך ים טראיעסטע וגם שם בודאי יתעכב כזי ישיבת קארנטין. ואם יתממה חכה לו, בא יבא ולא יאחר". בלקוטי אמרים ח"ב מכתב ל"ד כותב הרא"ק כי "ידינו המופלג מו"ה יואל שד"ר הגיע לסברא ביום עשרה בניסן תקנ"א. הוא מוסיף שם כי "סכת איחור ביאת שלוחינו הג"ל כבר נכתב באריכות במכתבים שונים". — משמע שהיו צריכים להקדים לבוא. (גם במכתב תקנ"ב, לקמן סי' ל"ד, מוזכרת ביאת השליח דאשתקד מו"ה יואל). א"כ מוכח ששהה בחו"ל בשנת תק"ן. נמצאים בידינו מכתבי השד"רות כמעט מכל השנים שבין חקל"ח לתקס"ה, וחוצ' מקומות אלו לא מוזכר שום שד"ר בשם ר' יואל. זה מתאים לכתוב במכתב רבנו דנן : "אשר לא ניסה במסע" וכו'. מסתבר שכיון שהי' צריך לנסוע לצורך עצמו קיבל עליו גם את עול השד"רות.

מן התארים שרבונו חולק לו מוכח שהי' מחשובי החסידים. במכתבים שבס' לקוטי אמרים משנת תקמ"ו (י"א וי"ב) שיש בהם חתומים רבים, נמצאת חתימתו "יואל כלא"א מוהר"ר משה וצלה"ה". במכתב אחר הוא חתום מיד אחרי הרמ"מ והרא"ק, ובשני — אחרי בנו וחתנו של הרמ"מ. בס' א"י ושכנותיה, ערך סכריא, מובאת חתימתו על הסכמה לס' שבחי ירושלים בשנת תקמ"ט : "יואל בהר"ר משה משקלאב". (לקמן בסוף סי' צ"ד מוזכר ר' יואל סמאלינער" וצ"ע אם הוא זה). הוא מוזכר גם לקמן סי' קי"ג.

(1) בשבת קל"ט ע"א איתא : "אין ירושלים נפדה אלא בצדקה", אבל כרמב"ם רפ"י מהל' מתנות עניים מובא : "אין ישראל נגאלין אלא בצדקה".

כז.

מרבנו על סידור מעמדות לר' צבי הירש משקלאוו

אחד"ש כמשפט לאוהבי שמו. באתי בתפלה קצרה וארוכה לעורר רחמים רבים בלב רחמנים וגומלי חסדים בני גומלי חסדים למצוה רבה ועצומה השקולה כנגד כל המצות, כידיע לכל מעלת ישיבת אה"ק תובב"א ברוב עם הדרת מלך.
 וכעת העיר ה' רוח נדיבה ונפש יקרה, ה"ה המופ' בתורה ויראת ה' אוצרו, המפורסם כק"ש מוה"ר צבי הירש במוהר"ח משקלאוו, להרים פעמיו למסעות, נוכח ה' דרכו. דרך הקרש יקרא לה. ולא היתה לו שעת הכושר לסבב במדינתו לעשות לו מעמדות וכוונות, כנהוג בגבולינו, כי בפתאום הי' הרבר ומאת ה' היתה זאת לו, והי' יגמור בעדו. וחפץ ה' בידו יצליח א"ה.

לואת באתי במקומו בבקשה כפולה ומכופלת למלאות משאלותיו לטובה ע"י מוכ"ז שי', לעשות לו מעמדות גדולות והגונות ביתר שאת לשלש שנים הבע"ל, כאשר יפרש שיחתו מוכ"ז שי' בטב טו"ד, אליו תשמעון וישמע אליכם אלקים.
 ומגורל בטחוני בגודל אהבתם וחיבתם למצוה רבה זו, אשר מאליהם יקדימו נעשה לנשמע, קצרתיו. ואו"ש למעשה הצדקה, וחיים ער העולם.

נדפס ב"התמים" חוברת ד',

במכתב דלקמן שנכתב בשנות תק"ת תקנ"ב (עיי"ש בהערות) מסופר שר' צבי משקלאוו ידיו

הוא בדרך לא"י או כבר בא"י — והמכתב הבא נכתב לאחר מכתב זה בקירוב זמן. א"כ אפשר להגביל את זמן כתיבת מכתבנו לש' תקמ"ח—תקנ"ב.
ר' צבי משקלאוו מוזכר גם לקמן בס' צ"ד.
שלושת המכתבים כ"ו כ"ח כ"ט, מוכח מתכנם שנכתבו כזה אחר זה בהפסק זמן מועט ביניהם.

(1) שקולה ישיבת ארץ ישראל כנגד כל המצות. — ספרי ס' ראה.

כח.

מרכנו על דבר המעמדות ליחידים

אהי אחי ורעי העומדים על התורה ועל העבודה, עבודת הצדקה השקט ובטח עד העולם, ה' עליהם יחיו חיים עד העולם נס"ו.

אחד"ש כמשפט לאהבי שמו, באתי לעורר רוח נדיבה בלב כל אנ"ש מקו"ע¹, המתנרבים בעם ובאים עה"ח לפרנסת יח"ס יושבי אה"ק, ולבקש כזאת וכזאת בנפש חנינה ובקשה כפולה ומכופלת שלא לתת מגרעות בקדש ח"ו, לפחות ח"ו מערך וסך דאשתקד, כי אדרבה מעלין בקדש ולא מורידין ח"ו.
וגם המעמדות של הרב מו"ה יוסף משקלאוו. והרב מו"ה צבי משקלאוו, שלא לגרוע ח"ו, כי אדרבה גודל הרחמנות עליהם נלאיתי גשוא. ואל יפול לב האדם עליו פן ישובו לבתייהם, הס מלהזכיר, כי נוכח ה' דרכם. ועוד שהמעות לא יתנו ליריהם כלל, כ"א לשד"ר דאשתקד שיהי' בוואלין, שיוליכו לאחינו יושבי אה"ק טובב"א. וינוכה להם לשנה הבע"ל, וד"ל.

וגם המעמדות של המופ' מו"ה דובער, חתן המלך אדמו"ר המנוח נצוקללה"ה, שלא לגרוע ח"ו, כי בעזה"י יסע בשנה זו. וגם בשנה שעברה אנוס ה' על פי הדבור וצווי הצדיקים, וכאשר נכתב אלי בשם הקדוש מו"ה ברוך נ"י, שבדואי יסע בשנה זו. ואף גם זאת, לא יותן הכסף לידו ממש, כי אם ליד שד"ר מאה"ק שיהי' עמו. וגם כל הנדבות שגרשם לו כשהי' פה במדינתנו אשתקד מושלשים תח"י גבאי אה"ק דואלין, ולא יותן לו עד אשר יסע לשלום.

עוד זאת אדרוש ואבקש בבקשה כפולה ומכופלת אדות המעמדות של הרב המפורסם המנוח מו"ה מיכל מפניטשוב, שלא לגרוע ח"ו, מפני גודל הרחמנות של האלמנה אשת חבר כחבר והיתומים.

וכל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים (שבת קנא:); ובגלל הדבר הזה יברכם ה' בכפלים, והי' מעשה הצדקה שלום וחיים.

נדפס ב"התמים" חוברת ד'.

בס' ברכת הארץ אות של"ז כותב ה"ד אברהם מקאליסק במכתבו משנת תקמ"ט: "מה נכבד היום אשר הגיעני בשורת שלומים ע"י אהובנו שד"ר הרב מו"ה יחיאל מיכל פנישורר כי בא שלום... בחורש אור הסמוך לניסן והאידינא". כן מוזכר הוא גם במכתב אחר של הרא"ק מחקמ"ט, הנדפס בלקוטי אמרים ח"ב ל"ב, וגם במכתב ר' שמואל גרונם הכהן מער"ח תמוז תקמ"ט ("התור" תרפ"ד גליון י"ז). — א"ב בסוף תקמ"ט ה' עדין חי ר' מיכל מפניטשוב, המוזכר במכתב זה בתואר "הרב המנוח".

בסוף "מליצת בן הרב" מחורש סיון תקמ"ח (לקוטי אמרים ח"ב כ"ד) כותב הרא"ק: "עוד זאת אדרוש להם על נכדיו של כבוד הרב ג"ע שנשארו מכתו שנסתלקה והשאירה ב' יתומים קטנים, תינוקות בת ז' שנים ותינוק בן חצי שנה, שהוכרחו לו מינקת בשני גראש לכל שבוע, ולגולל התינוקות ג"כ שני גראש ככל שבוע. ולא נשאר עליהם מאומה כ"א אשר צוה ג"ע להפריש עליהם מאה גראש מן העזובין. והנה אניהם שנחאלמן הוכרח להתנודד החוצה לישא אשה

ההוגנת, ומי יודע מתי ישוב לשבת בארץ. ומעתה הרי גם היתומים הנז' מוטלים על כן הרב הנזכר. — משמע שר' דוב בער חתן הרמ"מ יצא לחו"ל בשנת תקמ"ח כדי למצוא אשה הוגנת — ובינתיים כבר עברו כמה שנים עד זמן בחיבת מכתבנו זה, כמוכח מתכנו. א"כ נכתב מכתב זה לאחר שנת תק"ן. ומסתבר שנכתב בין תק"ן לתקנ"ב.

(1) מקרב ולב עמוק. (2) ר' כרוך ממעויכו נכד הבעש"ט.

כמ.

השלמת אגרת הקודש שבספר התניא סי' י"ד הערה קטנה על מעות אה"ק י'

לעורר את האהבה הישינה וחתב הארץ הקדושה ולחדשה כימי קדם להיות בוערה כרשפי אש מקרב איש ולב עמוק. כאלו היום ממש [החל ה' להראותנו חסרו והאיר עינינו במחשכים באור ה' המאיר לאה"ק ולדרים עליה והולך ואור וזרח בגבולינו להיות נפשנו קשורה בה בחבלי עבותות אהבה רבה. ויהי הקשר הולך וחזק ומתחדש לבקרים באור חרש ממש², וכמו שאמרו רז"ל ע"פ אשר אנכי מצוך היום, בכל יום יהיו בעיניך כחדשה³ ממש. כאלו היום ממש נתנה התורה. וכך יפה לנו במצות חזיון וישיבת ארץ הקדושה השקולה כנגד כל המצות, כמבואר בספרי פ' דאה ע"פ וירשת וישבת בארצם. ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה שעושים עם ה' ועם ארצו הקדושה. לתקן תחילת הקלקול והפגם וימאסו בארץ חמדה וגו' (תהלים קו). עאכ"כ שיאתה לנו לקיימה בשמחה רבה ואהבה עזה כאלו היום ממש החל רוח ה' לפעמנו והיום ממש [נתן ה' [את] רוחו עלינו רוח נריבה בהתנרב עם למלאות ידם לה' ביר מלאה ורחבה בדיכוי אחר דיכוי מירי שנה בשנה הולך ועולה למעלה ראש. כמדת קודש העליון המאיר לאה"ק המתחדש ומתרבה תמיד. כרכתב תמיד עיני ה' אליך בה⁴ מרשית השנה ועד אחרית שנה.

דחאי ועד אחרית שנה אינו מובן לכאורה. שהרי באחרית שנה זו מתחלת שנה שניה. וא"כ הל"ל לעולם ועד. אך הענין יובן ע"פ מ"ש (משלי ג) ה' בחכמה יסר ארץ. שיסור הארץ העליונה היא בחי' ממלא כל עלמין. והתחתונה היא ארץ חפץ המלוונת כנגדה ממש ונק' על שמה [ממש] ארץ החיים. הנה הוא נמשך מהמשכת והארת חכמה עילאה. מקור החיים העליונים. כרכתב (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה וכו'. והארה והמשכה זו היא מתחדשת באור חרש ממש בכל שנה ושנה. כי הוא יתברך וחכמתו אחר בתכלית היחוד. ונקרא בשם אוא"ס ב"ה, שאין סוף ואין קץ [ותכלית] למעלת הגדלת האור והחיות הנמשך ממנו יתברך ומחכמתו בעילוי אחר עילוי עד אין קץ ותכלית [וסוף] לדום המעלות למעלה מעלה. ובכל שנה ושנה יורד ומאיר מחכמה עילאה אור חרש ומחודש. שלא היה מאיר עדיין מעולם. לארץ העליונה. כי אור כל שנה ושנה מסתלק לשרשו בכל עד"ה כשהחדש מתכסה בו. ואח"כ ע"י תקיעת שופר והתפלות נמשך אור חרש עליה. מבחינה עליונה יותר שבמדרגות חכמה עילאה. להאיר לארץ עליונה ולדרים עליה. הם כל העולמות העליונים והתחתונים המקבלים חיותם ממנה. דהיינו מן אור א"ס ב"ה ומחכמתו המלוכש בה. כרכתב (תהלים לו) כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. דהיינו אור המאיר מחכמה עילאה מקור החיים. (וכנודע ל"ח שבכל ר"ה היא הנסירה וכו'. להמשיך מוחין חרשים עליונים יותר כו'). ובפרטי פרטות כן הוא בכל יום ויום נמשכין מוחין עליונים יותר בכל תפלת השחר. ואינן מוחין הראשונים

שנסתלקו אחד התפלה רק גבוהין יותר וכו'. ודרך כלל בכללות העולם רשית אלפי שנים כן הוא בכל ר"ה ור"ה. והוא שאמר הכתוב תמיד עיני ה' אלקיך וכו', שהענינים הם כינוי להמשכת והארת אור החכמה, שלכן נקראים חכמים עיני העדה, ואיירא דא"י מתכים (ב"ב קנח:). [והארת] והמשכה זו אף שהיא תמידית, אעפ"כ איננה בבחי' ומדרגה אחת לברה מימי עולם, אלא שבכל שנה ושנה הוא אור חדש עליון, כי האור שנתחדש והאיר בדר"ה זה מסתלק בעדר"ה הבא לשדרו. וז"ש מרשית השנה ועד אחרית שנה לברה, ולכן כתיב מרשית חסד א', דמוז על הסתלקות האור שמסתלק בליל ר"ה עד אחד התקיעות, שיודר אור חדש עליון יותר שלא היה מאיר עדיין מימי עולם אור עליון כזה, והוא מתלבש ומסתתר בארץ החיים שלמעלה ושלמטה להחיות כל העולמות במשך שנה זו. אך גילוי מהסתדר הזה תלוי במעשה התחתונים וזכותם ותשובתם בעשיית, ור"ל⁵.

והנה כל משכיל על דבר זה ימצא טוב להלהיב לבו ונפשו הקשורה באהבת אה"ק בשלהבת העולה מאליה למעלה מעלה עד אין קץ, מירי שנה בשנה להב ואור ממש יאיר בנפשו אורה ושמחה, ובשמחתה לא יתערב זו, הוא הכסף אשר לא נחשב למאומה, וכל אשר לאיש יתן בעד אור נפשו לאור באור החיים העליונים, חיי החיים ב"ה, אשר שם חלקינו בהם, וכאשר זכינו באור המסתתר הזה כן נזכה בהגלותו ממעטה לבושו צדקה כו', ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחליו במהרה בימינו אכ"ר.

ומרי דברי זכור אזכרנו לטובה את אשר כבר עשוהו כל אנ"ש מימים ימימה וקבעוהו כמו חובה להיות מעלין בקודש ולא לגרוע ח"ו כסף עדכו שנה בשנה, וגם שבטלה הסיבה לא בטלה המצוה ח"ו, מאחר שאינה אהבה התלויה בדבר, כגון המעמד של חתן המלך⁶ הידוע שסלקוהו כל אנ"ש בשלימות עד היום ועד בכלל, וישר חילא לפעלא טבא, טבא הוא שבע זמנים וטבא להוי, דחמנא לשוויה לטב לכל חבורתא קדישתא די בארעא דישראל וישתזבון מכל מרעין בישין, כי מהיום והלאה הוקבע והופרש המעמד הנ"ל לצרכי ביקור חולים דחבורתא קדישתא הנ"ל, ה' ישמדם ויצילים מכל נגע ומחלה, וגם לדבות המעמד של המנוח הרב המגיד מקארנע⁷ יסולק ג"כ בשלימות בלי שום גרעון כסף ח"ו לצרכי הנ"ל הקרובים.

וכל המוסיף עולת נדבה בדוח נדיבה למלאות ידיו לה' ביד מלאה ורחבה למצוה דבה זו ימלא ה' כל משאלותיו והסיר ה' ממנו כל חולי וכל מרה לא ישים בו ח"ו, כידוע ממארז"ל (תענית כא:): אם גבירה לוקה זכר⁸, ור"ל ויכולה מצוה רבה זו שתרחס לשלוח רפואה שלמה לכל חולי עמנו, ונלאיתי נשוא במכתב גורל חין ערכה, אשר היא חיזוק ישיבת הארץ הקדושה ממש, לרומם קרנם שלא לכונוס בחובות להיות עבד לזה ח"ו, כי הנה מודעת זאת לכל, אשר המעמדות של כל היחידים, אפילו של הגבוהים, אין מספיקים להם אלא בצמצום לחם לפי הטף, בלי שום מותרות ח"ו, וא"כ כשיצטרך לאיזה הוצאה מן הצד לרפוי חולים ה"י אין שום מראה מקום שם, כי אם לכונוס בחובות בנשך כסף ורבית אוכל ולצאת אח"כ לקרית חוצות ח"ו.

ולזאת אמדתי חנוני חנוני אתם ריעי איש כפי נדבת לבו בלב שלם ורוח נדיבה, וכל המוסיף יוסיפו לו ברכה וחיים, והיה מעשה הצדקה שלום וחיים, הכ"ר אהו"נ בלב ונפש חפיצה הרש"ת.

שניאור זלמן במהר"ר ברוך זלה"ה.

נדפס בס' בונה ירושלים סי' לא (מתוך כרך כתי' ישן שהובא לא"י ע"י החסידיים

הראשונים שעלו ארצה). ישנם שנויים קטנים בחילופי אותיות ותיבות בין הגרסות כאן לבין הגרסות בתניא. המוסגר במרובעים נוסף בס' בונה ירושלים.
מרבדי המכתב בענין חתן המלך, הוא ר' דוב בער בר' עזריאל חתן הרמ"מ מוויטעפסק, מוכח שעברו כמה שנים לאחר פטירת הרמ"מ. זמן כתיבת המכתב הוא כנראה שנת תקנ"ג או קצת לאחריה.

(1) כך הכותרת בס' בונה ירושלים. (2) נ"א ממנו. (3) מאמר חז"ל "אשר אנכי מצוץ היום — היינו לומר בכל יום יהיו בעיניך כחדשים" מובא בב"י ושו"ע או"ח סי' ס"א ב', ומצויין בבאר הגולה: "ויק"ר פסקא בחודש השלישי". (ברש"י דברים ו' ו' מובא מדרש חז"ל בספרי בלשון אחרת). (4) "ער כאן נדפס גם בברכת הארץ אות שלי".
(5) עד כאן נדפס בתניא. (6) ר' דוב בער בר' עזריאל, חתן הרמ"מ מוויטעפסק, ראה באגרת הקודמת. (7) ? (8) אמרו ליה לרב נחמן: איכא מותנא בארעא דישראל. גוד תעניתא, אמר: אם גבירה (א"י) לוקה, שפחה (חוץ לארץ) לא כל שכן.

ל.

אגרת רבנו לר' מנחם נחום מטשערנאביל נ"ע (על חיזוק המעמדות ליושבי אה"ק)

ה' ישפות שלו' וחיים טובים וארוכים לאדוננו ומיננו, רב ישראל ופרשיו, בוצינא קדישא קדוש יאמר לו, כק"ש מזהר"ר מנחם נחום ש"י ולכל המסתופפים בצל החכמה תח"י חיים עד העולם, אכ"ר.

אחד"ש כמשפט לאוהבי שמו, באתי בתפלה קצרה, אל יחר בעיני אדוני אשר העתרתי דברי עליו לזרז לזריזון כמותו ירבו בישראל.

אך כי בטחתי ברוב חסדו וענותו תרבני להטריח אותו צדיק בתיבות הרבה למחול עכ"ה, לכתוב לכל הסרים למשמעתו ומסתופפים בצלו על אודות חיזוק ישיבת אה"ק, לבא על החתום על מעמדות נכונות, לשלוח תמידין כסדרן מידי שנה בשנה, לפרנסת אחינו יושבי ארה"ק, ומלכם בראשם הרב הכהן הגדול מאחיו מו' אברהם ש"י, ולא נצרכה אלא להעדרה, כנהוג במדינתנו, וכאשר יפרש שיחו מוכ"ז הרבני המופ' בתורה ויראה מו' חיים הלוי שד"ר, וגדול ההכרח העצום, מרוב החובות אשר השתרגו ועלו על צוארם מפני צוק העתים והיוקר הגדול וההסגר פעמיים, ה' יאמר לצרתם די.

ומגדול בטחוני בצדקתו, אשר מדעתו יצדיק צדיק עבדו לרבים ויאחו צדיק דרכו, קצרתי, ואומר שלו' שלו' מאדה"ש, וימים על ימי מלך יוסיף ושנותיו כמו דור ודור.

כ"ד א"נ דו"ש מלב ונ"ת, העבד הנרצה לעבודתו.

שניאור זלמן בלאאמ"ו ברוך זלה"ה.

נדפס בס' גנוי נסתרות, אור נערב ל"ר.

תאריך המכתב הוא תקמ"ט תקנ"ה, כי במכתב מוזכר רק ר"א מקאליסק ולא הרמ"מ מוויטעפסק שנפטר בריח אייר תקמ"ה, ובייא חשון תקנ"ה נפטר הרמ"מ מטשערנאביל.

(1) אולי כונתו להבטחת התמיכה ע"י התחייבויות מראש ?